

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
ÇİNİ TASARIMI VE ONARIMI PROGRAMI**

**SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEKİ FANTASTİK FİĞÜRLERDEN
GÜNÜMÜZE ÇAĞDAŞ UYARLAMALAR**

YÜKSEK LİSANS ESER METNİ

Dilan ATASAYAR

Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı

Çini Tasarımı Ve Onarımı Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Başak ÇORAKLI

NİSAN 2023

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
ÇİNİ TASARIMI VE ONARIMI PROGRAMI**

**SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEKİ FANTASTİK FİĞÜRLERDEN
GÜNÜMÜZE ÇAĞDAŞ UYARLAMALAR**

YÜKSEK LİSANS ESER METNİ

Dilan ATASAYAR

Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı

Çini Tasarımı Ve Onarımı Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Başak ÇORAKLI

NİSAN 2023

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu eser metni çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Dilan ATASAYAR

SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEKİ FANTASTİK FİĞÜRLERDEN GÜNÜMÜZE ÇAĞDAŞ UYARLAMALAR

ÖZET

Fantastik figürler, insanların doğaya karşı verdikleri mücadelelerden, düşmanlardan veya felaketlerden korunmak için hayal güçlerinin etkileriyle oluşturdukları doğaüstü tılsımlı yaratıklardır. Bu figürler, insanların hayal güçlerinin etkilerini taşıdığı gibi aynı zamanda doğada var olan vahşi hayvanların güçlü özelliklerini de barındırmaktadır. Fantastik figürlerin fiziksel özellikleri incelendiğinde ise insan başlı ve hayvan gövdeli veya farklı vahşi hayvanların uzuvlarından bir araya gelen melez bedenleri vardır. Farklı türlerin birleşiminden oluşan hibrit veya bileşik karakterli fantastik figürler, geçmişten günümüze pek çok kültüre ait sanat eserlerinde ve ikonografik sahnelerde karşımıza çıkmaktadır. Fantastik figürlerin gelişim süreci, Selçuklu coğrafyasındaki sanat eserlerinde de sıkça görülmektedir. Özellikle 11- 13.Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi çini ve seramik eserlerde sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder figürlerinin tasvir edildiği bilinmektedir. Fantastik figürler taşıdıkları uğurlu anlamları bulundukları kompozisyonlar içerisine yansıtmıştır. Kompozisyonlar içerisinde fantastik figürler, eserlerde tek başına tasvir edildikleri gibi çeşitli ikonografilerde de yer alarak farklı sahnelerin oluşmasına katkıda bulunmuş ve bunun yanı sıra üç boyutlu figürinler olarak da karşımıza çıkmıştır. Tek başına fantastik yaratıkların tasvir edildiği kompozisyonlarda bu tılsımlı figürler, çoğunlukla formların merkezinde resmedilmiştir. Bunun yanı sıra fantastik figürler, ikonografik sahnelerdeki farklı kompozisyonlara da dâhil olup tılsımlı özelliklerini esere yansıtmıştır. İkonografik sahneler arasında hükümdar ve taht, avcı ve süvari, orman temalı av, müzisyen ve eğlence tasvirli kompozisyonlarda fantastik figürler boy göstermiştir. Ayrıca fantastik figürler, bazı kompozisyonlarda astroloji ve burçlar kuşağı gibi birçok temaya göndermeler yaparak çeşitli sembolik anlatımların oluşumunu sağlamıştır. Bugün dünya çapındaki önemli müzelerin ve özel koleksiyonların içerisinde yer alan eserlerde, fantastik figürlerin bulunduğu örneklerle rastlanmaktadır. İncelenen çini ve seramik eserler ışığında oluşturulan katalog çalışmasında, fantastik figürlerin tasvir edildiği örnekler üzerinde birçok farklı teknikte ve formda üretim olduğu görülmektedir. Çeşitli çini ve seramik eserler üzerinde gözlemlenen fantastik figürlerin, stilizasyon, tema, kompozisyon ve sahneleme çalışmaları incelenip değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda fantastik figürler, özgün bir desen tasarımına dâhil edilip eser çalışması gerçekleştirilmiştir. Çini panoya ve seramik forma uygun bir şekilde hazırlanmış fantastik figürlü desenler, sır altı tekniğinde uygulanıp fırınlanmıştır. Böylece fantastik figürler üzerine odaklanan eser metni çalışması, katalog çalışması ve özgün bir eser tasarımı süreciyle beraber tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Sanatı, Sfenks, Siren, Grifon, Ejder.

CONTEMPORARY ADAPTATIONS FROM FANTASTIC ANIMAL FIGURES IN SELJUK TILES AND CERAMICS

ABSTRACT

Fantastic figures are supernatural talismanic creatures that people create with the effects of their imaginations to protect themselves from their struggles against nature, from enemies or from disasters. These figures not only carry the effects of people's imaginations, but also contain the powerful features of wild animals that exist in nature. When the physical features of the fantastic figures are examined, there are human heads and animal bodies or hybrid bodies that come together from the limbs of different wild animals. Fantastic figures with hybrid or composite characters, consisting of a combination of different genres, appear in works of art and iconographic scenes of many cultures from the past to the present. The development process of fantastic figures is also frequently seen in the works of art in the Seljuk geography. It is known that sphinx, griffin, siren (harpy) and dragon figures are depicted especially on tiles and ceramics of the Great Seljuk and Anatolian Seljuk Periods between the 11th to 13th centuries, fantastic figures reflected the auspicious meanings they carry into their compositions. Fantastic figures in the compositions contributed to the formation of different scenes by taking place in various iconographies as well as being depicted alone in the works or as three-dimensional figurines. These talismanic figures are mostly depicted in the centre of the forms in the compositions in which only fantastic creatures are depicted. In addition, fantastic figures are included in different compositions in iconographic scenes and reflect their talismanic features in the artwork. Among the iconic scenes, fantastic figures appeared in compositions depicting the monarch and the throne, the hunter and the cavalry, forest-themed hunting, musicians and entertainment. In addition, fantastic figures made references to many themes such as astrology and the zodiac in some compositions and provided the formation of various symbolic expressions. Today, examples of fantastic figures can be found in the works of important museums and private collections around the world. In the catalogue study created in the light of the tile and ceramic works examined, it is seen that there are many different techniques and forms of production in the examples in which fantastic figures are depicted. Stylization, theme, composition and staging studies of fantastic figures observed on various tile and ceramic works were examined and evaluated. As a result of the examinations, fantastic figures were included in an original pattern design and the work was carried out. The fantastic figured patterns, prepared in accordance with the tile panel and ceramic form, were applied in the underglaze technique and fired in the kiln. Thus, the text of the artwork focusing on fantastic figures was completed with a catalogue study and an original artwork design process.

Keywords: Seljuk Art, Sphinx, Griffon, Siren, Dragon.

ÖNSÖZ

Yaptığımız eser metni çalışmasında, 11- 13. Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi çinilerinde ve seramiklerinde görülen fantastik figürlerden sfenks, siren (harpi), grifon ve ejder tasvirlerini teknik, stilizasyon, tema ve sembolik açıdan incelemesini gerçekleştirdik. Araştırmamızın ve seçili örneklerden oluşan katalog çalışmamızın ışığında çini pano ve üzerine applike edilen seramik formlardan oluşan bir eser üretmeyi hedefledik.

En başta yüksek lisans eğitimim boyunca ve eser metni sürecimde beni yönlendiren, desteğini esirgemeyen ve tecrübelerini paylaşan değerli tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Başak ÇORAKLI'ya, ardından çalışma sürecimde emeği geçen tüm öğretmenlerime, seramik formlarımı tasarlama ve üretme sürecimde bana atölyesini açan ve zamanını ayıran yüksek lisans sınıf arkadaşım Damla MOĞULKOÇ'a ve sabırlarından dolayı aileme teşekkür ediyorum.

Nisan 2023
Dilan Atasayar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
İÇİNDEKİLER	xiii
RESİM LİSTESİ	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı	3
1.3. Çalışmanın Yöntemi	3
2. SELÇUKLU SANATINDA FANTASTİK FİGÜRLER	5
2.1 Sfenks	7
2.2 Grifon	17
2.3 Siren (Harpi)	22
2.4 Ejder	30
3. SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEN SEÇİLİ ÖRNEKLERLE ..	39
FANTASTİK FİGÜRLER KATALOGU (1-53)	
Katalog:1	39
Katalog:2	41
Katalog:3	42
Katalog:4	43
Katalog:5	44
Katalog:6	45
Katalog:7	46
Katalog:8	47
Katalog:9	48
Katalog:10	49
Katalog:11	50
Katalog:12	51
Katalog:13	52
Katalog:14	53
Katalog:15	54
Katalog:16	55
Katalog:17	56
Katalog:18	58
Katalog:19	59
Katalog:20	60
Katalog:21	61
Katalog:22	62
Katalog:23	63
Katalog:24	64

Katalog:25	65
Katalog:26	66
Katalog:27	67
Katalog:28	68
Katalog:29	69
Katalog:30	70
Katalog:31	71
Katalog:32	72
Katalog:33	73
Katalog:34	74
Katalog:35	75
Katalog:36	76
Katalog:37	77
Katalog:38	78
Katalog:39	79
Katalog:40	80
Katalog:41	81
Katalog:42	82
Katalog:43	83
Katalog:44	84
Katalog:45	85
Katalog:46	86
Katalog:47	87
Katalog:48	88
Katalog:49	89
Katalog:50	90
Katalog:51	91
Katalog:52	92
Katalog:53	93
Katalog:54	95
Katalog:55	97
4. SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEKİ FANTASTİK	99
FİĞÜRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
5. FANTASTİK FİĞÜRLERDEN GÜNÜMÜZE	109
ÇAĞDAŞ ÇİNİ PANO TASARIMI	
6. SONUÇ	131
KAYNAKLAR	143
ÖZGEÇMİŞ	147

RESİM LİSTESİ

Sayfa

- Resim 2.1** : Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Çini, 12. Yüzyıl, ... 9
II. Kılıç Arslan Köşkü, MET, New York, Env No:1976.245.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452817>,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.2** : Sfenks Tasviri, Lüster Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 9
Kubad Abad, Büyük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.124.
- Resim 2.3** : Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 10
Kubad Abad, Büyük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.124.
- Resim 2.4** : Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl İkinci Yarısı, ... 10
Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.372.
- Resim 2.5** : Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 12. Yüzyıl, Rakka, ... 11
Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 13.219.1.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446537> ,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.6** : Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, ... 11
13. Yüzyıl, Kubad Abad, Küçük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.125.
- Resim 2.7** : Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl İkinci Yarısı, ... 12
Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.372.
- Resim 2.8** : Kanadı ve Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Bronz Figürin, ... 12
12- 13. Yüzyıl, Anadolu, David Koleksiyonu,
Kopenhag, Env No: 5/1978.
(<https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/de-sene-abbasider-atabeger-og-ayyubider/item/1375> , E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.9** : Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Mermer Kabartma, ... 13
13. Yüzyıl, Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya,
Fotoğraf: Damla Moğulkoç.
- Resim 2.10** : Simetrik Sfenks Tasviri, Bronz Ayna, 12- 13. Yüzyıl, İran, ... 13
Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 15.43.285.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446680> ,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.11** : Hükümdar ve Taht Sahnesinde Sfenks Tasviri, ... 14
Minai Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Kâşan, British Müzesi,
Londra, Env. No: 1930.0719.63.
(<https://www.britishmuseum.org/collection/term/x23187> ,
E.T.: 18/11/2022).

- Resim 2.12 :** Av Sahnesinde Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Maşrapa, ... 15
12- 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York,
Env. No: 17.120.44.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446907> ,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.13 :** Orman Temalı Av Sahnesinde Sfenks Tasvirli, ... 16
Ajur Tekniği Sürahi, 13. Yüzyıl, Kâşan, Metropolitan Müzesi,
New York, Env. No: 32.52.1.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448671> ,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.14 :** Müzisyen Sahnesinde Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Kâse, ... 16
13. Yüzyıl, Kâşan, Freer Sanat Galerisi,
Washington, Env. No: F1938.13.
(<https://asia.si.edu/object/F1938.13/> , E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.15 :** Grifon Tasviri, Sır Altı Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, ... 18
Rakka, Metropolitan Müzesi, New York,
Env. No: 41.165.55.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450421> ,
E.T.: 18/11/2022).
- Resim 2.16 :** Grifon Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 19
Kubad Abad, Küçük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.130.
- Resim 2.17 :** Grifon Tasviri, Turkuaz Sır Altına Siyah Dekor Tekniği 19
Çini Parçası, 13. Yüzyıl, Kubad Abad Sarayı, Kız Kalesi, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.195.
- Resim 2.18 :** Grifon Tasviri, İpek Dokuma, 11. Yüzyıl, İran, ... 20
V&A Müzesi, Londra, Env. No: 5209-1931.
(<https://collections.vam.ac.uk/item/O1511977/photograph/> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.19 :** Grifon Tasviri, Taş Kabartma, 12- 13. Yüzyıl, ... 20
Üretim yeri: Anadolu, Türk İslam Eserleri Müzesi,
İstanbul, Env. No: 2541.
Fotoğraf: Dilan Atasayar.
- Resim 2.20 :** Grifon Tasviri, Alçı Oyma Levha, 12. Yüzyıl, İran, ... 21
Al-Sabah Koleksiyonu, Kuveyt, Env. No: LNS 32 ST a.
- Resim 2.21 :** Grifon Tasvirli, Lüster ve Kabartma Tekniği Bordür Karosu, ... 22
13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York,
Env. No: 20.120.28.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447145> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.22 :** Siren Tasviri, Lakabi Tekniği Kâse, 12. Yüzyıl, British Müzesi, ... 23
Londra, Env. No: 00034177001.
(<https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00034177001> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.23 :** Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, ... 23
Rakka. Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 41.165.4.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450420> ,
E.T.: 30/12/2022).

- Resim 2.24 :** Siren Tasviri, Lüster Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Rey, ... 24
Pensilvanya Üniversitesi Müzesi, Pensilvanya,
Env. No: 37-11-11, Fotoğraf: Canby, 2022, s.245.
- Resim 2.25 :** Siren Tasviri, Alçı Kabartma, 12. Yüzyıl, II. Kılıç Arslan Köşkü, ... 24
Türk İslam Eserleri Müzesi, İstanbul,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.38.
- Resim 2.26 :** Siren Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, ... 25
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya,
Fotoğraf: Damla Moğulkoç.
- Resim 2.27 :** Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 26
Kubad Abad, Büyük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.121.
- Resim 2.28 :** Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 26
Kubad Abad, Büyük Saray, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.121.
- Resim 2.29 :** Kanadı Ejder Başlı Siren Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, ... 27
Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, Niğde,
Fotoğraf: Öney, 1967b, s.175.
- Resim 2.30 :** Simetrik Siren Tasviri, Minai Tekniği Kase, 12- 13. Yüzyıl, ... 27
Kâşan, Harvard Sanat Müzesi, Cambridge,
Env. No: 2002.50.52.
(<https://harvardartmuseums.org/collections/object/165473> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.31 :** Simetrik Siren Tasviri, Gümüş Kap, 12- 13. Yüzyıl, İran, ... 28
Keir Koleksiyonu, Dallas, Env. No: K. 1.2014.79.
Fotoğraf: Canby, 2022, s.268.
- Resim 2.32 :** Simetrik Siren Tasviri, Piring Kabartma İbrik, 12- 13. Yüzyıl, ... 28
Horosan, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: (44.15).
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450513> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.33 :** Süvari Sahnesinde Siren Tasviri, Minai Tekniği Kâse, ... 29
12- 13. Yüzyıl, Harvard Sanat Müzesi, Cambridge,
Env. No: 1936.34.
(<https://harvardartmuseums.org/collections/object/216883> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.34 :** Müzisyen Sahnesinde Siren Tasviri, Minai Kâse, ... 29
12- 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York,
Env. No: 56.185.13.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451358> ,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.35 :** Siren Tasviri, Lüster Tekniği Figürin, 13. Yüzyıl, İran, ... 30
Brooklyn Müzesi, Brooklyn, Env. No: 86.227.66.
(<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124885>,
E.T.: 30/12/2022).
- Resim 2.36 :** Ejder Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, Konya Kalesi, ... 32
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya,
Fotoğraf: Damla Moğulkoç.
- Resim 2.37 :** Karşılıklı Kesişen Ejder Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, ... 32
Kubad Abad, Büyük Saray Sarayı, Konya,
Fotoğraf: Arık, 2000, s.69.

Resim 2.38 :	Düğümlü Simetrik Ejder Tasviri Lüster Tekniği Kâse, ...33 13. Yüzyıl, Kâşan, Metropolitan Müzesi, New York, Env No: 61.40. (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451636 , E.T.: 30/12/2022).
Resim 2.39 :	Simetrik Ejder Tasviri, Kapı Tokmağı, 12. Yüzyıl, ...34 Cizre Ulu Cami, TIEM, İstanbul, Env No: 4282-3749, Fotoğraf: Şensılay, 2006, s.16.
Resim 2.40 :	Kentaur ve Ejder Tasviri, Taş Kabartma, 12. Yüzyıl 34 Cizre Köprüsü, Şırnak. (http://idilkulturvesanatportali.blogspot.com/2021/01/yafes-koprusu-cizre.html , E.T.: 30/12/2022).
Resim 2.41 :	Kanadı ve Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, ...36 Turkuaz Sır Altı Tekniği Figürin, 12. Yüzyıl, Rakka, David Koleksiyonu, Kopenhag, Env. No: Isl 56. (https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/keramik/item/189 , E.T.: 30/12/2022).
Resim 2.42 :	Behramgür'ün Ejder Öldürme Sahnesinde Ejder Tasviri, ...37 Minai Tekniği Çini, 12. Yüzyıl, II. Konya Kılıç Arslan Köşkü, ... Freer Sanat Galerisi, Washington, Env. No: F1911.319, Fotoğraf: Arık, 2008, s.231.
Resim 5.1 :	Taş Kapı, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, ...110 Konya İnce Minareli Medrese, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.
Resim 5.2 :	Düğüm Formu, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, ...111 Konya İnce Minareli Medrese, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.
Resim 5.3 :	Desenin Eskiz Kâğıdı Üzerindeki Tamamlanmış Hali. 115
Resim 5.4 :	Renk Eskizi. 116
Resim 5.5 :	Kabara Formu İçin Hazırlanan Alçı Kalıp. 117
Resim 5.6 :	Kâse Formu İçin Hazırlanan Alçı Kalıp. 117
Resim 5.7 :	Kabara Formu İçin Çamurun Alçı Kalıba Basılması. 118
Resim 5.8 :	Alçı Kalıptan Çıkarılmış Kabara Formu. 118
Resim 5.9 :	Kabara Formu Üzerinde Çizgisel Kazıma Çalışması. 119
Resim 5.10 :	Yarım Kâse Formu. 119
Resim 5.11 :	Kâse Üzerinde Tahrir Çalışması. 120
Resim 5.12 :	Boyanmış Kâse Formu. 120
Resim 5.13 :	Çini Panonun ve Seramik Formlarının Fırınlanmadan 121 Önceki Görüntüsü.
Resim 5.14 :	Sırlanan Çini Karo. 122
Resim 5.15 :	Fırın Rafında Dizilmiş Sırlı Çini Karolar. 122
Resim 5.16 :	Pişirimi Tamamlanan Çini Karolar. 123
Resim 5.17 :	Sırlanmış Seramik Kâse ve Kabaralar. 124
Resim 5.18 :	Fırından Çıkmış Seramik Formlar. 124
Resim 5.19 :	Eser. 125
Resim 5.20 :	Eserden Detay. 126
Resim 5.21 :	Eserden Detay. 127
Resim 5.22 :	Eserden Detay. 127
Resim 5.23 :	Eserden Detay. 128
Resim 5.24 :	Eserden Detay. 128

Resim 5.25 : Eserden Detay.	129
---	------------

1. GİRİŞ

Fantastik figürler, kötülüklerden ve mücadelelerden korunmak için insanların hayal güçlerinin etkisiyle ürettiği tılsımlı yaratıklardır. Bu yaratıkların karakterleri, insana ait özellikler taşıdığı gibi aynı zamanda doğada görülen vahşi hayvanların güçlerini de barındırmaktadır. Özellikle fantastik figürlerin fiziksel yapıları incelendiğinde hayvan bedenli ve insan başlı veya farklı hayvan uzuvlarından bir araya gelen melez bedenleri dikkat çekmektedir. Fantastik figürlerin gelişim süreçlerine bakıldığında ise çağlar boyunca çeşitli coğrafyalarda ve medeniyetlerde etkilerini sürdürdükleri görülmektedir. Kökenleri Antik Çağ'a kadar uzanmış bu figürler, bulundukları kültürlerin sanat eserlerinde çeşitli kompozisyonlar içerisinde tasvir edilmiştir. Bu dönemlerdeki kompozisyonların oluşumunda av ve mücadele temaları, avcı toplumların inanç ve yaşam sistemlerinin merkezi oluşturmuştur. Bu bağlamda fantastik figürlerin kökenlerine bakıldığında özellikle av, hayvan, mücadele ve güç temalarının etkilerinin ön planda olduğu görülmektedir. Ancak fantastik figürlerin klasikleşen yapısının M.Ö 7. Yüzyıl Orta Asya'da hayvan üslubunun etkileriyle yerleştiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde doğaüstü güçlerle olan mücadeleleri anlatan kompozisyonlarda fantastik figürlerin de yer aldığı bilinmektedir. İnsanların karanlık güçlere karşı yaptıkları savaşlarda ve mücadelelerde fantastik figürler, kazanan tarafta tasvir edilmiştir. Hun Çağı'ndan itibaren ise Şamanizm, Gök, Yer, Totemizm gibi inançların etkileri de fantastik figürlerin gelişiminde rol oynamıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde Selçuklu coğrafyasının İslamiyet ile tanışması sonucunda geçmişten gelen mücadele ve inanç sistemlerinde bazı değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle Selçuklu Dönemi'nde Tek Tanrı inancı ile av-mücadele kültürü arasındaki geçişin etkileri, fantastik figürler üzerindeki etkileşimlerin merkezini oluşturmuştur. Etkileşimler önce Büyük Selçuklu topraklarını ardından Anadolu Selçuklu coğrafyasını etkilemiştir. Bu çalışmanın odak noktası olan fantastik figürlerden sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder, Anadolu, İran, Orta Asya gibi birçok uygarlığın da etkisiyle Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi

eserlerinde boy göstermiştir. Fantastik figürler bu döneme ait eserlerde koruyucu özelliklerini farklı birçok kompozisyon içerisinde göstermiştir. Selçuklu Dönemi'ne ait kompozisyonlarda fantastik figürler, tek başına tasvir edildiği gibi bazen de ikonografik sahnelerde karşımıza çıkmıştır. Bunun yanı sıra bazı fantastik figürlerin üç boyutlu figürin eserler halinde görülebilmesi de dikkat çekici bir unsurdur. Araştırmamızın kapsamında bulunan 11- 13. Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait fantastik figür tasvirli çini ve seramik eserler, bugün dünya çapında bilinen birçok önemli müzede ve koleksiyonda yer almaktadır. Fantastik figürler, çini ve seramik eserler üzerinde görülebildiği gibi aynı zamanda taş kabartma, bronz, dokuma vb. çeşitli materyaller üzerinde de tasvirleri bulunmaktadır. Yaptığımız incelemeler sonucunda oluşturduğumuz katalog çalışmasındaki seçili çini ve seramik eserler üzerinde bulunan fantastik figürler, birçok teknik ve form üzerinde tasvir edildiği görülmektedir. Bu eserler arasında altı, sekiz ve on iki köşeli yıldız çiniler vb. örnekler görüldüğü gibi aynı zamanda seramik kâse, ibrik, matara, figürin vb. seramik formlarda da bulunmaktadır. Çini ve seramik formlar üzerindeki fantastik figürlere, çeşitli stilizasyon, kompozisyon, sahne ve tema içerisinde karşılaşılmıştır. İncelenen eserler ışığında fantastik figürlerin, bugün çini pano ve seramik form üzerinde güncel bir anlatımla nasıl uygulanabileceği sorusu sorulmuş ve ardından eser üretimi gerçekleştirilmiştir. Özgün bir kompozisyon kurgusu içerisine fantastik figürler, desen tasarımına dâhil edilmiştir. Ardından çini panonun ve yarım bir seramik kâse formunun üzerine fantastik figürler, sır altı tekniğiyle tahrirleri çekilmiş ve boyama uygulanması yapılmıştır. Bunun yanı sıra seramik kabara formları tasarlanıp üzerinde kazıma uygulaması yapılarak pano tasarımına eklenmiş ve eser yaratım süreci gerçekleşmiştir.

1.1 Çalışmanın Amacı

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi sanatında sıkça karşımıza çıkan fantastik figürlerden sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder, çini ve seramik formlar üzerinde çeşitli stilizasyonlarda ve kompozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır. Fantastik figürlerin bulunduğu bu kompozisyonlar, çini ve seramik sanatında yeni temaların ve sembolik anlatımların oluşmasında katkıda bulunmuştur. İlk etapta konumuzun kapsamında bulunan fantastik hayvan figürleri tek tek araştırılmıştır. Sonrasında ise müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan seçili çini ve seramik

örneklerinden katalog çalışması yapıp fantastik figürlerin yer aldığı stilizasyonlar, kompozisyonlar, sahneler ve temalar incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, incelenen fantastik figürlü çini ve seramik eserler ışığında özgün ve çağdaş bir uyarlama yapmak olmuştur. Bu bağlamda oluşturulan desen tasarımı, bir çini pano ile bütünleşen seramik kâse ve kabara formlarının applike edilmesinden oluşan özgün bir eser çalışmasıyla sonuçlandırılmıştır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

11- 13. Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi, çinilerinde ve seramiklerinde görülen fantastik hayvan figürlerinden sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder tasvirleri bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu dönemlere ait çini ve seramik sanatındaki fantastik figürlü örnekler, teknik, stilizasyon, tema, kompozisyon ve sembolik açıdan ele alınmıştır. Bunun yanı sıra farklı sanat disiplinlerindeki örneklerle beraber araştırma süreci desteklenmiştir. Müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan çini ve seramik örneklerdeki fantastik figürler incelendikten sonra seçili eserler ışığında katalog çalışması gerçekleştirilmiştir. Seçili eserler arasında bulunan sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder figürleri, birçok farklı ikonografik sahnede ve desen tasarımında farklı tekniklerde uygulandığı görülmüştür. Katalog içerisinde fantastik figürler kendi aralarında tek figürlü tasvirlerden ikonografik sahnelere ve en son figürinler olarak gruplanıp kronolojik sıralamalarına göre ele alınmıştır. Katalog incelemesinin sonucunda yapılan değerlendirmenin ardından fantastik figürlerden oluşan desen tasarımı, çini ve seramik formların applike edildiği özgün bir pano uygulamasında buluşturulmuştur.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda ilk olarak 11- 13. Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki fantastik figürlerden sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder tasvirleri üzerine kaynak taraması yapılmıştır. Makale, tez yayınları ve araştırmalar detaylıca incelendikten sonra müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan kapsamımız dâhilindeki fantastik figürlerin çini ve seramik üzerindeki uygulamaları tespit edilmiştir. Bu uygulamalardaki fantastik figür tasvirleri teknik, stilizasyon, tema, kompozisyon ve sembolik açıdan incelenmesinin ardından seçili örnekler katalog haline getirilip değerlendirilmiştir. Katalog içerisinde yer alan fantastik figürlü çini

ve seramik eserler, sırasıyla sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Eserler kronolojik sıraya göre kendi aralarında her bir fantastik yaratığın tek figürlü tasvirlerinden ikonografik kompozisyonlara ve en son figürin örneklerine göre gruplanmıştır. Araştırma, seçili eserlerden katalog oluşturma, değerlendirme ve eserimizi tasarlama aşamalarımızda bize yol gösteren önemli kaynaklarımız bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında, Aynur Durukan'ın ve Melike Ünal'ın "Anadolu Selçuklu Sanatı Bibliyografyası" çalışması Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait kaynaklara ulaşmamızda bize yol gösterici olmuştur. Rüçhan Arık'ın "Kubad Abad Selçuklu Saray Çinileri" yayını özellikle barındırdığı Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait fantastik figürlerin bulunduğu çini ve seramik örneklerini kapsaması ve Anadolu Selçuklu'nun Büyük Selçuklu ile olan bağlantılarını anlatması açısından çalışmamızda önemli bir yeri vardır. Diğer destekleyici araştırmalardan biri de Rüçhan Arık ve Oluş Arık'ın kaleme aldığı "Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri" yayınıdır. Oliver Watson'ın "Ceramics From Islamic Lands" çalışması da Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait fantastik figürlerden oluşan seramikleri ve çinileri inceleyebilmemiz açısından çok değerli bir kaynak olmuştur. Bu yayınların yanı sıra Gönül Öney, Oktay Aslanapa ve Yaşar Çoruhlu gibi önemli sanat tarihçilerimizin yayınlarının araştırmamıza önemli katkıları vardır. Seçili çini ve seramik örneklerinden oluşturduğumuz katalog çalışmamızda, yayın ve tezlerin yanı sıra Metropolitan Müzesi, V&A Müzesi ve David Koleksiyonu vb. önemli müzelerin ve koleksiyonların online arşivlerinden de parçalar yer almaktadır. Eserin uygulama aşamasında yapılan incelemelerden ve değerlendirmelerden yola çıkarak fantastik figürlerin bulunduğu özgün bir desen tasarımı geliştirilmiştir. Ardından desen tasarımı çini pano, yarım bir seramik kase ve kabara formları üzerine uygulanmıştır. Eser uygulamasında çini pano üzerine sır altı tekniği ile desen tasarımı uygulanmıştır. Çini panonun üzerinde tasarımı destekleyecek sır altı tekniği ile yapılmış sfenks figürlerinin bulunduğu yarım bir seramik kâse formu ve iki adet seramik kabara formu uygulanmıştır.

2. SELÇUKLU SANATINDA FANTASTİK FİGÜRLER

Fantastik figürler, kötülüklerden, doğa olaylarından, mücadelelerden, düşmanlardan ve felaketlerden korunmak için insanların yarattığı ancak tam anlamıyla ne insan ne de hayvan özelliklerine sahip, tılsımlı ve efsanevi yaratıklardır. Fantastik hayvanlar, bir yandan insanların sahip olmak istedikleri doğaüstü güçlerin etkilerini bir yandan da doğada bulunan vahşi hayvanların yırtıcı özelliklerini taşımaktadır. Fantastik figürlerin fiziksel özellikleri incelendiğinde hem doğadaki hayvanların hem de insanların vücut parçalarının birleşiminden oluştukları gözlemlenmektedir. Bu figürler insan başlı ve hayvan vücutlu ya da farklı hayvan uzuvlarından bir araya gelmiş bileşik vücutları dikkat çekmektedir. İnsan mı hayvan mı olduğu belli olmayan bu tarz figürleri için “bileşikler (composites)” demek daha uygundur (Mülayim, 1999, s.128). Bu nedenle fantastik figürler somut ve soyut bir sınırdan yeri almaktadır. Fantastik figürler, bir aslanın, kuşun, ejderin gövdesine; bir kartalın veya insanın başına sahip olabilmektedir. Bu figürlerin, 11- 13. Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi’nde farklı sanat dallarında tasvirleri bulunmaktadır. Koruyucu özellikleriyle bilinen bu figürler, Selçuklu coğrafyasındaki mimari kabartmalardan, çini ve seramik formlara hatta günlük kullanım eşyalarına kadar uygulanmıştır. Uygulamalarda bazen tekli figürler olarak karşımıza çıkan fantastik yaratıklar, çeşitli kompozisyonların da parçası olduğu ikonografik sahnelerde de dâhil olmuştur.

Selçuklu sanatına ait resim üslubu, ikonografi ile kaynaşmış masalsi bir atmosfer yaratmıştır (Arık, 2000, s.78). Ancak fantastik figürlerin gelişimleri Selçuklu Dönemi öncesinde başlamıştır. Ayrıca bu figürler sadece Selçuklu coğrafyasında değil aynı zamanda Mezopotamya, Hitit, Sümer, Mısır, Yunan, Çin vb. birçok uyarlarda da gelişimlerini sürdürmüştür. Fantastik figürlerin gelişimlerinin başlangıç noktası bugün tam olarak belli olmasa da Buzul Çağı itibarıyla olduğu düşünülmektedir. Sadece fantastik figürlerin değil aynı zamanda hayvan üslubunun temellerinin de Buzul Çağı’ndan sonra ve Paleolitik dönemde görüldüğü ileri sürülmektedir (Mülayim, 1999, s.142). Hayvan ve fantastik figürlerin gelişiminin temelini insanoğlunun avcılık ve mücadele temaları oluşturmaktadır. Avcı toplumların odak noktaları, her zaman güçlü ve çevik hayvanlar olmuştur. Av, hayvan ve kuvvet ilişkisi, İslamiyet öncesi erken devirlerdeki insan yaşamının ve

inanç sisteminin merkezindedir. Ancak bu bağlamda hayvan üslubu, M.Ö. 7. Yüzyıl'da klasikleşmiş bir yapıya ulaşmıştır. M.Ö. 7. Yüzyıl'da Orta Asya üzerinde gelişen hayvan üslubu, barındırdığı göçebelik etkisini farklı tasvirlerle buluşturarak eser üretimlerini etkilemiştir. Bu dönemde hayvan üslubunun ana teması birbiriyle boğuşan iki hayvan veya iki fantastik figür olarak bilinmektedir. Hun atalarının doğaüstü ve karanlık kuvvetlerle olan mücadeleleri hayvan üslubundaki kompozisyonları oluşturmuştur. Bozkır mücadelelerini temsil eden bu kompozisyonlardaki çekişmelerde kazanma ve kaybetme temaları dikkat çekmektedir. “Asıl anlatılmak istenen şey, sınırsız isteklerine ulaşmak üzere, insanın, sonsuz zannettiği enerjisini kullanmaya çabalaması; anlatma yönetimi ise büyük ve karanlığın içine gizlenmiş olan güçler karşısında direnen bu enerjinin hayvanlar tarafından temsil edilişidir” (Mülayim, 1999, s.180). Kompozisyonlarda kazanan taraf olarak genellikle Asya kıtasında görülen yırtıcı kuşlarla veya memelilerle tasvir edilmiştir. Bu hayvanların yanı sıra kazanan tarafta sfenks, grifon, ejder vb. fantastik figürler de resmedilmiştir. Kaybeden tarafta ise keçi, koyun, geyik vb. hayvanların yer aldığı görülmektedir. Böylece hayvan üslubu ve fantastik figürler yeni yorumlarla karşımıza çıkmıştır. Hun Çağı sonrasında fantastik figürler farklı uygarlıklarla da etkileşime girmiştir. Bu figürlerde, Şamanizm, Gök, Yer, Su, Atalar ve İslamiyet öncesi dönemlere ait inançların etkileri görülmektedir. (Çoruhlu, 2014, s. 225). Göçebelik, avcılık, totemizm ve şaman ayinleri de fantastik figür gelişiminde etki göstermeye bu dönemlerde de devam etmektedir. Özellikle Orta Asya'da totemlerin ve totemizmin etkisiyle bu figürlerin kaynağının olduğu düşünülmektedir. “Örneğin, yarı insan yarı hayvan, yarı insan yarı bitki, ya da doğrudan doğruya fantastik yaratıklar yahut da insan ve hayvan arasında bir mahluk totemizm inancının ortaya çıkardığı verilerdir” (Erdem, 2011, s. 27). Bu figürler, Taoizm, Manihaizm ve Budizm'i kabul eden çeşitli Türk topluluklarındaki yeni inançların getirdiği sembollerle birleştirilmiştir.

Selçuklu Dönemi ele aldığı fantastik figür ve hayvan üslubunun kökenleri, genellikle Orta Asya, İran-Sasani çevresi ve Anadolu'nun yerli kültürlerinin incelenmesi ile yorumlanmaktadır (Mülayim, 1999. S, 138). Bu coğrafyanın İslamiyet ile tanışması sonucunda ise yavaş yavaş inanç sistemlerinde değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Tek Tanrı inancının etkisi zamanla avcılık ve mücadele kültürüne baskın gelmiştir. Figüratif anlatımlardaki İslamiyet'e uygun olmayan bazı

sembolik anlatımlar arındırılmıştır. Selçuklu Dönemi'nde karşımıza çıkan hayvan, insan ve fantastik figürler, sanatın oluşmasında hem tematik hem de ikonografik olarak güçlü bir yere sahiptir. Etkileşimler ilk olarak Büyük Selçuklu'nun İran, Irak, Suriye topraklarında başlamış ve ardından Anadolu'da etkilerini göstermiştir. Anadolu Selçuklu'da görülen figüratif sanatın etkisinde, Horosan-İran üzerinden Batı'ya gelen Oğuzlar'ın etkisi görülmektedir. “Bu nedenle Konya-Kubadabad kültürü ana kültür değil; İran'ın melez devamıdır” (Mülayim, 1999, s. 206). Türk-İslam sanatında önemli bir yeri olan fantastik figürler, Selçuklu coğrafyasında da sürekli gözlenen doğa, göçebe yaşam, hikâyeler ve inançlar üzerinden yeni anlatımlar oluşturmuştur. Özellikle doğaüstü ve koruyucu güçleri ile bilinen bu fantastik figürler, çini ve seramik eserlerdeki tasvirleriyle günümüzde birçok müzede ve özel koleksiyonda yer almaktadır. Fantastik figürler arasında sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder Selçuklu sanatındaki örnekleriyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu figürler çini ve seramik formların üzerinde bazen tek başına görüldüğü gibi bazen de ikonografik sahnelerde yer almıştır. Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu Dönemi çinilerinde ve seramiklerinde bulunan fantastik figürler, bu bağlamda tek tek ele alınıp farklı sanat dallarına ait örneklerle desteklenerek incelenmektedir.

2.1 Sfenks

Sfenks aslanın vücuduna, insanın başına ve kartalın kanatlarına sahip olan koruyucu bir fantastik figürdür. Sfenksler doğaüstü güçleriyle bilinen, sarayı kötülüklerden ve olumsuzluklardan koruyan bekçi figürlerdir. En eski sfenks figürü örneği, M.Ö. 2575- 2456 tarihlerinde Mısır'da Kefren Piramit'inin önünde bulunan Büyük Gize Sfenksi olduğu bilinmektedir. Sfenksin piramidi ve firavunun mezarını koruyan bir sembolik yapı olarak yerleştirildiği bilinmektedir. “Mısır ile olan ilişkilerinin etkisiyle sfenks figürü M.Ö. 2040- 1640 yılları arasında Suriye sanatına geçmiş ve gövdeye eklenen fantastik kartal kanatları ile sfenks figüründe ilk büyük yenilik ortaya çıkmıştır” (Çoraklı, 2022, s.215). Zaman içerisinde sfenks, Hitit, Lidya ve Frigya uygarlıkların sanatlarında da yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemlere ait heykellerde ve vazolarda sfenks sıkça tasvir edilmiştir. M.Ö. 1600 yıllarında sfenksin Yunan sanatında da etkisini görülmüş ve Selçuklu sanatındaki sfenksten daha farklı anlamlarla karşımıza çıkmıştır. Bunun en önemli örneklerinden biri olarak Oedipus efsanesinden bahsedilmektedir. Bu kompozisyonda sfenks bilmece soran ve

bilmecesini bilemeyen kişileri yiyen bilge bir kapı bekçisidir. “Yunan mitinde sfenks korkutucu, zarar veren ve insan düşmanı bir yapıdadır” (Saydam, 2019, s.17).

İslam sanatında da önemli bir yeri olan sfenks tasvirleri, 12. Yüzyıl’da İran’da, 13. Yüzyıl’da ise Anadolu’da etkisini sıkça göstermiştir. Böylece Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi’ndeki farklı sanat dallarında tasvir edilmiş pek çok sfenks örneği bulunmaktadır. Selçuklu Dönemi’ne ait çini ve seramik formlar üzerinde uygulanmış olan sfenks figürleri özellikle dikkat çekmektedir. Sfenksler bazen tekli bazen de başka figürlerle beraber tasvir edilip farklı ikonografilerde yer almıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi çinilerinde tek bir figür olarak tasvir edilmiş sfenksler, Büyük Selçuklu Dönemi’ne ait seramiklerde tek bir figür olarak veya farklı ikonografilerden oluşmuş kompozisyonlara da eşlik etmiştir.

Sfenkslerin çini ve seramik üzerindeki tasvirleri incelendiğinde bulundukları kompozisyonlara ve ikonografik sahnelerle göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tek bir figür olarak bulunan sfenks tasvirleri, Anadolu Selçuklu Dönemi’ne ait çinilerde ve Büyük Selçuklu Dönemi seramik formlarda görülmektedir. Merkezde tek başına tasvir edilen sfenks figürü, aynı zamanda hükümdarlık sembolü olarak da bilinmektedir. Bu tarz kompozisyonlarda sfenks, çini veya seramik formunun merkezinde olup genellikle ön ayaklarından birini göğsüne çektiği görülmektedir. Çini üzerindeki sfenks tasvirlerine örnek olarak II. Kılıç Arslan Köşkü’ne ait minai tekniğinde uygulanmış altıgen bir çini formunda rastlanmaktadır. Minai tekniği Büyük Selçuklu Dönemi’nde bulunan pek çok seramik formda kullanılmış olmasına rağmen Anadolu’da sadece II. Kılıç Arslan Köşkü’ndeki çinilerde uygulanmıştır. II. Kılıç Arslan Köşkü çinileri incelendiğinde figürlerin resmediliş tarzı bu nedenle Büyük Selçuklu Dönemi minai seramik formlarındaki figür tasvirlerine benzemektedir (Arık, 2000, s.164). II. Kılıç Arslan Köşkü’nde bulunan minai çini formunun merkezinde sfenks figürü tasvir edilmiştir (Resim 2.1).

Resim 2.1: Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Çini, 12. Yüzyıl, II. Kılıç Arslan Köşkü, MET, New York, Env No: 1976.245. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452817>, E.T.: 18/11/2022).

Merkezinde sfenksin bulunduğu bu yıldız karo ve baklava parçalarına benzeyen diğer çini parçalarıyla bir araya gelip altıgen çini formunu oluşturmuştur. Sfenks figürleri, Kubad Abad Sarayı'nda bulunan sekiz köşeli yıldız çinilerde de görülmektedir. Kubad Abad Sarayı'ndaki koruyucu sfenkslerin karakteristik özellikleri incelendiğinde figürlerin portrelerinin Orta Asya-Uygur tiplerine sahip olduğu görülmektedir. Yüz hatları dolgun, gözleri badem formunda, tek kaş ve küçük ağızlı bir tasviri vardır (Arık, 2000, s.164). Sfenks figürlerinin yanaklarında ve çenesinde ben bulunup, kafalarında başlıkları vardır.

Sfenkslerin saçları ise bazen kısa bazen de uzun olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra sfenks figürlerinin kafalarının etrafında kutsallığın sembolü olan hale bulunmaktadır. Kubad Abad, Büyük Saray çinilerinin teknikleri incelendiğinde ise sfenks formlarının lüster ve sır altı tekniklerinde üretildiği görülmektedir (Resim 2.2 ve Resim 2.3).

Resim 2.2: Sfenks Tasviri, Lüster Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Büyük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.124.

Resim 2.3: Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Büyük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.124.

Kubad Abad Depo çinilerinde de sekiz köşeli yıldız formunun merkezinde, sır altı tekniğinde uygulanmış sfenks tasvirleri bulunmaktadır (Resim 2.4). Depo çinisinin Kubad Abad Büyük Saray çinilerine göre bazı tasvir farkları görülmektedir. “Alışıl gelmiş Kubad Abad sfenkslerinin cepheden tasvir edilen yuvarlak yüzlü, çekik gözlü Orta-Asya-Uygur tipinden farklı olarak bunların başları profilden çizilmiştir” (Arık, 2008, s.372).

Resim 2.4: Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl İkinci Yarısı, Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.372.

Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik kâse uygulamalarında da tekli sfenks figürleri görülebilmektedir. Tekli sfenks figürünün bulunduğu örneklerden biri olarak 12. Yüzyıl Rakka üretimli sır altı tekniği uygulamalı bir kâseye rastlanmaktadır. Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan bu kâsenin merkezinde bir sfenks figürü görülmektedir (Resim 2.5).

Resim 2.5: Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 12. Yüzyıl, Rakka, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No:13.219.1. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446537>, E.T.: 18/11/2022).

Kubad Abad, Büyük Saray çinileri haricinde Küçük Saray çinileri incelendiğinde ilginç bir sfenks örneğine rastlanmaktadır. Sır altı tekniğinde üretilmiş bu sekiz köşeli yıldız çini formunda sfenks figürünün kuyruğu ejder başı olarak sonlandırılmıştır (Resim 2.6). Ayrıca sfenks ve ejder başlarının profilden tasvir edildiği görülmektedir. “İnce uzun, bezeme motifi gibi zarif, neredeyse titrek çizgilerle işlenmiş, hiç yırtıcı yaratık gibi görünmeyen gövdenin bir ucunda dönüp geriye, kuyruğa bakan baş profilden verilmiştir” (Arık, 2000, s.164). Bu kompozisyon karanlığın ve ayın sembolü ejder ile aydınlığın, güneşin ve gücün sembolü olan sfenks arasındaki zıt prensipleri işaret etmektedir. Bu tip tasvirler ikonografik olarak zıt prensiplerin mücadelesi olarak yorumlanmaktadır (Arık, 1969, s.187).

Resim 2.6: Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Küçük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.125.

Kubad Abad Depo çinilerinden birinde ise daha önce karşımıza çıkmamış bir tasvir detayı bulunmaktadır (Resim 2.7). Bu eserde sfenksin uzayan kanadı figürün başını hale gibi çevreleyip bir kuş başı tasviri ile sonlanmıştır. (Çoraklı, 2022, 218; Arık, 2008, 372).

Resim 2.7: Sfenks Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl İkinci Yarısı, Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.372.

Kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri, çini örnekleri dışında taş kabartma ve bronz eserlerde de görülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait David Koleksiyonu'nda bulunan ender maden sanatı örneklerinden biri olan bronz figürinde sfenksin kanat ve kuyruk uçlarında ejder başlarının bulunduğu gözlemlenmektedir (Resim 2.8).

Resim 2.8: Kanadı ve Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Bronz Figürin, 12- 13. Yüzyıl, Anadolu, David Koleksiyonu, Kopenhag, Env No: 5/1978. (<https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/de-sene-abbasider-atabeger-og-ayyubider/item/1375>, E.T.: 18/11/2022).

Taş kabartma örneği olarak da Kars Müzesi'nde bulunan Ani ören kazısına ait bir sfenks tasvirine rastlanmaktadır. “Ani ören yerinde yapılan kazılarda bulunan ve bugün Kars Müzesi'nde teşhir edilen kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri ise taş kabartmada yapılmış sıra dışı bir örnektir” (Çoraklı, 2022, s.219). Bir diğer örnek ise Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde bulunan mermer kabartmanın üzerindeki düğümlü geçmelerden oluşan madalyon içinde yer almış iki adet sfenks figürüdür (Resim 2.9). Mermer kabartmadaki sfenkslerin kuyrukları ejder başları ile

sonlanmıştır. Sfenksin ejder ile beraber tasvir edilmesi burada iyilik-kötülük veya aydınlık-karanlık gibi zıt prensipleri temsil etmektedir. Madalyonlar içerisindeki sfenkslerin haricinde kuş ve geyik tasvirlerinin de bulunması dikkat çekicidir.

Resim 2.9: Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Mermer Kabartma, 13.Yüzyıl, Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.

Bazen sfenksler simetrik çiftler halinde de görülmektedir. Simetrik sfenks çiftlerine örnek olarak Metropolitan Müzesi'nde bulunan Selçuklu Dönemi'ne ait sırt sırta duran iki sfenks tasvirli aynaya rastlanmıştır (Resim 2.10). Aynanın üzerinde sfenkslerin koruyucu sembolizmini destekleyen yazı kuşağında iyi dileklerden, kudretten ve yücelikten bahseden anlatımlar bulunmaktadır.

Resim 2.10: Simetrik Sfenks Tasviri, Bronz Ayna, 12- 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 15.43.285.
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446680>, E.T.: 18/11/2022).

Sfenks, Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik formlar üzerinde farklı ikonografilere dahil olup bulunduğu kompozisyonlara tılsımlı anlamlar yüklemiştir. Her bir ikonografik sahne farklı anlatımları ele aldığından dolayı örneklerin gruplar halinde incelenmesi gerekmektedir. Bu ikonografilerden biri hükümdar ve taht

sahnesidir. Bu sahnelerin bazı örneklerinde ikonografiye eşlik eden sfenksler de bulunmaktadır. “Bazı taht sahnelerinde hükümdarın önünde ya da topuzların üzerinde sarayı cennetten bir köşe olarak sembolize eden soyluluk ve hükümdarlık simgesi tavus kuşu figürleri ve sfenks grifon gibi fantastik figürler de eklenerek ikonografik açıdan zengin bir sahne tasarımı ortaya çıkmıştır” (Çoraklı, 2022, s. 222-223). Bu sahnelerde konumlandırılan sfenks figürleri, kâsenin içerisinde simetrik çiftler halinde bulunup hükümdarı koruyan koruyucu ve bekçi konumundaki tılsımlı figürlerdir. Bu kompozisyon şemasına uygun bir örnek olarak British Müzesi’nin koleksiyonunda bulunan Kâşan üretimli minai tekniği ile yapılmış bir kâse çalışması bilinmektedir (Resim 2.11).

Resim 2.11: Hükümdar ve Taht Sahnesinde Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Kâşan, British Müzesi, Londra, Env. No: .1930.0719.63. (<https://www.britishmuseum.org/collection/term/x23187>, E.T.: 18/11/2022).

Kâsenin merkezinde tahtında oturan, elinde kadeh tutan bir hükümdar, hükümdarın sağında ve solunda maiyeti, üstünde ve altında bulunan simetrik sfenks çiftleri görülmektedir. Bunun yanı sıra hükümdarın başının üzerinde ve tahtının altında soyut stilize edilmiş hayat ağaçları eşlik etmektedir. Sfenks figürlerinin hayat ağacı ile beraber bulunması önemli bir ayrıntıdır. “Sfenks, ejder, aslan gibi fantastik yaratıklar ve hayvan figürleri hayat ağacını kötü ruhlardan koruyan tılsımlı figürlerdir” (Çoraklı, 2020, s.200).

Hükümdar ve taht ikonografisi dışında avcı ve süvari sahnelerinden de bahsedebiliriz. Avcılığın eski bir gelenek olarak bilindiği Selçuklu’ da sultanlar, bazen tekli bazen de toplu avlar gerçekleştirmiştir. “Selçuklu sultanları boş

zamanlarında askeri spor ve manevralar yapmak, cirit, polo, top, satranç oynamak ve avlanmakla vakit geçirirlerdi” (Öney, 1967a, s.121). 12- 13. Yüzyıl seramikleri incelendiğinde avcı ve süvari sahnelerinde avlara uğur getiren bir figür olarak sfenksler yer almaktadır. Metropolitan Müzesi’nde bulunan 12- 13. Yüzyıl’a ait, minai tekniğinde üretilmiş bir seramik maşrapa örneğinde bu ikonografiye rastlanmaktadır (Resim 2.12). Eser üzerindeki geniş bordürlerin birinde koşan avcı grubu diğesinde ise avcı grubun ters yönünde ilerleyen sfenks geçidi bulunmaktadır.

Resim 2.12: Av Sahnesinde Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Maşrapa, 12- 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 17.120.44. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446907>, E.T.: 18/11/2022).

Sfenks tasvirlerinin görüldüğü bir diğerkonografi olarak orman temalı av sahnelerinden söz edilmektedir. Orman temalı av sahnelerinde sfenksler, genellikle bitkisel bezemelerle, rumi motifleri veya diğerkonfigürleriyle beraber tasvir edilmiştir. 13. Yüzyıl Kâşan’da ajur tekniğiyle üretilmiş bir sürahi örneğinde orman temalı av sahnesinde sfenks çifti görülmektedir (Resim 2.13). Kompozisyon içerisinde sfenkslerle beraber harpiller de hükümdarın av bahçesini koruyan tılsımlı figürler olarak konumlandırılmıştır. Bunun haricinde sfenks ve siren çiftlerinin hayat ağacını koruduğu bilinmektedir. “Stilize bir ağacın iki yanına karşılıklı duran sfenkslerin, bu döneme ait objelerde sıklıkla görüldüğü üzere, Hayat Ağacı’nı korudukları düşünülebilir” (Canby, 2022, s. 229).

Resim 2.13: Orman Temalı Av Sahnesinde Sfenks Tasvirli, Ajur Tekniği Sûrahi, 13. Yüzyıl, Kâşan, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 32.52.1. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448671>, E.T.: 18/11/2022).

Sfenks figürünün yer aldığı diğer bir ikonografi olarak müzisyen ve saray eğlencelerini anlatan sahnelerden bahsedilmektedir. Bu sahnelerin bazılarında da sfenks tasvirleri bulunmaktadır. Selçuklu sarayı, müzikli, müzisyenli ve raksli eğlencelere, merasimlere, ziyafetlere, şenliklere vb. etkinliklere karşı her zaman ilgili olmuşlardır. Bu ikonografiye örnek olarak Freer Sanat Galerisi koleksiyonundaki, 13. Yüzyıl Kâşan üretilmiş minai tekniğindeki bir seramik kâse örneği bilinmektedir (Resim 2.14). Kâse içerisinde saraylı kesime ait figürler ve sfenks tasvirleri bulunmaktadır. Kompozisyonda sfenkslerin geçit halinde figürlerin üstünde ve altında yer alması, saraylı çifti ve sarayı korumak amacıyla yerleştirildiklerinin göstergesidir (Çoraklı, 2022, s. 226).

Resim 2.14: Müzisyen Sahnesinde Sfenks Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 13. Yüzyıl, Kâşan, Freer Sanat Galerisi, Washington, Env. No: F1938.13. (<https://asia.si.edu/object/F1938.13/>, E.T.: 18/11/2022).

2.2 Grifon

Grifon, bir aslanın gövdesine, bir kartalın başına ve kanatlarına sahip gerçeküstü bir hayvandır. Dik kulaklı, kanatları açık, sivri gagalı bazen yeleli veya ibikli tasvirleri de vardır. “Dik kulakları dikkati, açık kanatları çevikliği, hızı, hakimiyet gücünü ve belki de bağımsızlığını, aslan özellikleri de cesareti ve yine hızını betimler” (Oktay, 2006, s.3). Grifon, uzun yaşamı, gücü ve uğur getirici özelliği ile bilinen bir yaratıktır. Grifonların kökeni, Ortaçağ Latin formlarından Hint-Avrupalılara kadar uzanan ve çeşitli kültürleri etkilemiş bir geçmişe sahiptir. Mısır, Mezopotamya, Hint, Asur, Suriye, İran vb. birçok kültürün sanat ve mimarisinde grifonlar boy göstermiştir. Bulundukları coğrafyalara göre grifonlar, anlam ve tasvir farklılıkları barındırmaktadır. “Örneğin, Yunan ve Roma sanatının çeşitli dallarında, ölüleri korurken veya “İskender’in göğe yükselişine eşlik eden güneş timsalleri” olarak Büyük İskender’in arabasını çekerken gösterilmişlerdir” (Canby, 2022, s.241). Budizm’de grifonların Garuda ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bunların dışında grifonların sembolik anlam bakımından aydınlığa kavuşmakla ve ilimle bağlantılı olduğu da düşünülmektedir. Grifonlar farklı kültürlerde Monthou, Sefer, Saget vb. gibi birçok isimlerle de tarihte yer almıştır. Grifonlar farklı isimlerde yer aldığı gibi tasvir bakımından da aslan-grifon ve kartal-grifon olarak iki türü bulunmaktadır. Ancak Selçuklu Dönemi’nde grifonlar, karşımıza aslan-grifon olarak çıkmıştır.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi grifonları stilizasyon bakımından benzerlik göstermektedir. “Üslup bakımından Büyük Selçuklu grifonlarına yakınlık gösteren Anadolu Selçuklu grifonları sivri dik kulaklı, kıvrık gagalı başa, aslan gövdesine, stilize kartal kanatlara sahiptir” (Oktay, 2006, s. 63). Diğer kültürlerde yer alan aslan-grifon figürlerinden farklı olarak ibik ve yele tasvirine Selçuklu Dönemi’nde rastlanmamaktadır. Kompozisyon bakımından incelendiğinde ise Orta Asya etkisi ile Selçuklu Dönemi’ne gelen grifonlarda bazı farklılıklar görülmektedir. Orta Asya’da hareketli bir biçimde mücadele sahnelerinde boy gösteren grifon, Selçuklu sanatındaki kompozisyonlarda genellikle durağan veya adım atar gibi bir pozda görülmektedir. “Orta Asya’da mücadele ve av sahnelerinde bulunan grifon, Anadolu sanatında çoğunlukla yemek yiyen, koşan, oynayan ya da hayat ağacının üstünde veya yanında dururken verilirler” (Kınık, 1998, s. 217). Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu Dönemi’nde çini ve seramik eserlerinde de grifon tasvirleri

yapılmıştır. Çinilerde ve seramiklerde genellikle tek başına resmedilmiş grifon figürleri bazen farklı figürlerin de bulunduğu kompozisyonlara eşlik etmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde tek grifon figürüne rastlanılırken, Büyük Selçuklu Dönemi'nde tek tasvirlerin yanı sıra nadir de olsa grifonların farklı ikonografilerde yer aldığı eserlere de ulaşılmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'nde grifon tasvirinin tek başına kullanıldığı bir eser örneği olarak Metropolitan Müzesi'nde bulunan sır altı tekniğinde bir kâse bilinmektedir. Üretim merkezi Rakka olan bu örnekte grifon figürü kâsenin merkezine irice yerleştirilmiş olarak resmedilmiştir (Resim 2.15).

Resim 2.15: Grifon Tasviri, Sır Altı Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Rakka, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 41.165.55. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450421>, E.T.: 18/11/2022).

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde ise sekiz köşeli yıldız çini üzerine uygulanmış grifon tasvirleri bulunmaktadır. Kubad Abad Küçük Saray'a ait sır altı tekniğindeki çini karo üzerine tek bir grifon tasviri ve grifonun etrafına bitkisel bezemeler yapılmıştır (Resim 2. 16). Ayrıca bu kompozisyonda grifonun ön ayaklarından birini göğsüne doğru çektiği, ön ve arka kanadının birlikte resmedildiği görülmektedir.

Resim 2.16: Grifon Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Küçük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.130.

Kubad Abad Depo çinilerinde de grifon tasviri, sır altı tekniğinde sekiz köşeli yıldız çini üzerinde uygulanmıştır. Kubad Abad Küçük Saray çinisinden farklı olarak Depo çinisinde profilden resmedilmiş grifon figürü koruyucu bir sembol olarak form üzerinde yer almaktadır (Katalog 25). Kız Kalesi'ne ait turkuaz sır altına siyah dekor tekniğindeki çini parçasında da bir grifon tasviri bulunmaktadır (Resim 2.17).

Resim 2.17: Grifon Tasviri, Turkuaz Sır Altına Siyah Dekor Tekniği Çini Parçası, 13. Yüzyıl, Kubad Abad Sarayı, Kız Kalesi, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.195.

Grifon figürü örneklerine kumaş ve mimari kabartma eserlerinde de rastlanmıştır. Victoria ve Albert Müzesi koleksiyonunda bulunan 11. Yüzyıl İran’da üretilmiş bir ipek dokuma parçasında grifon tasviri yer almaktadır (Resim 2.18). Kompozisyonda dairesel bir desen içerisinde oturtulmuş hayat ağacının iki yanında simetrik grifon tasviri bulunmaktadır.

Resim 2.18: Grifon Tasviri, İpek Dokuma, 11. Yüzyıl, İran, V&A Müzesi, Londra, Env. No: 5209-1931. (<https://collections.vam.ac.uk/item/O1511977/photograph/>, E.T.: 30/12/2022).

Türk İslam Eserleri müzesinde bulunan taş kabartma üzerinde yer alan grifon tasviri de Anadolu Selçuklu Dönemi’ne ait bir diğer eserdir (Resim 2.19).

Resim 2.19: Grifon Tasviri, Taş Kabartma, 12- 13. Yüzyıl, Anadolu, Türk İslam Eserleri Müzesi, İstanbul, Env. No: 2541, Fotoğraf: Dilan Atasayar.

Al-Sabah Koleksiyonu'nda bulunan 12. Yüzyıl'a ait bir alçı kabartmada bulunan grifon tasviri, Büyük Selçuklu'daki mimari yapı örneklerinden biri olarak gösterilmiştir. On iki köşeli yıldız levha üzerinde bir ayağı göğse çekilmiş yürür bir pozda kanatlı bir grifon tasviri gözlemlenmektedir (Resim 2.20). Grifonun گردana sahip olduğu da görülen bir diğer ayrıntıdır. Bu örnek incelendiğinde grifonun arka ayaklarının aslana ait olduğu gözükürken havada kalkık duran ön sol ayağın toynaklı olduğu dikkat çekmektedir. Burada grifonun bitkisel bezemelerle beraber yer alması, grifonun da bir cennet sembolü olabileceğine dair yorumları ortaya çıkarmıştır (Canby, 2022, s. 241).

Resim 2.20: Grifon Tasviri, Alçı Oyma Levha, 12. Yüzyıl, İran, Al-Sabah Koleksiyonu, Kuveyt, Env. No: LNS 32 ST a.

Grifon figürü kompozisyonlarda tek başına ya da çift olarak yer aldığı gibi bazen de ikonografik sahnelerde görülmektedir. Metropolitan Müzesi'nde lüster ve kabartma tekniğinde uygulanmış bir bordür karosu ikonografik bir sahne tasviri olabileceğini düşündürmektedir. 13. Yüzyıl'da üretildiği bilinen bu bordür karosunda arka arkaya yürüyen sfenks, grifon ve insan figürü tasvirleri bulunmaktadır (Resim 2.21). Burada insan figürüne eşlik eden koruyucu figürler olarak sfenks ve grifon konumlandırılmıştır.

Resim 2.21: Grifon Tasvirli, Lüster ve Kabartma Tekniği Bordür Karosu, 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 20.120.28. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447145>, E.T.: 30/12/2022).

Brooklyn Müzesi'nde bulunan minai tekniğindeki bir kâsede ise grifonun da dahil olduğu nadir bir sahne görülmektedir. Merkezde bağdaş kuran bir hükümdar ve hükümdarı çevreleyen sfenksler ve grifon tasviri bulunmaktadır. Sfenksler ve grifon, kompozisyonda hükümdarı koruyan figürler olarak değerlendirilmiştir (Katalog 26).

2.3 Siren (Harpi)

Siren ya da diğer adıyla harpi, kuş vücuduna ve kadın başına sahip bir diğer fantastik figürdür. Siren adının farsça otuz renk anlamına gelen “sireng” kelimesinden geldiği bilinmektedir (Önder, 1967, s. 7). Sirenler, farklı coğrafyalarda çeşitli anlamlarla ve tasvir değişiklikleriyle karşımıza çıkmıştır. Yunan mitolojisinde sirenler genellikle, belden aşağısı balık olan kayalıklarda saklandığı bilinen ve güzel sesleriyle denizcileri baştan çıkaran bir figür olarak tanınmaktadır. Yunan mitolojisinde hem balık hem de kuş vücutlu sirenler bulunsa da Selçuklu Dönemi'ndeki sirenlerin kuş vücuduna sahip olduğu bilinmektedir. Ortaçağ edebiyatında ise siren, dünyanın sonu ile ilgili efsanelerle birleştirilmiştir (Peker, 1998, s. 34). Cennetin koruyucusu olarak da anlatılan sirenler, destanlarda insanlara yardım eden melekler olarak tasvir edilmiştir (Arık, 2000, s. 120). Sirenler, aynı zamanda ölen kişilerin ruhlarını koruyan ve onlara refakat eden bir sembol olmasıyla bilinmektedir. 13. Yüzyıl'da yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkât eserinde de sirenlerden bahsedilmiştir. “Efsanevi bir yaratık olan harpi, merkez İslam coğrafyasının Moğol öncesi ve sonrası kültüründe tarif ve tasvir edilmiş olan türlü “acaib” arasında yer alır” (Canby, 2022,

s. 245). Sirenler aynı zamanda astrolojik bir anlama da sahiptir. Sirenlerin sahte bir gezegen olarak bilinen Cevzahir'in sembollerinden biri olan İkizler burcuyla ve güney takımyıldızlarından Balina'yla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Çaycı, 2002, s.96). “Harpi (Grekçe Siren), eski kozmolojilerde dünyayı veya evreni çevrelediğine inanılan, okyanus üzerindeki ‘ada’ veya tine insanın algılayabildiği topografyayı çevreleyen ‘kozmik dağ’ kavramı ile birleştirilen doğa-üstü bir yaratıktır” (Peker, 1998, s. 34). Selçuklu coğrafyasında siren figürünün kullanıldığı birçok çini ve seramik eser bulunmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi’ne ait lakabi, sır altı ve lüster tekniklerindeki kâselerin merkezinde tek siren tasvirlerine rastlanmıştır (Resim 2.22 ve Resim 2.23).

Resim 2.22: Siren Tasviri, Lakabi Tekniği Kâse, 12. Yüzyıl, British Müzesi, Londra, Env. No: 00034177001. (<https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00034177001>, E.T.: 30/12/2022).

Resim 2.23 : Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Rakka, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 41.165.4. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450420>, E.T.: 30/12/2022).

12- 13. Yüzyıl'a ait bugün Pensilvanya Üniversitesi Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan lüster tekniğindeki kâsenin merkezinde de sirene rastlanmıştır (Resim 2.24). Siren figürü diğer tek figürlü siren tasvirlerinden farklı olarak başı profilden resmedilmiş ve arkadaki kanadı açık bir şekilde gözükmemektedir. Merkezde bulunan siren tasvirinin koruyucu bir figür olarak kâsede konumlandırıldığı düşünülmektedir.

Resim 2.24: Siren Tasviri, Lüster Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Rey, Pensilvanya Üniversitesi Müzesi, Pensilvanya, Env. No: 37-11-11, Fotoğraf: Canby, 2022, s.245.

Anadolu Selçuklu Dönemi mimari kabartmalarında da tek siren tasvirleri bulunmaktadır. II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait, bugün Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan alçı kabartma bu bağlamda örnek gösterilmektedir (Resim 2.25).

Resim 2.25: Siren Tasviri, Alçı Kabartma, 12. Yüzyıl, II. Kılıç Arslan Köşkü, Türk İslam Eserleri Müzesi, İstanbul, Fotoğraf: Arık, 2000, s.38.

Konya surlarına ait, řu an Konya İnce Minareli Müzesi koleksiyonunda bulunan kemer kilit taşında görölen şişkin gövdeli ve taçlı tek siren tasvirinin kullanıldığı nadide bir mimari taş kabartma örneğidir (Resim 2.26) .

Resim 2.26: Siren Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl,
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Kubad Abad Büyük Saray ve Küçük Saray'a ait sekiz köşeli yıldız formu çinilerdeki sır altı tekniği ile yapılmış siren tasvirleri de önemli bir yere sahiptir. Şişkin bir gövdeye sahip sirenlerin portrelerinde oval yüz yapısı, çekik ama iri gözler ve yay kaşlar görölmektedir. Kompozisyon şemaları bakımından Kubad Abad çinilerindeki sirenler genellikle birbirleriyle benzerlikler göstermektedir. Çoğu siren tasvirinin gövdesi profilden ve başı cepheden resmedilmiştir. Genellikle bu tip kompozisyonlarda sirenlere bitkisel veya rumi bezemeler eşlik etmiştir. Kubad Abad Büyük Saray ve Küçük Saray'da bulunan iki siren tasviri ise bu bağlamda nadir bir resmedilişe sahiptir. Bu siren tasvirlerinin gövdelerinin ve portrelerinin cepheden çizilmiş olması dikkat çekici bir farklılıktır. Kubad Abad Büyük Saray'da bulunan siren örneği ele alındığında cepheden tasvir edilmiş olmasının yanı sıra kanatlarının ve bacaklarının iki yana açık olduğu görölmektedir (Resim 2.27). Bu figürün Kubad Abad sarayında bulunan çift başlı kartal tasvirleriyle benzer stilizasyon özelliklerine sahip olması önemli bir detaydır.

Resim 2.27: Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Büyük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.121.

Bazı örneklerde ise farklı hayvan figürlerinin siren tasvirlerine eşlik ettiği görülmektedir (Resim 2.28). Masal hayvanı ile birlikte işlenen balık figürleri olarak da bilinen bu kompozisyon grubunda, siren ve balık beraber işlenmiştir (Öney, 1968, s.143). Balık figürleri bir burç sembolü olarak bilindiği gibi aynı zamanda bolluk ve bereketin simgesidir. Kompozisyondaki siren ve balık birlikteliği astrolojik sembolizmi de desteklemektedir (Arık, 2000, s.120).

Resim 2.28: Siren Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Büyük Saray, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s.121.

Diğer bir karşılaşılan örnek olarak siren-ejder tasvirleri bulunmaktadır. Aynı sfenks-ejder tasvirlerinde olduğu gibi kanadı ejderle sonlanan sirenler de eserler arasında görülmektedir. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde bulunan sirenler sembolik olarak, Şamanizm inancına göre ölen ruhları taşıyan tılsımlı figürler olarak değerlendirilmiştir. Türbedeki kabartmalar incelendiğinde aralarında siren-ejder tasvirlerinin olduğu bir eser görülmektedir. Simetrik bir biçimde yerleştirilmiş siren figürlerinden iki tanesi yapının güneydoğu cephesinde bulunmaktadır. Sirenlerin başları cepheden tasvir edilmiş ve kuş formundaki vücutları profilden tasarlanmıştır

(Öney, 1967b, s.175). Sirenlerin yükselmiş kanatlarının ucunda ise ejder başlarının olduğu görülmektedir (Resim 2.29). Sirenlerin arasında rozetlerin bulunması ise yolculuk sonunda varılan gökyüzünü veya gezegenleri sembolize ettiği düşünülmektedir (Öney, 1967b, s.152).

Resim 2.29: Kanadı Ejder Başlı Siren Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, Niğde, Fotoğraf: Öney, 1967b, s.175.

Karşılıklı simetrik siren çiftlerinin olduğu seramik örneklere de rastlanmaktadır. Simetrik siren çiftinin yer aldığı bir örnek Harvard Sanat Müzesi koleksiyonunda bir kâsede bulunmaktadır (Resim 2.30). Kâsenin merkezinde simetrik siren çiftinin konumlandırıldığı ve sirenlerin uzayan kanatlarının tepelik yardımıyla birbirlerine bağlandığı görülmektedir.

Resim 2.30: Simetrik Siren Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Kâşan, Harvard Sanat Müzesi, Cambridge, Env. No: 2002.50.52. (<https://harvardartmuseums.org/collections/object/165473>, E.T.: 30/12/2022).

Selçuklu dönemine ait bazı madeni kaplarda da siren çiftlerine rastlanmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde gümüş ve altın kaplar, saraylı kesimin şarap içmek, kutlama yapmak veya kudret sergilemek için kullandığı eşyalar arasındadır. Keir

Koleksiyonu'nda bulunan 12- 13. Yüzyıl İran üretimli gümüş levhadan yapılmış ve üzerinde simetrik siren tasvirlerinin olduğu bir kaba rastlanmaktadır (Resim 2.31).

Resim 2.31: Simetrik Siren Tasviri, Gümüş Kap, 12- 13. Yüzyıl, İran, Keir Koleksiyonu, Dallas, Env. No: K. 1.2014.79, Fotoğraf: Canby, 2022, s. 268.

Metropolitan Müzesi'nde bulunan Horasan üretimli ve üzerinde gezegen- burç tasvirlerinin bulunduğu pirinç bir ibrik örneği de bilinmektedir. İbrik üzerindeki tasvir detayları dikkatlice incelendiği zaman ibriği çevreleyen simetrik ve başları taçlı siren tasvirleri görülmektedir (Resim 2.32). İbriğin boynunda bulunan mutluluk, bereket, ölümsüzlük ve iyi dileklerin bulunduğu yazı kuşağında, sirenlerin tılsımlı ve koruyucu sembolizmini destekleyen anlatımlar bulunmaktadır.

Resim 2.32: Simetrik Siren Tasviri, Pirinç Kabartma İbrik, 12- 13. Yüzyıl, Horasan, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 44.15. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450513>, E.T.: 30/12/2022).

Siren figürleri bazen ikonografik sahneler de eşlik etmektedir. Bu bağlamda Harvard Sanat Müzesi koleksiyonunda bulunan iki süvarinin karşılaşması temalı bir kâse örneği bulunmaktadır (Resim 2.33). Kâsenin merkezine simetrik bir şekilde yerleştirilmiş süvari çifti, bağdaş kurmuş pozisyonda oturan saraylılar, süvarilerin üzerinde iki adet ve altında iki adet olmak üzere simetrik bir şekilde

konumlandırılmış koruyucu siren figürleri görülmektedir. Siren figürleri bu sahnede süvarilere uğur getirmesi için konumlandırılmıştır.

Resim 2.33: Süvari Sahnesinde Siren Tasviri, Minai Tekniği Kâse, 12- 13. Yüzyıl, Harvard Sanat Müzesi, Cambridge, Env. No: 1936.34. (<https://harvardartmuseums.org/collections/object/216883>, E.T.: 30/12/2022).

Siren tasvirleri bazen de bezeme detayları olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzisyen sahneli bir kâsede siren tasvirleri bezeme detayları olarak görülmektedir. Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan müzisyen sahneli ikonografide iki kadın figürü resmedilmiştir. Figürler, servi ağaçlarının önünde şarkı söyleyip ud çalmaktadır. Kadınların başında diademler, kulaklarında uzun ve sarkık küpeler, kollarında da tirazlar görülmektedir (Öney, 2008, s. 60). Figürlerden birinin kaftanı tılsımlı siren figürlü bezemelerden oluşturulmuştur (Resim 2.34).

Resim 2.34: Müzisyen Sahnesinde Siren Tasviri, Minai Kâse, 12- 13. Yüzyıl, İran, Metropolitan Müzesi, New York, Env. No: 56.185.13. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451358>, E.T.: 30/12/2022).

Siren figürüne çinilerdeki ve seramiklerdeki tasvirleri dışında üç boyutlu figürinlerle de karşılaşmıştır (Resim 2.35). Üç boyutlu bir örnek olarak gösterilen siren figürünü, Selçuklu karakterine uygun bir biçimde tasvir edilmiş olup üzerinde lüster uygulaması yapılmıştır. Ayrıca bu devre ait diğer fantastik figürlere kıyasla sirenin pek çok seramik figürin örneği bulunmaktadır.

Resim 2.35: Siren Tasviri, Lüster Tekniği Figürin, 13. Yüzyıl, İran, Brooklyn Müzesi, Brooklyn, Env. No: 86.227.66. (<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124885>, E.T.: 30/12/2022).

2.4 Ejder

Ejder, iri gözleri, sivri kulakları ve dişleri olan bazen kanatlı bazen kanatsız tasvir edilen ve ağzından keskin alevler çıkarabilen fantastik bir figürdür. Figürün genellikle ağzı açık ve ağzından çıkan çatal bir dil ile tasvir edilmiştir. Ejderlerin gövdeleri çoğunlukla uzun olup, bazı örneklerde ise gövdede düğümler görülebilmektedir. Tarih boyunca birçok uygarlıkta ejder, mitoloji, sanat ve edebiyat alanında yer almıştır. Özellikle Çin kültüründe görülen ejder figürü, Selçuklu coğrafyasını da etkilemiş olup eserlerde sıkça karşımıza çıkmıştır. Doğu efsanelerinde ejder, koruyucu bir bereket sembolü olarak gösterilmiştir. Ancak ejder Selçuklu sanatında, Çin kültürüne ait semboller dünyasından daha farklı özelliklerle kullanılmıştır. İslamiyet öncesindeki kültürlerin ve Orta Asya'nın da etkisiyle Çin kültüründeki ejder sembolü, Selçuklu Dönemi öncesindeki bazı medeniyetlerde değişikliklere uğramıştır. Bu bağlamda Mezopotamya mitolojisinde yılan-ejderha birlikteliklerinden bahsedilmektedir. Bâsmu, usûm veya mus-sa-tur ejderhası olarak bilinen bu canavar, büyük bir yılanı tasvir etmek için “korkunç yılan” veya “öfkeli

yılan” anlamında kullanılmıştır (Dönmez, 2018, s.20-21). Mezopotamya inanışlarında ejderlerin yaratıcısı, Kaos Tanrıçası Ejder Tiamat olarak bilinmektedir. Tiamat tanrılara savaş açmak için on bir tane canavar yaratmıştır. Bu canavların dört tanesi ejder-yılan figürleri olarak bilinmektedir (Duman, 2018, s.286). Efsanenin devamında Tanrı Marduk’un Tiamat’ı yenmesi inanışlara ejderi öldürme miti olarak geçmiştir. Ejderha öldürme mitlerinde genellikle tanrıların ejderha ile mücadeleleri, yağmur ve fırtına ile ilişkilendirilmiştir. Hitit mitolojisindeki ejderha öldürme mitlerinde de fırtına tanrısının ejderha ile olan mücadelesi anlatılmıştır. Hititlerden sonra da devam eden ejder ile mücadele sahneleri, Manas ve Oğuz Kağan Destanı’nda da karşımıza çıkmıştır. Zaman içerisinde ejderler, Orta Asya inancı ve Helenistik dönemin etkisi altında kalıp Selçuklu sanatında daha farklı anlamlar kazanmıştır. Kazvini’nin “Nuzhet el Kulub” eserinde bir yılanın zamanla formunu değiştirip bir ejderhaya dönüştüğünden bahsedilmiştir. Kazvini’nin bir diğer eseri “Acâibü'l-Mahlûkat” da ise yılanın yüz yaşına geldiğinde ejderhaya dönüştüğü anlatılmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu sanatında ejder figürü, çini ve seramik eserlerde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak çini ve seramik eserlere kıyasla mimari üzerindeki kabartma örneklerinde daha farklı ikonografilerde ejder figürleri gözlemlenmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu coğrafyasındaki dini ve sivil mimaride ejder kabartmalarının farklı ikonografilere dahil olması dikkat çekicidir. Bu nedenle ejder tasvirleri ikonografilerine göre gruplanarak incelenmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi Kubad Abad Küçük Saray’da sır altı tekniğinde uygulanmış çini parçalarının üzerinde sadece iki ejder başının tasvir edildiği örnekler bulunmaktadır (Katalog 51). Bu duruma benzer bir diğer örnek olarak bugün Karatay Medresesi Müzesi’nde bulunan taş kabartmalarda aynı çini örneğinde olduğu gibi sadece iki ejderin başının tasvir edildiği görülmektedir. İkonografik gruptan biri olarak yalnız başına işlenen ejder figürlerinin Anadolu Selçuklu mimarisinde örnekleri bulunmaktadır. Bu gruba örnek olarak Konya İnce Minareli Medrese Müzesi’nde bulunan mermer kabartma tekniğinde uygulanmış Konya Kalesi ejderleri bilinmektedir. Bu mermer kabartmada sivri kulaklı, iri gözlü ve gövdesinde yürek formunda düğüm olan bir ejderin kemer parçası üzerine işlendiği görülmektedir. Ejderin kuyruğu kendi gövdesini ısıran başka bir ejder başı ile sonlanmıştır (Resim 2.36).

Resim 2.36: Ejder Tasviri, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, Konya Kalesi, Konya İnce Minareli Medrese Müzesi, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.

Yalnız başına işlenen ejderlerin bazen simetrik tasvirleri de bulunmaktadır. Kayseri Sultan Hanı'nda bulunan simetrik ejder kabartmaları da bu gruba örnek gösterilmektedir. Pullu ve yürek formunda düğümlü bir gövdeye sahip simetrik ejderler, yapının kemeri üzerinde yer almaktadır.

Bir diğer kompozisyon türü olarak karşılıklı kesişen ejderler bulunmaktadır. Küçük Saray'a ait bir sır altı tekniğindeki çinide, sivri dişli ve kulaklı, iri gözlü iki ejderin karşılıklı bir şekilde kesiştiği görülmektedir (Resim:2.37).

Resim 2.37: Karşılıklı Kesişen Ejder Tasviri, Sır Altı Tekniği Çini, 13. Yüzyıl, Kubad Abad, Büyük Saray Sarayı, Konya, Fotoğraf: Arık, 2000, s. 69.

Gezegenle birlikte verilen ejder ikonografisi de bulunmaktadır. Selçuklu sanatındaki çift ejderler ya da gezegen-burç sembolleriyle birlikte yer alan ejderler, ahengi ve hareketi temsil etmektedir. Bu anlayış Orta Asya inançlarından gelen gök kubbenin ve evrenin idaresinin ejder çifti ile anlatılmasıyla ilişkilidir. “Ejderhanın başı Ay”ın

yörüngesinin yükselen düğümü (node) için kullanılmaktadır; bu düğümler yükselen ve alçalan olmak üzere iki adettir ve Ay'ın yörüngesinin ekliptik ile kesiştiği çap noktalarıdır. Bu noktalar aynı zamanda Ay ve Güneş tutulmalarını verir” (Peker, 1998, s. 33). Bir yandan da ejderler bu kompozisyonlarda karanlık ve aydınlık gibi zıt prensiplerin de temsilcisidir (Öney, 1969, s. 190). Bu tasvire örnek olarak Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bir kâsede gövdeleri düğümlü simetrik ejder figürleri bulunmaktadır. Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan 13. Yüzyıl'da Kâşan'da üretilmiş bu lüster kâsede, simetrik bir şekilde yerleştirilmiş gövdeleri iç içe geçmiş ejder çiftleri tasvir edilmiştir. Kâse üzerinde tasvir edilen dört çift ejder birbirleriyle karşı karşıya gelecek şekilde konumlandırılmıştır (Resim:2.38).

Resim 2.38: Düğümlü Simetrik Ejder Tasviri Lüster Tekniği Kâse, 13. Yüzyıl, Kâşan, Metropolitan Müzesi, New York, Env No: 61.40. (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451636>, E.T.: 30/12/2022).

Ejderler bu kompozisyon içerisinde sahte bir gezegen olarak da bilinen Ay'ı ve Güneş'i yutabilen veya tersine çevirebilme özelliklerine sahip olan Cevzahir ile ilişkilendirilmiştir. Cevzahir bir gezegen olduğu gibi aynı zamanda Ay'ın uydusudur. Bu kompozisyondaki düğümlü ejderlerin Cevzahir'i temsil ettiği düşünülmektedir. Konumları gereği ejderler, hem koruyucu hem de korkutucu bir anlam yansıtmaktadır. Gezegenlerle birlikte verilen ejder figürleri, Cizre Ulu Cami'ne ait olan ve şu an Türk İslam Eserleri Müzesi koleksiyonunda bulunan kapı tokmaklarında da gözlemlenmektedir. Kapı tokmağı üzerinde simetrik ejder çifti ve aslan başı bulunmaktadır. Kompozisyonda ejderlerin, kendi kanatlarını ısırdığı, başlarının profilden arkaya dönük olduğu, gövdelerinin düğümlü ve bacaklarının birbiriyle kavuştuğu gözlemlenmektedir (Öney, 1969, s. 178) (Resim:2.39).

Resim 2.39: Simetrik Ejder Tasviri, Kapı Tokmağı, 12. Yüzyıl,
Cizre Ulu Cami, TIEM, İstanbul, Env No: 4282-3749,
Fotoğraf: Şensılay, 2006, s.16.

Diğer bir grup burçlarla birlikte verilen ejder tasvirleridir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan düğümlü ejderlerin tasvir edildiği lüster kâse aynı zamanda burçlar kuşağına da gönderme yapmaktadır. Düğümlü ejderlerden birinin başı İkizler, diğerinin başı ise Yay burcunu temsil etmektedir (Çaycı, 2002, s.96) (Resim:2.39). Düğümlü ejder figürlerinin yanı sıra kentaur-ejder çiftlerinden oluşan örnekler de Cevzahir gezegeninin sembolüdür (Çaycı, 2002, s. 96). Bu ikiliye örnek olarak, Berlin Friedrich Müzesi'nde bulunan alçı kabartma örneği bilinmektedir. Ejder ve burç tasvirlerinin beraber bulunduğu kompozisyonlara bir diğer örnek olarak Cizre Köprüsü'nde bulunan taş kabartma gösterilmektedir. Cizre Köprüsü'nün üzerinde kabartmalı kentaur ve ejder mücadelesini anlatan bir kompozisyonla beraber sekiz adet burç tasviri mevcuttur (Resim 2.40). Bu kompozisyonlardan birinde bir kentaur elindeki yay ile ejderin ağzına ok atmaya hazırlandığı görülmektedir. Cizre köprüsündeki bu taş kabartma Yay burcu ve Cevzahir gezegeni ile bağlantılıdır.

Resim 2.40 : Kentaur ve Ejder Tasviri, Taş Kabartma, 12. Yüzyıl,
Cizre Köprüsü, Cizre. (<http://idilkulturvesanatportali.blogspot.com/2021/01/yafes-koprusu-cizre.html>, E.T.: 30/12/2022).

On iki hayvanlı Türk- Çin takviminde ejder yılı da bir diğer tasvir grubu olarak ele alınmıştır. On iki yıl arasından ejder yılı, en uğurlu zaman dilimi olarak anlatılmıştır (Arık, 2000, s. 70.). Ejder yılının, bereket ve bolluk yılı olacağına inanılmıştır. Bu gruba ait çini ve seramik örneği bulunmasa da mimaride taş kabartma örnekleri dikkat çekicidir. Buna bir örnek olarak Sivas Gök Medrese portalindeki taş kabartma kompozisyonunda çeşitli hayvan başlarının arasında ejder başı da görülebilmektedir.

Boğa başları ile birlikte verilen ejder de bir diğer grup olarak ele alınmıştır. Boğa burada hakimiyetin sembolüdür. Ejder ise karanlık ve yer altının sembolü olarak bilinmektedir. Çini ve seramik eserlerinde bu gruba ait eser bulunmasa da mimaride taş kabartma örnekleri bulunmaktadır. Bu gruba bir örnek olarak Ani Kalesi'ndeki taş kabartmada simetrik bir şekilde yerleştirilmiş ejderlerin arasında boğa başları görülmektedir (Öney, 1969, s. 183).

Ejderlerin görüldüğü bir diğer tasvir grubu ise arslan, sfenks veya siren kanat veya kuyruk uçlarında yer alan ejderlerdir. Güneşin, aydınlığın ve hakimiyetin sembolü arslan veya sfenks ile karanlığın ve ayın sembolü ejder birlikte yer almaktadır (Öney, 1969, s. 187). Bu tip kompozisyonlarda tılsımlı sfenks figürünün kanatları veya kuyruğu ejder başı ile sonlanmıştır. Kubad Abad Küçük Saray'daki bir çinide sır altı tekniğinde yapılmış kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri bu gruba örnek gösterilmektedir (Resim 2.6). Bu gruba gösterilebilecek bir diğer örnek olarak 12. Yüzyıl Rakka üretimli ve bugün David Koleksiyonu'nda bulunan turkuaz sır altı tekniğinde üretilmiş seramik figürin bilinmektedir (Resim 2.41). Figürinin kuyruk ve kanatları ejder başları ile sonlanmıştır. Bu bağlamda figürinde yer alan ejderler, güneş ve ay tutulmalarını sağlayan Cevzahir gezegeni ile bağlantılıdır. Aydınlığın ve güneşin sembolü olan sfenks, ejder ile bir araya geldiğinde bu formun güneş tutulmasını temsil ettiği düşünülmüştür (Canby, 2022, s.243).

Resim 2.41: Kanadı ve Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks Tasviri, Turkuaz Sır Altı Tekniği, Seramik Figürin, 12.Yüzyıl, Rakka, David Koleksiyonu, Kopenhag, Env. No: Isl 56. (<https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/keramik/item/189>, E.T.: 30/12/2022).

Bu gruba bir diğer örnek olarak da David Koleksiyonu'nda bulunan bir bronz sfenks figürin bilinmektedir. Bu figürindeki sfenks formunun kanatları ve kuyruğu da ejder başları ile sonlanmıştır (Resim 2.8). Sfenks haricinde kuyruğu ejder başlı siren de kompozisyon çeşitliliği açısından dikkat çekici bir yere sahiptir. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'nde bulunan taş kabartma eser, kanatları ejder başlı siren tasviri için önemli bir örnektir (Resim 2. 30).

Mücadele sahnesindeki ejder tasvirleri bir diğer ikonografik grup olarak bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki bu ikonografiye örnek olarak Freer Sanat Galerisi'nde II. Konya Kılıç Arslan Köşkü'ne ait ejder ile mücadele sahnesinin resmedildiği bir çini bulunmaktadır. Kompozisyonda Şâhname'den kahraman Behramgür'ün ejderle olan mücadele sahnesi resmedilmiştir (Resim 2.42). Çini üzerinde kabartma tekniği uygulanmış, ardından minai ve sır üstü yaldız boyama ile dekorlanmıştır (Arık, 2008, s. 230). Bu sahneler farklı kültürlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Hristiyanlıkta Aziz George'un ejderi öldürmesi, dini bir karakterin Hristiyanlık dünyasında önemli bir adımı olarak yorumlanmaktadır (Gündoğdu, 1983, s.75). Bu sahnenin tasvirlerinde ise Aziz George'un atın üzerinde mızrağını eline alıp ejderhayı öldürdüğü ikonografisi bilinmektedir (Yakıt, 2013, s. 122).

Resim 2.42: Behramgür'ün Ejderi Öldürme Sahnesinde Ejder Tasviri, Minai Tekniği Çini, 12. Yüzyıl, II. Konya Kılıç Arslan Köşkü, Freer Sanat Galerisi, Washington, Env. No: F1911.319, Fotoğraf: Arık, 2008, s.231.

Mücadele sahnesindeki ejder tasvirinin mimarideki bir örneği olarak bugün İstanbul Türk İslam Eserleri müzesinde bulunan bir alçı kabartma bulunmaktadır. Kabartma üzerinde yer alan iki atlıdan biri ejderi diğeri ise bir arslanı kılıçlarken tasvir edilmiştir. (Öney, 1969, s. 188).

Ejder sembolizminin görüldüğü bir diğer grup ise ejder başlı çökerten yani su oluklarıdır. Çin kültüründe ejderin, suyun ve sının gücünü temsil ettiğine inanılmıştır (Öney, 1969, s. 192). Selçuklu'daki su oluklarının da bu inancı sürdürdüğü düşünülmektedir. Divriği Ulu Cami'nde şifahane ile cami arasında ejder başlı su oluğu ayrıca Karaman Arapzade Camisi'nde yer alan dokuz adet ejder başlı su oluğu da bu gruba ait önemli örnekler arasındadır.

3. SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEN SEÇİLİ ÖRNEKLERLE FANTASTİK FİĞÜRLER KATALOGU (1-48)

Katalog: 1

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: II. Kılıç Aslan Köşkü, Konya.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 1976.245.

Ölçü: 23.5 x 21 x 2.9 cm.

Teknik: Minai tekniği ve altın yaldız.

Form: Altıgen Çini.

Bezeme: II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait altı köşeli yıldız çini üzerinde sfenks figürü tasvir edilmiştir. Koruyucu bir figür olan sfenks, tek başına tasvir edildiğinde hükümdarın sembolü olarak da bilinmektedir. Minai tekniğinde üretilmiş olan eserdeki sfenks figürü, karakteristik bakımdan Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait minai seramiklerde görülen sfenks tasvirlerini hatırlatmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde sadece II. Kılıç Arslan Köşkü çinilerinde minai tekniğinin kullanılmış olması bu örneği dikkat çekici kılmaktadır. Sfenks tasvirinin fiziksel özellikleri incelendiğinde yüz hatlarının oval, saçlarının kısa, başında başlığı ve kafasının etrafında halesi bulunmaktadır. Çini, form bakımından incelendiğinde ise altı köşeli yıldız, dört köşeli yıldız kolları ve baklava formu çinilerin bir araya gelip altıgen çini karoyu oluşturduğu görülmektedir. Baklava dilimli karoların üzerleri yıldızla bezenmiştir.

Bibliyografya:

(Arık, 2008, 234; Çoraklı, 2022, 217; Canby, 2022, 81).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452817> , E.T.: 02.12.2022).

Katalog: 2

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rakka, Suriye.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 13.219.1.

Ölçü: Derinlik 8,3 cm, Çap 27,9 cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Hükümdarlık sembolü olarak da bilinen tek sfenks tasviri, kâsenin merkezinde resmedilmiştir. Koruyucu bir figür olan sfenksin kısa saçları, başında başlığı ve beneklerle bezenmiş vücudu görülmektedir. Kâse içerisinde sfenkse bitkisel dallar eşlik etmiştir.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446537> , E.T.: 03.12.2022).

Katalog: 3

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Freer Sanat Galerisi, Washington.

Env. No: F1929.11.

Ölçü: Çap 23.2 cm.

Teknik: Lakabi.

Form: Tabak.

Bezeme: Tabak üzerinde lakabi tekniğinde uygulanmış bir sfenks figürü bulunmaktadır. Katalog kapsamındaki diğer sfenkslerden farklı olarak figürün kanatsız tasvir edilmesi dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 219).

(<https://asia.si.edu/object/F1929.11/> , E.T.: 24.02.2023).

Katalog: 4

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12– 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: V&A Müzesi, Londra.

Env. No: C.461-1928.

Ölçü: Derinlik 7,9 cm, Çap 20,32 cm.

Teknik: Turkuaz sır altına siyah bezeme.

Form: Tabak.

Bezeme: Aslan gövdeli, insan başlı koruyucu sfenks figürü tabağın merkezinde tasvir edilmiştir. Stilizasyon bakımından eserdeki sfenks örneğinin portresinin profilden ve saçlarının kulak arkasından bağlanmış olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda figürün saçlarının bağlanış şekli, dönemin saç toplama geleneğine işaret ettiği düşünülmektedir. Kompozisyonda sfenks figürüne bitkisel bezemeler eşlik etmiştir. Bezeme zemindeki siyah renkli astarın kazılması yoluyla yapılmış, daha sonra üzeri şeffaf turkuaz sırla sırlanarak fırınlanmıştır.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 217).

(<https://collections.vam.ac.uk/item/O279490/bowl-unknown/> , E.T.: 03.12.2022).

Katalog: 5

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Büyük Saray, Kubad Abad Sarayı, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Hem hükümdarlığın sembolü hem de koruyucu bir tılsım olarak bilinen sfenks figürü çini formunun merkezinde resmedilmiştir. Kubad Abad Sarayı çinilerindeki diğer dört ayaklı hayvan figürlerinde (aslan, kurt vb.) de görülebildiği gibi ön ayaklarından birini göğsüne çekili tasvir edilmiştir. Sfenks tasvirini portresi incelendiğinde yuvarlak yüz hatlarına sahip, saçları kısa, yanağı benli, küçük ağızlı, badem gözlü karakteristik bir suratı vardır. Sfenks figürüne zeminde bitkisel bezemeler eşlik etmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 124; Erdem, 2011, 78).

Katalog: 6

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı, Büyük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No: -.

Ölçü: -.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Sekiz köşeli yıldız çini üzerinde lüster tekniğinde koruyucu bir sfenks figürü resmedilmiştir. Diğer Kubad Abad Sarayı sfenks tasvirlerinde olduğu gibi figür, ön ayaklarından birini göğsüne çekmiş ve adım atar bir pozda görülmektedir. Karakteristik bakımdan sfenks, yuvarlak yüz hatlı, yay kaşlı, badem gözlü bir Orta Asya tiplemesine sahiptir. Diğer Kubad Abad Sarayı çinilerinde görülen sfenks tasvirlerine göre lüster örnek daha hareketli bezenmiştir. Figürün etrafında kalın beyaz bir alan bırakılarak sfenksin zemin bezemesinden ayrılması sağlanmıştır. Sfenks figürünün yanı sıra desenin zemininde benekler ve bitkisel bezemeler uygulanmıştır.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 124; Erdem, 2011, 78; Çoraklı, 2022, 218).

Katalog: 7

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl İkinci Yarısı.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No: -.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Koruyucu sfenks figürü Kubad Abad Sarayı Depo'suna ait bir çini üzerinde resmedilmiştir. Diğer Kubad Abad Sarayı'ndaki sfenks tasvirli çinilerden farklı olarak bu figürün başının profilden çizilmiş ve daha primitif olması örneği nadir kılmaktadır.

Bibliyografya:

(Arık, 2008, 372).

Katalog: 8

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl İkinci Yarısı.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı, Depo Çinisi, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No: -.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad çinilerinde görülen sfenks tasvirlerinden farklı olarak bu figürün başı Katalog 7'deki diğer Depo çinisi örneğinde olduğu gibi profilden resmedilmiştir. Eser üzerindeki bir diğer dikkat çekici nokta ise sfenksin uzayan kanadıdır. Kanat tasviri uzayarak sfenksin başını hale gibi çevrelemiştir. Hale gibi kıvrılan kanadın ucunda bir kuş başının tasvir edilmesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda figür tasviri, kuyruğu ejder başlı sfenksin resmedildiği çini eseri hatırlatmaktadır (Bkz. Katalog 9).

Bibliyografya:

(Arık, 2008, 372; Çoraklı, 2022, 219).

Katalog: 9

Fantastik Figür: Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No: -.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini

Bezeme: Kubad Abad Sarayı'na ait özel bir örnek olan bu çinide sfenks figürün kuyruğu ejder başıyla sonlanmıştır. Sfenks-ejder tasvirleri, aydınlık-karanlık ve iyilik-kötülük gibi zıt prensipleri işaret ettiği düşünülmektedir. Stilizasyon bakımından çizgisel bir üslupta uygulanmış bu eserde, sfenksin ve ejderin başları birbirlerine dönük ve figürün kuyruğuna bakan portresi profilden tasvir edilmiştir. Kubad Abad Sarayı'ndaki sfenks tasvirli çinilere göre bu örneğin hatlarının daha zarif resmedilmiş olması figürün yırtıcı görünümünü kaybetmesini sağlamıştır. Ayrıca kompozisyondaki sfenks figürüne zeminde rumi bezemeler eşlik etmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 125; Arık, 2008, 313; Çoraklı, 2022, 220).

Katalog: 10

Fantastik Figür: Kuyruğu Ejder Başlı Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rakka, Suriye.

Bulunduğu Yer: David Koleksiyonu, Kopenhag.

Envanter No: 54/1966.

Ölçü: Derinlik 8 cm, Çap 29.5 cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Tabak.

Bezeme: David Koleksiyonu'nda bulunan tabağın merkezinde ilginç bir sfenks tasviri görülmektedir. Stilizasyon bakımından figür, sfenks ile yakın benzerlikler gösterse de üst bedenin kentavros gibi uzun olması ve kuyruk bölümünün aslan veya panter benzeri olması nedeniyle bazı araştırmalar tarafından figürün kentavros da olabileceği düşünülmüştür.

Bibliyografya:

(Arık, 1969, 207; Çoraklı, 2022, 221; Öney, 1969, 181).

(<https://www.davidmus.dk/islamic-art/ceramics/item/191> , E. T.: 22.02.2023).

Katalog: 11

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran /Anadolu.

Bulunduğu Yer: The Khalili Koleksiyonu, Londra.

Env. No: POTII.

Ölçü: Yükseklik: 21.1 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Matara.

Bezeme: Minai tekniği ile üretilmiş seramik matara formunun kenarlarındaki bordürlerde koruyucu sfenkslerden oluşan bir geçit yer almaktadır. Figürlerin kuyrukları kıvrık bir şekilde yukarıya bakmaktadır. Sfenkslerin etrafında stilize bitkisel dallar resmedilmiştir. Mataranın merkezinde ise bir düğüm formu gözlemlenmektedir.

Bibliyografya:

(Grube, 1994, 211).

Katalog: 12

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Üretim Yeri: İran.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 20.120.98.

Ölçü: Derinlik 8,3 cm, Çap 20,3 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Minai tekniğindeki kâsenin merkezinde art arda sıralı üç sfenks figürü, sfenksin üstünde ve altında ise bağdaş kurmuş figürler resmedilmiştir. Sfenks figürünün bu kâsede koruyucu, bekçi figür olarak yer aldığı düşünülmektedir. Sfenks figürleri haricinde bağdaş kurmuş figürün yanında simetrik kuş çiftleri bulunmaktadır.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447183>, E. T. :03.12.2022).

Katalog: 13

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: British Müzesi, Londra.

Env. No: 1930.0719.63.

Ölçü: Derinlik 8,3 cm, Çap 20,3 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Hükümdar ve taht ikonografisinin bulunduğu bu kâse formunda, tahtında oturup elinde kadeh tutan hükümdar, hükümdarın yanında maiyeti, onlara eşlik eden simetrik sfenks çiftleri, soyut stilize edilmiş hayat ağaçları ve rumi bezemeler resmedilmiştir. Sfenksler bu kompozisyonda hükümdarı ve sarayı koruyan tılsımlı figürlerdir. Aynı zamanda sfenkslerin soyut hayat ağacı ile beraber resmedilmesi onların hayat ağacının koruyucusu olduğuna da işaret etmektedir.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 223).

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1930-0719-63,
E.T.: 03.12.2022).

Katalog: 14

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 17.120.41.

Ölçü: Derinlik 9,5 cm, Çap 21.6cm.

Teknik: Minai ve yaldız tekniği, şeffaf turkuaz sır.

Form: Kâse.

Bezeme: Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan kâse üzerinde hükümdar ve taht sahnesi resmedilmiştir. Kompozisyonun merkezinde tahtında bağdaş kurarak oturmuş ve elinde kadeh tutan hükümdar, hükümdarın yanında maiyeti, simetrik kuş ve sfenks çiftleri görülmektedir. Simetrik sfenks çifti eserde hükümdarı ve saraylıları korumak için resmedilmiş tılsımlı figürlerdir. Bunun yanı sıra kompozisyon bordüründe hükümdarı çevreleyen saraylı çiftler ve çalgıcılar görülmektedir. Saray çalgıcıları def, çeng ve ney enstrümanlarını çalmaktadır. Kompozisyonda ayrıca bir yazı kuşağı görülmektedir.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2020, 198).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453850> (E. T.: 03.12.2022).

Katalog: 15

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 12.206.1.

Ölçü: Derinlik 8,9 cm, Çap 21 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Avcı ve süvari sahnesini anlatan bu kâsenin merkezinde, bir yandan elinde şahin tutarken bir yandan da koşan bir tavşanı kovalayan at üzerinde bir avcı tasvir edilmiştir. Süvarinin etrafını çevrelemiş sfenks geçidi, ava uğur getirmesi adına resmedilmiştir. Sfenkslerin vücutları beneklerle bezenmiş olup başlarında başlıkları ve başlarının etrafında haleleri vardır. Aynı zamanda kâseyi çevreleyen bir yazı kuşağı görülmektedir.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 224).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446261>, E. T. : 03.12.2022).

Katalog: 16

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 17.120.44.

Ölçü: Yükseklik: 12,1 cm.

Teknik: Minai ve yaldız tekniği.

Form: Maşrapa.

Bezeme: Avcı ve süvari sahnesinin resmedildiği seramik maşrapadaki geniş bordür alanlarından birinde süvari grubu bulunurken diğerinde ise avcı grubunun ters yönünde ilerleyen sfenks geçidi görülmektedir. Avcılığın Selçuklu'da eski bir gelenek olarak bilinmesinden dolayı sfenkslerin bu kompozisyonda ava uğur getirmesi ve süvarileri korunması amacıyla resmedildikleri düşünülmektedir.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 224).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446907> (E. T.: 03.12.2022)).

Katalog: 17

Fantastik Figür: Sfenks ve Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Keşan, İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 32.52.1.

Ölçü: Yükseklik: 20,8 cm.

Teknik: Ajur tekniği ve turkuaz sır altına siyah dekor.

Form: Sürahi.

Bezeme: Sürahi üzerinde ajur tekniğinde orman temalı av sahnesinin resmedildiği görülmektedir. Bu sahne aynı zamanda hükümdarın av bahçesini de sembolize etmektedir. Bu nedenle sürahinin tamamı orman sahnesini destekleyen bitkisel bezemelerle kaplıdır. Kompozisyondaki figürler arasında simetrik sfenks ve siren çiftlerinin bulunması dışında geyik, tavşan, tazi köpeği, çita vb. av hayvanları da tasvir edilmiştir. Av hayvanları hareketli bir şekilde tasvir edilse de sfenks ve sirenin durağan duruşu dikkat çekicidir. Bu nedenle kompozisyonda yer alan fantastik figürlerin bekçi konumunda yer aldıkları yorumlanmaktadır. Tasvir edilen sfenkslerin ve sirenlerin aynı zamanda av bahçesini koruyan ve uğur getiren tılsımlı figürler olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra uğurlu sfenksler ve sirenler kompozisyon içerisindeki soyut hayat ağacını da korumaktadır. Figürler haricinde

form üzerindeki yazı kuşaklarında ise insanların yokluğunda oluşan doğal ortamın, gerçek ve hayali hayvanlarla beraber var olduğunu anlatan bir cennet temasından bahsedilmiştir.

Bibliyografya:

(Canby, 2022, 229; Çoraklı, 2022, 225; Ettinghausen, 1936, 68-69; Grube, 1994, 196; Lane, 1947, 155).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448671>, E. T.: 03.12.2022).

Katalog: 18

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Freer Sanat Galerisi, Washington.

Env. No: F1938.13.

Ölçü: Derinlik 8,6 cm, Çap 20,5 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Minai tekniğindeki kâse üzerinde müzisyen ve saray eğlencelerini anlatan bir sahne resmedilmiştir. Kompozisyon tasarımında karşılıklı bağdaş kurarak oturmuş saraylı çift, etraflarında saray çalgıcıları, sahneyi korumak için alanı çevrelemiş sfenks geçitleri ve simetrik kuş çiftleri tasvir edilmiştir. Sfenksler bu kompozisyonda saray eğlencesini koruyan ve uğur getiren bekçi figürler olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca saraylı çiftin yanlarında bulunan saray çalgıcılarının, çeng, def ve ney enstrümanlarını çaldıkları görülmektedir.

Bibliyografya:

(Atıl, 1973, 116-117; Çoraklı, 2022, 226; Öney, 2008, 69).

Katalog: 19

Fantastik Figür: Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Freer Sanat Galerisi, Washington.

Env. No: F1934.18.

Ölçü: Yükseklik: 7.7 cm, Genişlik: 10.9 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Mürekkep Hokkası.

Bezeme: Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait mürekkep hokkasında müzisyen ve saray eğlencesi yanı sıra hokkanın boyun bölgesinde sfenks geçidi görülmektedir. Bu alanındaki sfenksler, bekçi figürler olarak kompozisyondaki eğlenceyi korumaktadır. Bunun yanı sıra sfenkslerin aralarında soyut hayat ağaçlarının gözlemlenmesi figürlerin hayat ağacını da koruduğuna işaret etmektedir. Sfenks figürleri haricinde hokka üzerinde zil çalan çalgıcılar ve çalgıcılara ritim tutarak eşlik eden saraylı resmedilmiştir.

Bibliyografya:

(Atıl, 1973, 102; Çoraklı, 2022, 226; Öney, 2008, 70).

(<https://asia.si.edu/object/F1934.18/>, E.T.: 24.03.2022).

Katalog: 20

Fantastik Figür: Kuyruğu ve Kanatları Ejder Başlı Sfenks.

Üretim Tarihi: 11- 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rakka, Suriye.

Bulunduğu Yer: David Koleksiyonu, Kopenhag.

Env. No: Isl 56.

Ölçü: Yükseklik: 37 cm.

Teknik: Turkuaz sır.

Form: Figürin.

Bezeme: David Koleksiyonu'nda bulunan seramik figürin üzerinde sıra dışı bir örnek olarak kuyruğu ve kanatları ejder başlı sfenks tasviri görülmektedir. Sfenks-ejder birlikteliğin bulunduğu bu örnek dikkat çekicidir çünkü sfenks, aydınlığı, güneşi ve iyiliği sembolize ederken ejder ise karanlığı, ayı ve kötülüğü sembolize etmektedir. Bu bağlamda kompozisyon zıt prensipleri işaret ettiği düşünülmektedir.

Bibliyografya:

(Canby, 2022, 243; Çoraklı, 2022, 224).

(<https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/keramik/item/189>; E. T.: 21.12.2022).

Katalog: 21

Fantastik Figür: Grifon.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Garrus, İran.

Bulunduğu Yer: Cleveland Sanat Müzesi, Cleveland.

Envanter No: 1925.1182.

Ölçü: Derinlik 6,6 cm, Çap 16,7 cm.

Teknik: Şeffaf sır altına sliple bezeme.

Form: Kâse.

Bezeme: Gücün ve uzun yaşamın temsilcisi grifon figürünün kâse merkezinde resmedildiği görülmektedir. Büyük Selçuklu Dönemi'ndeki grifonlar genellikle kanatlı bir şekilde tasvir edilmiş olsalar da bu kompozisyonda grifonun kanatsız olması dikkat çekici bir detaydır. Diğer bir dikkat çekici detay grifonun kâse üzerinde irice tasvir edilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra grifon ön ayağını göğsüne çekmiş bir pozda görülmektedir. Kompozisyonda grifon figürüne rumi bezemeli kıvrımlı dallar eşlik etmektedir. Kâse üzerindeki desenler astarla uygulanmıştır.

Bibliyografya:

(<https://www.clevelandart.org/art/1925.1182>, E. T.:21.12.2022).

Katalog: 22

Fantastik Figür: Grifon.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rakka, Suriye.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Env. No: 41.165.55.

Form: Kâse.

Ölçü: Derinlik 6,5 cm, Çap 11,7 cm

Teknik: Sır altı tekniği.

Bezeme: Kâse merkezinde sır altı tekniğinde resmedilmiş tılsımlı bir grifon tasviri görülmektedir. Figür, kâsenin merkezinde irice tasvir edilmiştir.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450421>, E. T.: 21.12.2022).

Katalog: 23

Fantastik Figür: Grifon.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı, Kız Kalesi, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Turkuaz sır altına siyah bezeme.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini Parçası.

Bezeme: Çini parçası üzerinde bitkisel bezemelerin eşlik ettiği turkuaz sır altına siyah dekor tekniği ile uygulanmış silüet biçimde bir grifon tasviri görülmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 195).

Katalog: 24

Fantastik Figür: Grifon

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Env. No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad Sarayı'na ait çini form üzerinde tılsımlı bir özelliğe sahip grifon tasviri bulunmaktadır. Figür, ön ayaklarından birini göğsüne doğru çekmiş ve adım atar gibi bir pozisyonda görülmektedir. Grifon, çift kanatlı tasvir edilmiş ve bitkisel bezemelerden oluşan bir zemin üzerinde yer almıştır.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 130; Arık, 2008, 313; Erdem, 2011, 81).

Katalog: 25

Fantastik Figür: Grifon.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl İkinci Yarısı.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad Sarayı Depo Çinileri, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi.

Env. No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad Sarayı'na ait grifon tasvirli bir çini örneği olan Katalog 24'ten farklı olarak Depo çinisindeki bu grifon figürü, başını ve gagasını yukarıya doğru kaldırmıştır. Bunun yanı sıra Kubad Abad Saray'ı çinilerindeki sfenkslerde ve grifonlarda görülen ön ayaklardan birinin havada olma pozu bu örnekte de görülmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2008, 369).

Katalog: 26

Fantastik Figür: Sfenks ve Grifon

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Üretim Yeri: İran.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Brooklyn Müzesi, Brooklyn.

Env. No: 20.120.98.

Ölçü: Derinlik 8,3 cm, Çap 17,8 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Minai tekniğinde üretilmiş kâsenin merkezinde bağdaş kurmuş hükümdar ve hükümdarın etrafını saat yönünün tersinde çevrelemiş üç sfenks figürünün ardından grifon resmedilmiştir. Sfenksler ve grifon, bekçi figürler olarak bu sahnede hükümdarı korumaktadır. Bunun yanı sıra sfenksler ve grifon bir ayağı önde ve yürür pozisyonunda tasvir edilmiştir.

Bibliyografya:

(<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124882>,
E. T.: 03.12.2022).

Katalog: 27

Fantastik Figür: Grifon ve Sfenks.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Üretim Yeri: İran, Kâşan.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: British Müzesi, Londra.

Env. No: 1914,0318.1.

Ölçü: Derinlik: 8,5 cm, Çap: 19 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: British Müzesi'nde bulunan minai tekniğindeki kâse üzerinde hükümdar ve taht sahnesi gözlemlenmektedir. Hükümdar ve taht sahnesinde karşımıza çıkan koruyucu simetrik sfenks çiftlerine burada grifon figürleri de eşlik etmektedir. Bekçi figürler olarak yerleştirilmiş tılsımlı sfenks ve grifon figürleri arasında soyut ve stilize hayat ağaçlarının bulunması dikkat çekici bir diğer detaydır.

Bibliyografya:

(Çoraklı, 2022, 223).

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1914-0318-1,
E.T.: 24.03.2023).

Katalog: 28

Fantastik Figür: Grifon ve Sfenks.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Envanter No: 20. 120.28.

Ölçü: Uzunluğu 14,9 cm, Genişliği 27,9 cm.

Teknik: Kabartmalı lüster tekniği.

Form: Bordür Karosu.

Bezeme: Metropolitan Müzesi'nde bulunan lüster bordür karosu üzerinde sfenks, grifon ve insan figürünün tasvir edildiği görülmektedir. Sfenksin ve grifonun koruyucu figürler olarak kompozisyonda konumlandırıldığı düşünülmektedir. Sfenks figürü, dört ayak üstünde durmaktadır ve gövdesi beneklerle bezenmiştir. Grifon figürünün ise ön ayaklarından birini göğsüne çektiği görülmektedir. Ayrıca eserde figürlere bitkisel bezemeler eşlik etmiştir.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447145>, E. T.: 21.12.2022).

Katalog: 29

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: British Müzesi, Londra.

Envanter No: 00034177001.

Ölçü: Çap 41,5 cm.

Teknik: Lakabi tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Kâse merkezinde tılsımlı bir fantastik figür olan siren tasviri görülmektedir. Sirenin saçları kısa, yüzü oval, gözleri iri ve başında başlığı bulunmaktadır. Figürün kanatları kapalı durmaktadır ve kanatların üzerinde çizgisel bezemeler görülmektedir. Ayrıca figürün uzayan kuyruğu kıvrımlı bir dal gibi sonlanmıştır. Figürün arkasında ise rumi benzeri kıvrımlı dallı bezemeler devam ettirilmiştir.

Bibliyografya:

(Önder, 1967, 14).

(<https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00034177001&imagex=850&searchnum=0001>, E. T.: 21.12.2022).

Katalog: 30

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rakka, Suriye.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi (MET), New York

Envanter No: 41.165.4.

Ölçü: Derinlik 6,4 cm, Çap 13,5 cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Sır altı tekniğinde üretilmiş kâsenin merkezinde koruyucu ve tılsımlı özellikleri ile bilinen bir siren tasviri bulunmaktadır. Sirenin saçları kısa ve başında başlığı gözükmektedir. Figürün kanatları kapalı, kuyruğu ise yelpaze gibi açıktır. Ayrıca kâsenin bordüründe silik bir yazı kuşağı bulunmaktadır.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450420>, E. T.: 21.12.2022).

Katalog: 31

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rey, İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi (MET), New York.

Envanter No: 68.215.8.

Ölçü: -.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan lüster kâse üzerinde iri bedeni ile form yüzeyini kaplayan ve başı profilden resmedilmiş bir tılsımlı siren figürü görülmektedir. Figürün gösterişli kuyruğu kâse içerisinde kıvrılarak resmedilmiştir ve aynı zamanda figürün kıvrılan kuyruğunun ucu gonca benzeri bir motif ile sonlanmışır. Ayrıca figürün kanatlarından biri kapalı diğeri ise açık tasvir edilmiştir.

Bibliyografya:

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452001>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 32

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran

Bulunduğu Yer: Los Angeles Sanat Müzesi, Los Angeles.

Envanter No: M.73.5.269.

Ölçü: Derinlik 4,445 cm, Çap 17,145 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Kâsenin neredeyse tümünü kaplayacak şekilde yerleştirilmiş ve başı profilden resmedilmiş bir siren figürü bulunmaktadır. Sirenin kuyruğu ve bedeni kâsenin formu ile paralel bir şekilde kıvrılarak tasvir edilmiştir. Figürün kuyruğundaki tüylerin belli olması amacıyla üzerine bezemeler yapılmıştır. Ayrıca sirenin arka kanadının açık, ön kanadının ise kapalı resmedilmiş bu tasvir, Katalog 31'deki siren tasviri ile hem stilizasyon hem de kompozisyon şeması açısından çok benzerdir. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait diğer seramik formlar üzerindeki siren örneklerine göre bu eserde figürün gövdesi daha iri resmedilmiştir. Ayrıca sirenin gövdesinin arkasından gonca benzeri motifler yer almaktadır.

Bibliyografya:

(<https://collections.lacma.org/node/222770>; E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 33

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Rey, İran.

Bulunduğu Yer: Pensilvanya Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi, Pensilvanya.

Envanter No: 37-11-11.

Ölçü: Derinlik 8,8 cm, Çap 20 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Lüster tekniği kâse üzerinde başı profilden resmedilmiş ve kanatlarından biri açık diğeri kapalı olarak gözüken bir siren tasviri bulunmaktadır. Siren figürü merkezdeki madalyon içerisinde tasvir edilmiş olup figürün kanatları ve bedeni üzerinde çizgisel bezemeler uygulanmıştır. Merkezdeki madalyonun etrafında bir bordür ve bordürde diğer dairesel madalyonlar bulunup bu alanların arasında bitkisel bezemeler görülmektedir.

Bibliyografya:

(Canby, 2022, 245).

Katalog: 34

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Büyük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad Sarayı'na ait sekiz köşeli çini karodaki tılsımlı bir siren figürünün şişkin gövdesi profilden, başı cepheden, yüzü oval, gözleri iri ve yanakları benli resmedilmiştir. Figürün saçları kısa, başında başlığı ve başının etrafında halesi vardır. Sirenin arkasında rumi bezemeler bulunmaktadır.

Bibliyografya:

(Alsan, 2005, 279; Arık, 2000, 121; Arık, 2008, 312; Avşar, 2012, 6; Erdem, 2011, 76; Önder, 1967, 17).

Katalog: 35

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Küçük Saray'a ait bu eserde tılsımlı siren figürü, karakteristik bakımdan diğer Kubad Abad siren tasvirli çini örneklerinden farklılıklar göstermektedir. Kanatları çizgisel resmedilmiş bu siren figürünün aynı zamanda kanatlarından biri üç dilimli ve açık görülmektedir. Karakteristik bakımından siren figürünün şişkin kuş formundaki gövdesi profilden, kadın başı ise $\frac{3}{4}$ cepheden gözükmemektedir. Kompozisyonda siren figürüne bitkisel bezemeler eşlik etmiştir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 121; Avşar, 2012, 6; Önder, 1967, 16).

Katalog: 36

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Büyük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Sekiz köşeli çini karo üzerine siren figürü resmedilmiştir. Sirenin kuyruğu yukarıya uzanmış bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Ayrıca figürün saçları kısa, başında başlığı, başının etrafında halesi vardır. Figürün etrafında geniş beyaz bir boşluk bırakılarak figürün yoğun bezemeli zeminden ayrılması sağlanmıştır. Karonun zemininde ise bitkisel bezemeler görülmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 121; Avşar, 2012, 6; Önder, 1967, 17).

Katalog: 37

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Keykubadiye Sarayı, Kayseri.

Bulunduğu Yer: Kayseri Müzesi (Depo).

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Çini Parçası.

Bezeme: Keykubadiye Sarayı'na ait bu figürün tasvir bakımından Kubad Abad çinilerindeki siren örneklerine göre portresinin ve zemin bezemesinin daha az detaylı, sade ve primitif olması dikkat çekicidir. Kompozisyonda figüre rumi motiflerinin eşlik ettiği görülmektedir.

Bibliyografya:

(<https://keykubadiye.com/images/eserler/umay.png>, E. T.: 20.02.2023).

Katalog: 38

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Büyük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad Büyük Saray'a ait bu çini eserde sirenin gövdesinin ve başının cepheden resmedilmesi dikkat çekicidir. Figürün şişkin bedeni izleyiciye dönük tasvir edilirken bir yandan da kanatlarını ve bacaklarını iki yana açması sıra dışı detaylardır. Sirenin kanatlarının uçları kıvrık ve kuyruğu orta bağ formunda sonlanmıştır. Figürün gövdesinin stilizasyon özellikleri, Kubad Abad Sarayı'nda bulunan çift başlı kartal tasvirlerini de hatırlatmaktadır. Ayrıca figürün etrafında geniş beyaz bir boşluk bırakılmıştır. Böylece figürün zeminden ayrılması sağlanmıştır. Sirenin dikkat çekici stilizasyon özellikleri dışında kompozisyonun zemininde dolgu motifleri görülmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 121; Arık, 2008, 312; Avşar; 2012, 6; Erdem, 2011, 76).

Katalog: 39

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kubad Abad Küçük Saray'da bulunan bu siren figürü, Kubad Abad Büyük Saray'da bulunan gövdesi ve başı cepheden çizilmiş siren tasviri ile benzerlik göstermektedir (Katalog 37). Katalog 37'deki örneğe kıyasla figürün gövdesi daha küçüktür ve sırtından geriye doğru açılmış izlenimi veren kanatlar bulunmaktadır.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 122-123; Arık, 2008, 312; Avşar, 2012, 6).

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Büyük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Sekiz Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Çini karonun merkezinde koruyucu özellikleriyle bilinen bir siren tasvirinin balık figürleriyle beraber işlenmesi eseri dikkat çekici kılmaktadır. Aynı zamanda masal hayvanı ile birlikte tasvir edilen balık figürleri olarak da bilinen bu ikonografide çini, sirenin tılsımlı özellikleri dışında astrolojik bir sembolizmi de göstermektedir. Balık figürleri kompozisyona burçlar kuşağına yönelik bir anlatım kattığı gibi aynı zamanda bolluk ve bereketi de sembolize etmektedir. Siren figürünün kanatlarının kapalı resmedilmiştir. Ayrıca kompozisyonda figürlere bitkisel bezemeler eşlik etmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 121; Arık, 2008, 312; Önder, 1967, 15; Öney, 1968, 144).

Katalog: 41

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Suriye.

Bulunduğu Yer: Victoria Albert Müzesi, Londra.

Envanter No: C.47-1960.

Ölçü: Derinlik 7,2 cm, Çap 22,2 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: V&A Müzesi koleksiyonunda bulunan lüster kâse üzerinde kanatları kapalı, başında başlığı ve gövdesinin üzerinde tiraz bandı bulunan bir siren figürü resmedilmiştir. Tiraz bandının üzerindeki yazı kuşağının dekoratif olduğu düşünülmektedir.

Bibliyografya:

(<https://collections.vam.ac.uk/item/O85361/bowl-unknown/>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 42

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Harvard Sanat Müzesi, Cambridge.

Envanter No: 2002.50.52.

Ölçü: Derinlik 7 cm, Çap 16 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Kâse üzerinde simetrik siren çifti tasvir edilmiştir. Simetrik siren çiftlerinin kanatları volütler halinde uzayıp bir tepelik yardımıyla birleşmiştir. Ayrıca tepeliğin etrafında bir kapalı form görülmektedir.

Bibliyografya:

(<https://harvardartmuseums.org/art/165473>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 43

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İsfahan, İran.

Bulunduğu Yer: Harvard Sanat Müzesi, Cambridge.

Envanter No: 1936.34.

Ölçü: Derinlik 8.7 cm, Çap 22.2 cm.

Teknik: Minai tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Harvard Sanat Müzesi'nde bulunan bu eser üzerinde iki süvarinin karşılaşması ikonografisi ve süvarileri çevreleyen simetrik siren çiftleri görülmektedir. Sahnede atları üzerinde süvariler, bağdaş kuran saraylı figürleri, simetrik siren çiftleri ve soyut stilize hayat ağaçları resmedilmiştir. Bu bağlamda sirenler, süvarilere ve saraylılara uğur getiren figürler olduğu gibi hayat ağacının koruyucusu olarak da değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra kâseyi çevreleyen dekoratif bir yazı kuşağı da görülmektedir.

Bibliyografya:

(<https://harvardartmuseums.org/art/216883>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 44

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Envanter No: 56.185.13.

Ölçü: Derinlik 8,9 cm, Çap 21,3 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Müzisyen ve eğlence sahnesinin işlendiği bu kâsenin kompozisyonunda karşılıklı oturan iki kadın figürü ud çalıp şarkı söylerken resmedilmiştir. Kadınların başında diademler, kulaklarında uzun ve sarkık küpeler ve kollarında da tirazların görülmesi dışında figürlerden birinin kaftan detaylarının tılsımlı siren figürleriyle bezenmesi ilginçtir. Bu bağlamda sirenin koruyucu bir figür olarak bezeme detayında kullanılması bu örneği sıra dışı yapmaktadır.

Bibliyografya:

(Canby, 2022, 157; Ettinghausen, 1971, 120; Öney, 2008, 69).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451358>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 45

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Devlet Tarihi Müzesi, Moskova.

Envanter No: 57 II.

Ölçü: Yükseklik 27,3 cm.

Teknik: Turkuaz sır altına siyah bezeme.

Form: Figürin.

Bezeme: Moskova Devlet Tarihi Müzesi'nde görülen seramik figürin üzerinde kadın başına ve kuş gövdesine sahip bir siren tasvir edilmiştir. Dikdörtgen bir kaide üzerinde duran sirenin kanatları kapalı, bacakları uzun ve başında başlığı görülmektedir. Figürün karakteristik portre özellikleri, Orta Asya ve Selçuklu tiplerine benzemektedir. Aynı zamanda sirenin vücudunda bitkisel bezemeler uygulanmıştır.

Bibliyografya:

(Erdal, 2017, 122-123).

Katalog: 46

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Bonhams Koleksiyonu, Londra.

Envanter No: Lot 66.

Ölçü: Yükseklik 30 cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Figürin.

Bezeme: Tılsımlı özellikleriyle bilinen siren, bir seramik figürin olarak dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Figürün kanatları kapalıdır ve kuyruğu kaideye dek uzanmıştır. Sirenin portresi, oval bir yüze, nokta bir ağıza, iri gözlere ve yay kaşlara sahiptir. Figürinin baş ve gövde detayları sır altı tekniğinde fırça ile dekorlanmıştır. Sirenin karın kısmı ve arkası tamamen soyuta yakın stilize bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Bibliyografya:

(Erdal, 2017, 126-127).

(https://www.bonhams.com/auctions/19960/lot/66/?page_anchor=r1%3D305%26b1%3Dgrid%26m1%3D1 , E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 47

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 12- 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Envanter No: 57.51.1.

Ölçü: Yüksekliği 64,1 cm, Genişlik 55,9 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Figürin.

Bezeme: Dikdörtgen kaide üzerinde duran siren figürünü, katalogda bulunan diğer figürin örneklerine kıyasla heykelimsi ebadı ve üzerindeki detaylı insan figürü tasvirleri bakımından sıra dışıdır. Figürünün portresinin karakteristik özellikleri Orta Asya tiplemesine uygun tasarlanmıştır. Sirenin, oval bir yüzü, iri gözleri, uzun saçları ve başında iri bir tacı bulunmaktadır. Figürünün portresi, bedeni üzerindeki insan figürleri ve bitkisel bezemeler fırçayla dekorlanmıştır. Sirenin bedeninde ve kapalı kanatlarının üzerinde yer alan madalyonların içerisinde bağdaş kurmuş insan tasvirleri dikkat çekicidir.

Bibliyografya:

(Erdal, 2017, 118-119; Ettinghausen, 1971, 127).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451390>, E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 48

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: -.

Bulunduğu Yer: Brooklyn Müzesi, Brooklyn.

Envanter No: 86.227.66.

Ölçü: Yükseklik 19,1 cm, Genişlik 17,1 cm, Hacim 10,2 cm.

Teknik: Kobalt mavi sır üzerine lüster tekniği.

Form: Figürin.

Bezeme: Siren figürünü, konik bir taban üzerinde tasarlanmıştır. Figürün portresinin karakteristik özellikleri Orta Asya ve Selçuklu tiplerine uygun olarak tasvir edildiği görülmektedir. Portre ve gövde üzerindeki bitkisel bezemeler fırça ile dekorlanmıştır. Sirenin başındaki taç, kabartma tekniğinde yapılmış olup tacın ortasındaki tepelik bezemesi dikkat çekmektedir. Ayrıca diğer dikkat çekici bir detay taç başlığının içinin boş tasarlanmasıdır.

Bibliyografya:

(Erdal, 2017, 120-121).

(<https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/124885>,

E.T.: 22.12.2022).

Katalog: 49

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13.Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Christie's Müzayede.

Envanter No:-.

Ölçü: Yüksekliği 19,3 cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Figürin.

Bezeme: Christie's Müzayedesinde görülen bu siren figürünü, dikdörtgen bir kaide üzerinde, kanatları yarı açık, şişkin karnı, uzun bacakları ve kuyruğu ile görülmektedir. Sirenin portesi, kalın yay formunda kaşları, uzun burnu, nokta şeklinde ağzı, çekik gözleri, çenesindeki ve yanaklarındaki büyük benler tipik bir Orta Asya karakterini yansıtmaktadır. Ayrıca sirenin portesi, tacı, gövdesi üzerindeki madalyon ve bitkisel bezemeler fırça ile dekorlanmıştır.

Bibliyografya:

(<https://www.christies.com/en/lot/lot-4979495> , E. T.: 22.12.2022).

Katalog: 50

Fantastik Figür: Siren.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: İran.

Bulunduğu Yer: Tareq Rajab Müzesi.

Envanter No: CER2126TSR.

Ölçü: Yükseklik 27cm.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Figürin.

Bezeme: Dikdörtgen bir kaide üzerinde tılsımlı siren figürini bulunmaktadır. Sirenin yanakları benli, gözleri iri, kaşları yay şeklinde ve burnu uzun ince tasvir edilmiştir. Figürün gövdesindeki bitkisel ve çizgisel bezemeler, tacı ve portesi fırça ile resmedilmiştir.

Bibliyografya:

(Erdal, 2017, 124-125; Fehervari, 2000, 113; Watson, 2006, 319).

Katalog: 51

Fantastik Figür: Ejder.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Kırık Çini Parçaları.

Bezeme: Çini parçaları üzerinde iki ejder başı görülmektedir. Ejderlerin büyük ve iri gözleri, sivri kulakları, ince boyunları, açık ağızları ve ağızlarından dışarıya çıkan dilleri görülmektedir. Ejder figürlerinin etrafında kalın bir kontürle sınırlandırılmış ve beyaz bir boşluk bırakılmıştır. Figürün bulunduğu zeminde ise dolgu motifleri ile bezendiği anlaşılmaktadır.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 130; Erdem, 2011, 80).

Katalog: 52

Fantastik Figür: Ejder.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kubad Abad, Küçük Saray, Konya.

Bulunduğu Yer: Karatay Medresesi Müzesi, Konya.

Envanter No:-.

Ölçü: -.

Teknik: Sır altı tekniği.

Form: Çini Parçası.

Bezeme: Karşılıklı kesişen ejder çiftinin görüldüğü bu çini parçasında figürlerin gövdeleri uzun, ağızları açık, dişleri keskin ve kulakları dik, dilleri sivri, gözleri büyük tasvir edilmiştir. Ejder figürlerinin etrafında beyaz boşluk bırakılıp zemindeki dolgu motiflerinden kalın kontürlerle ayrıldığı görülmektedir.

Bibliyografya:

(Arık, 2000, 130; Arık, 2008, 313; Erdem, 2011, 80).

Katalog: 53

Fantastik Figür: Ejder.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Envanter No: 61.40.

Ölçü: Derinlik 10,8 cm, Çap 21,4 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Gezegenlerle ve burçlarla birlikte verilen ejder grubuna ait bir tasvir örneği olan bu eserde, simetrik düğümlü ejder çiftleri görülmektedir. Simetrik düğümlü ejderler, sahte bir gezegen olarak bilinen Cevzahir'in veya Yay ve İkizler burçlarının sembolü olarak bilinmektedir. Kompozisyonda ejderlerin başlarının birbirlerine dönük olması ve ejderlerin ağızlarının ortalarında evreni temsil eden dairevi küreler görülmesi diğer bir dikkat çekici detaylardır. Ejder çiftinin birbirinin içinden geçerek yaptığı düğümler vasıtasıyla gövdeler arasında zencerek alanları olduğu gözlemlenmektedir. Kâsenin merkezindeki madalyon ve en dıştaki ince bordürlerde sahibine güç ve iyi talih dilekleri yer alan yazı kuşakları bulunmaktadır.

Bibliyografiya:

(Canby, 2022, 230-231).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451636> , E. T.: 23.12.2022).

Katalog: 54

Fantastik Figür: Ejder.

Üretim Tarihi: 13. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: Kâşan, İran.

Bulunduğu Yer: Metropolitan Müzesi, New York.

Envanter No: 68.215.10.

Ölçü: Derinlik 10,5 cm, Çap 22,2 cm.

Teknik: Lüster tekniği.

Form: Kâse.

Bezeme: Lüster tekniğindeki seramik kâse formunda gezegenlerle ve burçlarla birlikte verilen ejder grubuna ait bir benzer tasvir örneği görülmektedir (Katalog 53). Tasarım içerisinde simetrik ejder çiftleri Cevzahir gezegeni ile İkizler ve Yay burçlarına işaret etmektedir. Katalog 53’de olduğu gibi bu kompozisyondaki ejderlerin de karşılıklı açık ağızlarının ortalarında evreni temsil eden dairevi küreler görülmektedir. Katalog 53’deki kâsedan farklı olarak kompozisyonun merkezinde güneş diski şeklinde otuz yedi adet ışıktan oluşan bir madalyon bulunmaktadır. Güneşi sembolize eden bu madalyonun merkezinde ise leopar figürü ve leoparın üzerinde de uçan bir kuş figürü görülmektedir.

Bibliyografiya:

(Canby, 2022, 231).

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452003> , E. T.: 23.12.2022).

Katalog: 55

Fantastik Figür: Ejder.

Üretim Tarihi: 12. Yüzyıl.

Buluntu Yeri/ Üretim Yeri: II. Konya Kılıç Arslan Köşkü, Konya.

Bulunduğu Yer: Freer Sanat Galerisi, Washington.

Envanter No: F1911.319.

Ölçü: Yükseklik 18.3 cm, Genişlik 17 cm.

Teknik: Minai, kabartma ve yıldız tekniği.

Form: On İki Köşeli Yıldız Çini.

Bezeme: Kompozisyonda Şahnâme'den bir sahne olan kahraman Behramgür'ün ejderle olan mücadelesi tasvir edilmiştir. Behramgür süvari figürlerinde görüldüğü gibi atı üzerinde, belinde kuşağı, kolunda tırazı olan kaftanı ile tasvir edilmiştir. Ayrıca bir elinde kılıç ile ejderle mücadele eden Behramgür'ün arkasında kuş figürü görülmektedir. Kabartma tekniğinde uygulanmış çini ardından minai ve yıldız tekniği ile dekorlanmıştır. Kompozisyon ikonografi açısından Hristiyanlıkta Aziz George'un ejder öldürme sahnesi benzerlik göstermektedir.

Bibliyografya:

(Atıl, 1973, 110-111; Arık, 2008, 231).

(<https://asia.si.edu/object/F1911.319/> , E.T.: 28.12.2022).

4. SELÇUKLU ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDEKİ FANTASTİK FİGÜRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

11- 13. Yüzyıl Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu Dönemi'ndeki fantastik figürlerden, sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder dikkat çekici örnekleriyle birçok eser üzerinde tespit edilmiştir. Figürler çalışma içerisinde tek tek ele alınıp kısaca kaynak ve köken araştırmasına değinilmiştir, döneme ait çini ve seramik sanatındaki fantastik figür tasvirleri detaylıca incelenerek seçili eserler üzerinden katalog oluşturulmuştur.

Katalogda incelenen eserler arasında fantastik figürlerin bazen tek başına bazen de ikonografik sahnelerde karşımıza çıkması dikkat çekmiştir. Konu çerçevesinde döneme ait seçili çini ve seramik eserlerdeki fantastik figürler sırasıyla tekli, ikonografik sahnelerdeki tasvirler ve figürin örnekleri olmak üzere katalogda yer almıştır. Her bir fantastik figür kendi içerisinde farklı tasvir özelliklerine ve ikonografilere sahiptir. Bu nedenle sfenks, grifon, siren ve ejder figürleri gruplar halinde değerlendirilmiştir.

Sfenks, insan başına, aslan gövdesine ve kartal kanatlarına sahip, hükümdarı ve saraylıları doğaüstü güçleriyle düşmanlardan koruyan bir bekçi figürüdür. Figürün portresi incelendiğinde genellikle badem gözlü, yay kaşlı, bazen de çenesi veya yanakları benli bir Orta Asya karakterine sahiptir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi'nde farklı sanat dallarında sfenks tasvirleri çeşitli eserler üzerinde görülebilmektedir.

Çini ve seramik üzerinde görülen sfenks tasvirleri, farklı kompozisyonlarda resmedilmesinden dolayı bu figür yer aldığı ikonografik sahneye göre ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle tek başına görülen sfenks tasvirleri incelenmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait çinilerin veya Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik kâse ve tabak formlarının merkezlerinde tek sfenks figürleri ile karşılaşmıştır. Tek sfenks figürü, koruyucu özellikleri dışında aynı zamanda hükümdarı ve hükümdarın gücünü temsil eden bir sembol olarak da değerlendirilmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ve Kubad Abad Saray'na ait sfenks tasvirli çini örnekleri bulunmaktadır. İncelenen çini örneklerinde sır altı, lüster, minai ve

yaldız tekniklerinin uygulandığı gözlemlenmektedir (Katalog 1, 5, 6, 7 ve 8). Eserler arasından II. Kılıç Arslan Köşkünde bulunan sfenks tasvirinin, Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik formlarda minai tekniğinde resmedilmiş sfenkslerin karakteristik özelliklerine benzemesi dikkat çekici bir durumdur (Katalog 1). Bunun nedeni Anadolu Selçuklu Dönemi'nde sadece II. Kılıç Arslan Köşkü çinilerinde minai tekniğinin kullanılmış olmasıdır.

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait çinilerdeki dikkat çekici bir detay da sfenkslerin hem adım atar hem de ön ayaklarından birini göğsüne çeker bir pozisyonda durmasıdır (Katalog 5, 6, 7). Bu poz Kubad Abad Sarayı'ndaki grifon ve dört ayaklı hayvan figürlerinin tasvirlerinde de gözlemlenmektedir.

Kubad Abad çinilerinde görülen sfenkslerin genellikle portreleri $\frac{3}{4}$ cepheden çizilmiş, başlarında taçları, başlarının etrafında haleleri, çene hizasında saçları veya saçlarının kıvrılarak kulak arkasından bağlanmış olduğu görülmektedir. Kubad Abad Depo çinilerinde bu genellemeye karşın sfenks figürlerinin portrelerinin profilden resmedilmiş olması sıra dışıdır (Katalog 7 ve 8).

Kubad Abad sfenkslerinde bir diğer ortak özellik olarak figürün stilize kanatları bazen ön ayaktan yükselen tek bir kanat olarak bazen de hem ön hem de arka kanadın birlikte tasvir edildiği görülebilmektedir. Bu bağlamda nadir bir örnek olarak Depo çinilerinde görülen bir sfenksin ön bacağından yükselen kanadı, figürün başını bir hale gibi çevreleyip ucu bir kuş başı tasviri ile sonlanmıştır (Katalog 8). Bu örneğin aynı zamanda kuyruğu ejder başlı sfenks tasvirini anımsattığı düşünülmektedir.

Anadolu Selçuklu Dönemi haricinde Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait kâse ve tabak formlarının üzerinde de tek sfenks tasvirleri görülmektedir. İncelenen örneklerin sır altı, lakabi veya turkuaz sır altına siyah bezeme tekniğinde yapıldığı tespit edilmiştir (Katalog 2, 3 ve 4). Karakteristik bakımdan Anadolu Selçuklu'da olduğu gibi Büyük Selçuklu sfenksleri de Orta Asya Türk tipi portrelere sahiptir. Ancak karakteristik özelliklerde benzerlik olsa da Büyük Selçuklu Dönemi'nde stilizasyon farklılıklarının olduğu eserler de bulunmaktadır. Freer Sanat Müzesi'nde bulunan lakabi tekniğinde üretilmiş bir tabak üzerindeki kanatsız sfenks tasviri ender

örneklerinden biridir (Katalog 3). Tasvir bakımından V&A Müzesi'nde bulunan turkuaz sır altına siyah bezeme tekniği uygulanmış bir tabakta, sfenks figürünün portresinin profilden çizilmiş olması ve saçlarının kulak arkasından bağlanıp resmedilerek dönemin saç toplama geleneklerine işaret etmesi ilgi çekici bir detaydır (Katalog 4).

Selçuklu Dönemi'nde tek sfenks tasvirlerinin kuyruk detaylarında ejder veya diğer hayvan başlarının bulunduğu eserlere de rastlanılmaktadır. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu'da Kubad Abad Küçük Saray'a ait sekiz köşeli yıldız çini üzerine uygulanmış kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri bilinmektedir (Katalog 9). Bu kompozisyonda güneşi ve aydınlığı simgeleyen sfenks ile ayı ve karanlığı simgeleyen ejderin beraber görülmesi ikonografik olarak zıt kuvvetlerin mücadelesine işaret ettiği düşünülmektedir. Diğer bir ilginç eser ise benzer bir stilizasyon özelliği taşıyan Büyük Selçuklu'ya ait, bugün David Koleksiyon'unda bulunan kuyruğu ejder başlı sfenks tasvirli kâsede görülmektedir (Katalog 10). Bu kompozisyonundaki sfenks figürünün uzayan üst bedeni nedeniyle figürün kentavros olduğu da düşünülmektedir ve ayrıca figürün ejder başlı kuyruğu aslan veya panter başı olarak da yorumlanmaktadır (Çoraklı, 2022, 221).

Büyük Selçuklu Dönemi'nde bazen sfenks figürleri art arda sıralanarak geçitler halinde tasvir edilmiştir. Örnek olarak Khaili Koleksiyonu'nda bulunan minai tekniğindeki seramik mataranın bordüründe sfenks geçidi görülmektedir (Katalog 11). Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait eserlerde sfenks geçidi bazen de bağdaş kuran insan figürlerinin bulunduğu kompozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır (Katalog 12).

Sfenkslerin birden fazla ya da geçit halinde sıralandığı ikonografik sahnelerde de bu figürün tılsımlı veya uğur getiren özelliklerine rastlanmıştır. Hükümdar ve taht sahneli kompozisyonlar bu ikonografik sahnelerden biridir. Temelde bu sahnelerin merkezinde tahtında oturan hükümdar, etrafında maiyeti ve sarayı koruduğu düşünülen sfenks figürleri yer almaktadır. İncelenen örnekler arasında British Müzesi'nde (Katalog 13) ve Metropolitan Müzesi'nde (Katalog 14) bulunan minai tekniğindeki seramik kâselerde hükümdar ve taht ikonografisi bulunmaktadır. British Müzesi'nde bulunan kompozisyonda sfenksler hükümdarı koruduğu gibi aynı zamanda sahnede bulunan soyut hayat ağaçlarının da bekçisi olduğu

düşünülmektedir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan eserde ise tahtında bağdaş kurarak oturan hükümdar, hükümdarın maiyeti, saraylı çiftler, çalgıcılar, simetrik sfenks ve kuş çiftleri resmedilmiştir.

Bir diğer ikonografi olarak avcı ve süvari sahnelerinde sfenkslere rastlanmaktadır. Avcılığın eski bir gelenek olduğu Selçuklu'da sfenksler, ava uğur getiren ve yenilmezliğin sembolü olarak kompozisyonlarda konumlandırılmıştır. Bu ikonografinin örnekleri Metropolitan Müzesi koleksiyonuna ait minai tekniğindeki maşrapa ve kâse formlarında görülmektedir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan kâsenin merkezinde atının üzerinde oturan avcının etrafında ava uğur getiren sfenks geçidi görülmektedir (Katalog 15). Metropolitan Müzesi'nde bulunan seramik maşrapa formunda ise bordürlerden birinde koşan avcı grubu gözlemlenirken diğer bordürde ise avcı grubunun tersine ilerleyen ve avcılara uğur getirmesi amacıyla yerleştirilmiş sfenks geçidi tasvir edilmiştir (Katalog 16).

Sfenks figürünün görüldüğü diğer bir ikonografi ise orman temalı av sahneleridir. Hükümdarın av bahçesi olarak tanımlanan ve bugün Metropolitan Müzesi'nde bulunan ajur tekniğinde uygulanmış sürahi formundaki sahnede ava ve bahçeye uğur getiren sfenks ve siren çiftleri resmedilmiştir (Katalog 17). Bunun yanı sıra kompozisyonda sfenks ve siren çiftlerinin hayat ağacı ile birlikte tasvir edilmesi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu figürler hayat ağacının koruyucuları olarak da bilinmektedir. Kompozisyondaki orman sahnesini desteklemek amacıyla bitkisel bezemelerle beraber çeşitli av hayvanı figürleri de tasvir edilmiştir. Sahnede av hayvanlarının hareketliliğine karşı sfenkslerin durağan tasviri, onların koruyucu bir bekçi rolünü üstlendiğine de işaret etmektedir.

Sfenks figürlerinin yer aldığı bir diğer ikonografi, saray eğlenceleri ve müzisyen sahneleridir. Bu ikonografilerde sfenksler, saraylıları ve saray eğlencesini korumak için geçitler halinde dizilerek bekçilik görevini üstlenmiştir. Bu sahnenin bir örneği Freer Sanat Galerisi'nde bulunan saraylı çiftin ve saray çalgıcılarının yer aldığı minai bir kâsedir (Katalog 18). Freer Sanat Galerisi'ne ait minai tekniğindeki bir seramik hokkada yine bu ikonografiye koruyucu sfenks geçidi eşlik etmiştir (Katalog 19).

Büyük Selçuklu Dönemi'nde sfenkslerin üç boyutlu figürün örnekleri de yapılmıştır. Bugün David Koleksiyonu'nda bulunan kuyruğu ve kanatları ejder başlı seramik sfenks figürünü, ebadı, tekniği ve detaylarıyla çarpıcı bir örnektir (Katalog 20).

Sfenks dışında grifonlar da aslan gövdeli bir diğer fantastik figürdür. Grifonlar, aslanın gövdesine, kartalın başına ve kanatlarına sahip koruyucu bir yaratıktır. Figürün portresi, sivri kulakları ve gagası ile karakteristiktir. Sembolik anlam bakımından grifonlar, uzun yaşamı, gücü ve uğur getirmesiyle bilinen bir fantastik figürdür. Grifonların Anadolu Selçuklu çinileri ve Büyük Selçuklu seramiklerinde tasvir edildiği örneklerle rastlanmıştır. İncelenen çini ve seramik örneklerde öncelikle tek grifon tasvirleri ele alınmıştır. Grifonlar genellikle Selçuklu'da çini ve seramik formlarının merkezlerindeki tek tasvirleriyle uğur getiren figürlerdir.

Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün Cleveland Sanat Müzesi'nde bulunan şeffaf sır altına siple bezemiş kâsenin merkezini kaplayan iri ve kanatsız bir grifon tasviri görülmektedir (Katalog 21). Metropolitan Müzesi koleksiyonunda yer alan bir diğer Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait sır altı tekniğindeki kâsede ise grifon, kanadı açık bir şekilde resmedilmiştir (Katalog 22).

Anadolu Selçuklu'da ise grifon tasvirli çiniler, Kubad Abad Sarayı'na ait eserlerde görülmektedir. Kubad Abad Sarayı'ndaki diğer fantastik hayvan figürlü çinilere kıyasla grifon, en az sayıda örneğe sahiptir. Kubad Abad Kız Kale'sine ait silüet grifon figürü turkuaz sır altı tekniğinde bir çini parçası olarak günümüze ulaşmıştır (Katalog 23). Diğer bir örnek olarak Kubad Abad Küçük Saray'a ait bir çini üzerinde ön ayaklarından birinin göğsüne çekmiş bir grifon tasviri görülmektedir (Katalog 24). Kubad Abad Depo çinisinde ise grifon figürü, başını ve gagasını yukarıya doğru kaldırmış bir şekilde resmedilmiştir. Kubad Abad örneklerine göre bu eserin daha primitif detaylarla tasvir edilmesi dikkat çekicidir (Katalog 25). Bu kompozisyonda da grifon adım atar bir pozisyonda durup ön ayaklarından birini göğsüne çekmiştir. Kubad Abad Sarayı'na ait sfenks ve grifon figürlerinin bulunduğu çinilerde görülen bu poz, aynı zamanda dört ayaklı hayvanların (kurt, aslan, vb.) tasvir edildiği örneklerde de rastlanmaktadır. Bunun nedeni bu figürlerin hareket halinde tasvir edilmesiyle bağlantılıdır.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi'nde grifon, genellikle çini ve seramik formlarda tek başına tasvir edilse de bu figürlerin ikonografiler içerisinde yer aldığı bazı nadir örnekleri de vardır. Brooklyn Müzesi'nde bulunan İran üretim merkezli bir minai tabakta, bağdaş kurmuş bir hükümdarın üstünde ve altında, sfenkslerin ve grifon figürünün yer alması dikkat çekicidir (Katalog 26). Grifon tasvirleri aynı zamanda British Müzesi'nde bulunan bir hükümdar taht sahnesinin resmedildiği kâsede de yer almaktadır (Katalog 27). İlginç bir örnek olarak sfenks, grifon ve insan figürünün beraber yer aldığı Metropolitan Müzesi'nde bulunan kabartmalı lüster bordür karosu bulunmaktadır (Katalog 28).

Bir diğer fantastik figür olan siren veya diğer adıyla harpi, Selçuklu sanatında kadın başına ve kuş vücuduna sahip bir figürdür. Siren portrelerinin karakteristik özelliklerinde genellikle oval bir çehre, küçük bir ağız, badem gözler ve yay şeklinde kaşlar görülmektedir. Çoğunlukla figürlerin saçları ortadan ikiye ayrılmıştır ve başlarında başlıklıkları vardır.

Çeşitli sembolik anlamlara sahip sirenler, Anadolu ve Büyük Selçuklu Dönemi çini ve seramik eserlerinde tek figür olarak tasvir edildiği gibi aynı zamanda ikonografik kompozisyonlara da eşlik etmiştir. Bu nedenle sirenler, katalog içerisinde gruplanarak tek tek ele alınmıştır. Tek siren tasvirleri Anadolu Selçuklu çinilerinde ve Büyük Selçuklu seramiklerinde uğur getirici figürler olarak resmedilmiştir. Büyük Selçuklu Dönemi'nde lakabi, sır altı ve lüster tekniğinde seramik kâse formlarının merkezlerine tek siren figürünün uygulandığı eserlere ulaşılmıştır. Dünya çapında birçok önemli koleksiyonda yer alan siren figürlü seramik eserler, tasvir edilme biçimleri açısından dikkat çekici detaylara sahiptir. Örneğin British Müzesi'nde (Katalog 29) bulunan lakabi kâse ve Metropolitan Müzesi'nde (Katalog 30) bulunan sır altı kâsede siren figürünün başları cepheden, gövdeleri ise profilden resmedilmiştir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan başka bir lüster örneğinde sirenin görkemli kuyruğu eş zamanlı olarak kâse formu içinde kıvrılarak tasvir edilmiştir (Katalog 31). Benzer bir kompozisyon şeması Los Angeles Sanat Müzesi'nde bulunan İran üretilmiş lüster kâsede de görülmektedir (Katalog 32). Her iki tasarımda da sirenin kanatlarından biri açık diğeri kapalıdır. Benzer bir kanat tasviri ve bunun yanı sıra başı profilden resmedilmiş bir diğer siren örneği Pensilvanya Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi'nde bulunan lüster kâsede bulunmaktadır (Katalog 33). V&A

Müzesi'nden bulunan lüster kâsedeki siren tasvirinin gövdesine dekoratif bir tiraz bandının bulunması bir diğer sıra dışı detaydır (Katalog 41).

Büyük Selçuklu'nun yanı sıra Anadolu Selçuklu'da da tek siren tasvirlerinin bulunduğu çini örnekleri görülmektedir. Kubad Abad Sarayı'na ait çiniler üzerinde siren tasvirlerinin bulunduğu çeşitli örnekler bugün Karatay Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır. Orta Asya tipi portre karakterine sahip başı $\frac{3}{4}$ cepheden ve gövdesi ise profilden tasvir edilmiş siren figürlü sır altı tekniğindeki sekiz köşeli yıldız çinilere rastlanılmaktadır (Katalog 34). Sirenlerin kompozisyon şemaları genellikle benzerlikler gösterse de bazen farklı stilizasyon özellikleri de görülebilmektedir. Örneğin Büyük Saray çinileri arasında bu kompozisyon şemasına sahip bir siren figürü tasvirinde kuyruk kıvrılarak yükselmiş bir şekilde resmedilmiştir (Katalog 36). Öte yandan Küçük Saray'a ait bir çini üzerinde siren figürünün kanatlarından birinin açık görülmesi ve kanatlarının çizgisel hatlarla resmedilmesi dikkat çekicidir (Katalog 35). Kubad Abad Sarayı haricinde bu kompozisyon şeması Keykubadiye Sarayı'na ait bir çini parçası üzerindeki sirenin portre ve zemin bezemesi daha az detaylarla tasvir edilmiştir (Katalog 37). Genel olarak sirenler bu pozlarda tasvir edilse de Büyük Saray ve Küçük Saray'a ait iki örnek bu bağlamda farklılıklar göstermektedir (Katalog 38 ve 39). Büyük Saray'a ait bu çini üzerinde sirenin iri gövdesi ve başı cepheden tasvir edilmiş bunun yanı sıra kanatlarını ve bacaklarını iki yana açtığı gözlemlenmektedir (Katalog 38). Bu kompozisyon şeması Kubad Abad Sarayı'na ait çift başlı kartal tasvirlerini de hatırlatmaktadır. Küçük Saray'a ait çini üzerinde görülen sirende de figürün gövdesi ve başı cepheden resmedilmiştir. Ancak bu çinideki sirenin gövdesi daha küçük olup geriye doğru açılmış izlenimi veren kanatları bulunmaktadır (Katalog 39). Büyük Saray'da yer alan, siren ve simetrik balık figürlerinin tasvir edildiği sıra dışı bir çini örneği bulunmaktadır (Katalog 40). Çinide sirenin tılsımlı bir figür olması dışında kompozisyon astrolojik bir anlam da taşımaktadır. Öte yandan balık, bir burç sembolü olduğu gibi bolluk ve bereketi de sembolize etmektedir.

Tek siren tasvirleri Selçuklu Dönemi'nde birçok eser üzerinde bulunmasının yanı sıra simetrik siren çiftlerinin tasvir edildiği örneklerde de karşılaşılmıştır. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün Harvard Sanat Müzesi'nde bulunan Kâşan üretilmiş minai tekniğindeki bu kâsede simetrik siren çiftleri tasvir edilmiştir (Katalog 42). Bu

kompozisyon şeması haricinde Büyük Selçuklu Dönemi'nde sirenlerin ikonografik sahnelere de eşlik ettiği görülmektedir. Harvard Sanat Müzesi'nde bulunan İsfahan üretilmiş minai tekniğindeki kâsede iki süvarinin karşılaşma sahnesi ve sirenler tasvir edilmiştir (Katalog 43).

Bir diğer ikonografi örneği olarak Metropolitan Müzesi'nde bulunan lüster tekniği kâsedeki müzisyen sahnesinde sirenler vardır (Katalog 44). Bu kompozisyon şemasında siren tasvirlerinin bir kadın figürünün kaftanı üzerinde bezeme detayı olarak resmedilmesi sıra dışıdır.

Bugün Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait üç boyutlu seramik siren figürinleri, dünya çapında birçok önemli müze ve koleksiyonda yer almaktadır. Özellikle bu döneme ait seramik siren figürinleri diğer fantastik hayvan figürinlerine göre daha çok karşımıza çıkmıştır. Moskova Devlet Tarihi Müzesi'nde turkuaz sır altına siyah bezeme, Brooklyn Müzesi'nde kobalt mavi sır üzerine lüster, Bonhams Koleksiyonu, Christie's Müzayede'sinde ve Tareq Rajab Müzesi'nde sır altı tekniğinde siren figürinleri bulunmaktadır (Katalog 45, 46, 48, 49, 50). Bu koleksiyonlarda bulunan eserler benzer ölçülere sahip olsalar da Metropolitan Müzesi'nde bulunan lüster siren figürinin hem heykelimsi ebadı hem de üzerinde bulunan insan tasvirli bezeme detaylarıyla sıra dışıdır (Katalog 47).

Ejder, uzun bir gövdeye, sivri dişlere ve kulaklara sahip ağzından alevler çıkarabilen bir fantastik figürdür. Özellikle Çin kültüründe sıkça karşımıza çıkan bu figür, doğu efsanelerinde koruyucu bir bereket sembolü olarak bilinmektedir.

Anadolu Selçuklu'da ejderin çini üzerindeki tasvirleri daha kısıtlı sayıda karşımıza çıksa da Büyük Selçuklu'da daha zengin kompozisyon repertuarlarının bulunduğu seramiklerle karşılaşılmıştır. Anadolu Selçuklu'ya ait mimari kabartmalarda çinilerden farklı olarak ejder, çeşitli ikonografilerde tasvir edilmiştir. Buna karşın Anadolu Selçuklu mimarisindeki kabartmalarda görülen bazı ikonografiler, kazılar ışığında ortaya çıkan bugün bildiğimiz çini formlar üzerinde karşımıza çıkmamıştır. Ejder figürünün, Anadolu Selçuklu Kubad Abad çinilerinde kısıtlı sayıda örnek ve fragman çinilere rastlanmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Kubad Abad Küçük Saray'a ait sır altı tekniğinde çini parçaları üzerinde iki ejder başı bulunmaktadır

(Katalog 51). Ejder başları, sivri kulaklı ve açık ağızlı bir şekilde çini üzerinde resmedilmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde karşılıklı kesişen ejderlerden oluşan bir kompozisyon da bulunmaktadır. Küçük Saray'da bulunan sır altı tekniğindeki bir çini üzerinde karşılıklı kesişen ejder çifti resmedilmiştir (Katalog 52).

Büyük Selçuklu Dönemi seramikleri üzerinde ise gezegenler ve burçlar kuşağı ile birlikte verilen düğümlü ejder çiftleri bulunmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait Metropolitan Müzesi'nde bulunan iki adet lüster tekniğindeki seramik kâse formu üzerinde bu ikonografiler görülmektedir. Kâseler üzerinde yerleştirilmiş düğümlü simetrik ejder çiftleri, ayı ve güneşi yutabilen Cevzahir gezegeni ile ilişkilendirilmiştir (Katalog 53). Bunun yanı sıra ejderlerin başlarından biri İkizler diğeri ise Yay burcunu işaret ettiği düşünülmektedir. Bu iki kompozisyonda ortak bir özellik olarak düğümlü simetrik ejder çiftlerinin ağızlarının ortalarında evreni sembolize eden dairevi küreler görülmektedir. Farklı bir tasarım özelliği olarak ise eserlerden birinin merkezinde güneş diski şeklinde otuz yedi adet ışıktan oluşmuş bir madalyon ve madalyonun içinde bir leopar tasvir edilmiştir (Katalog 54).

Anadolu Selçuklu Dönemi II. Konya Kılıç Arslan Köşkü'ne ait minai tekniği bir çini üzerinde mücadele sahnesindeki ejderin bulunduğu önemli bir eser bilinmektedir. Bugün Freer Sanat Galerisi'nde bulunan on iki köşeli yıldız çini üzerinde Şâhname'den Behramgür'ün ejder ile olan mücadelesi tasvir edilmiştir (Katalog 55). Bu ikonografi açısından Hristiyanlıkta Aziz George'un ejder öldürme sahnesi benzerlik göstermektedir (Gündoğdu, 1983, s.75).

Katalog içerisinde yer alan Kubad Abad Sarayı'na ait çini örneklerinin tam ölçüleri yazılmamıştır. Bunun nedeni yapılan araştırmalar sonucunda Kubad Abad Sarayı'ndaki çinilere ait genel ve ortalama ölçülerin belirtilmesinden dolayıdır. Sır altı tekniğindeki çinilerin 22-27 cm, lüster tekniğindeki çinilerin ise 22.5-22.7 cm aralığında olduğu bahsedilmektedir. Bu nedenle ölçüler katalogda yer almamaktadır. Katalog içerisinde bir diğer değinilmesi gereken durum, buluntu yeri ve üretim yeri başlıklarıdır. Büyük Selçuklu sanatına ait seramik formların üretim yerinin bilinmesine karşın Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki çinilerin ise hangi mimaride yer aldıkları bilinmektedir. Selçuklu saraylarının inşaatları sırasında geçici atölyeler kurulup çinilerin üretimleri bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu nedenle eserlerin buluntu

yerinin veya üretim yerinin bilinmesine göre katalogdaki başlıklar kalın (bold) yazım tercih edilmiştir.

5. Fantastik Figürlerden Günümüze Çağdaş Çini Pano Tasarımı

Eser Adı: Fantastik Figürlü Çini Pano.

Tekniği: Sır Altı Tekniği.

Form Ve Malzeme: Çini Karo, Seramik Kâse, Seramik Kabaralar ve Ayna.

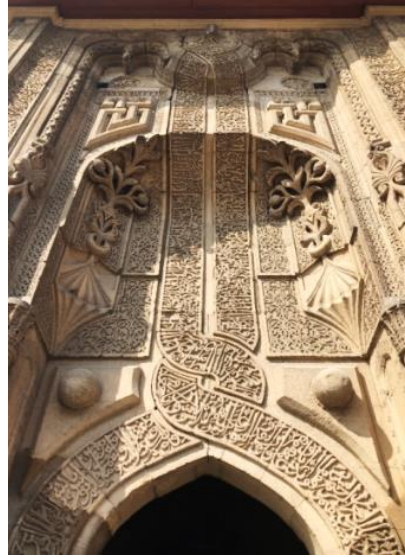
Boyutu: Yükseklik 120 cm x Genişlik 60 cm.

Eser Tanımı: Araştırma aşamasından ve seçili eserlerden oluşturulan katalog çalışmasından sonra fantastik figürlerin dâhil olduğu bir eser uygulaması gerçekleştirildi. 11- 13.Yüzyıl Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemleri 'ne ait çini ve seramik eserlerdeki fantastik figürlerden sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder figürleri tasarımımızda yer aldı. Günümüze ait özgün bir tasarımda fantastik

figürlerin nasıl bir desende birleştirilebileceği hakkında beyin fırtınası yapıldı. Çini panonun şablon ve desen alanlarının tasarımında Selçuklu mimarisinin önemli örnekleri incelendi. Selçuklu mimarisinde görülen sembolik öğeler, fantastik figürler, hayat ağaçları, madalyonlar ve kabaralar gibi bazı unsurlar, desen tasarımının oluşmasında rol oynadı. İncelemeler sonucunda Selçuklu Dönemi'ne ait önemli bir mimari yapı olan Konya İnce Minareli Medrese 'ye odaklanıldı. Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapı tasarımındaki bazı detayların çini panomuzdaki tasarım alanlarına yansıtılması kararlaştırıldı (Resim 5.1). Taç kapı girişinden yükselen düğüm formu ve düğüm formunun devamlılığı ile oluşan çerçevenin, çini panonun desen alanları olarak belirlendi (Resim 5.2).

Resim 5.1: Taç Kapı, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, Konya İnce Minareli Medrese, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.

Resim 5.2: Düğüm Formu, Taş Kabartma, 13. Yüzyıl, Konya İnce Minareli Medrese, Konya, Fotoğraf: Damla Moğulkoç.

Taş kapı üzerinde şemalar sadeleştirilip uyarlamalar yapıldı. Tasarımın taş kapıdan esinlenmesi, desen tasarımı hakkında da bazı ipuçları verdi. Dikdörtgen çini pano içerisinde tasarımı yapılan taş kapı formu, izleyicinin kendisi ile yüzleşebilmesi ve kapıya adım atabilmesi adına, kapının girişi ayna formunda tasarlandı. Ayna kapının etrafında, ilk katmanda ejder pulları ve ikinci katmanda ise kapı formunu pekiştiren simetrik ejderlerden oluşan bir düğüm görülmektedir. Bu düğüm formu Konya İnce Minareli Medresesi'nin taş kapısında bulunan düğüm formuna gönderme yapmaktadır. Selçuklu mimarisindeki kabartma örneklerinde sıkça karşılaşılan ejder tasvirleri, bu eserde evrenin oluşumunu simgelemektedir. Düğüm üzerinde ise siluet halindeki sfenks geçidinin tasvir edildiği bir yarım seramik kâse formu bulunmaktadır. Kâse bu kompozisyon içerisinde arayışın ve yolculuğun sembolüdür. Kâse üzerinde bulunan sfenksler de bu yolculukta izleyiciyi koruyan bekçi figürlerdir. Kâse içerisinden ise hatai üslubundaki hayat ağacı, $\frac{1}{2}$ simetrik bir biçimde yükselmektedir. Fantastik figürlerle beraber de sıkça karşılaşılan hayat ağacı, yeni yaşamı ve doğumu anlatmaktadır. Fantastik figürlerin aynı zamanda hayat ağacını koruyan figürler olduğuna da inanılmaktadır. Hayat ağacı, bir orta bağ formu yardımıyla yükselişini gerçekleştirdiği görülmektedir. Yükselen kıvrımlı dalları etrafında koruyucu sirenler ve grifonlar bulunmaktadır. Uğur getirici özellikleriyle bilinen grifonlar, kanatları açık bir şekilde dalların üzerinde durmaktadır. Cennetin koruyucuları ve insanoğluna yardım etmesiyle bilinen siren

tasvirleri ise desen tasarımı içerisinde farklı pozisyonlarda konumlandırılmıştır. Simetrik sirenlerden iki tanesi yaprak üzerinde dururken diğer iki sirenin ise kâse formuna gönderme yaparak bir yandan uçarken bir yandan da kâse taşıdıkları görülmektedir. Cepheden görülen siren figürü ise hayat ağacının yapraklarını birleştiren bir orta bağ üzerinde ayakta durmaktadır. Siren figürleri, aynı zamanda hatalı formlarının içerisinde oturmaktadır ve bunun yanı sıra sirenler, penç formlarının merkezlerinden sadece suratları gözükecek şekilde izleyiciye baktıkları görülmektedir. Hayat ağacının dalları etrafında sfenks, grifon, siren ve ejder figürlerinin olmasının dışında girişin yanında duran simetrik şamdanlar diğer âleme giden yolu aydınlatmak için yerleştirilmiştir. Şamdanlar içerisinde rumi ve bulut bezemeler bulunmaktadır. Köşebent alanlarındaki zeminde kullanılan rumi üslubunun üzerinde seramik kabara formları ve simetrik ejder çifti bulunmaktadır. Ejderler burada önceki yerleştirilmede olduğu gibi hem Konya İnce Minareli Medrese'nin hem de çini panonun giriş kapısındaki düğüm formuna gönderme yapmaktadır. Simetrik ejderlerin ağızlarında evreni sembolize eden seramikten yapılmış üç boyutlu kabara formları yerleştirilmiştir. Köşebentlerde yer alan simetrik ejderler, pullardan oluşmuş ve düğüm formunun oluşturduğu tasarımın arkasından çıkmıştır. Düğüm formu aslında panonun bordür alanlarını da oluşturmaktadır. Bordür alanlarındaki ejder pullarının arasından silüet sfenks tasvirleri görülmektedir. Sfenksler burada aynı bir bekçi grubu gibi ejder pullarının içerisinde saklamıştır ve alanı çevreleyip eseri korumaktadır. Panodaki tahrirlerin çoğunluğu siyah olup bordür içerisindeki pullarda ise siyah ve kobalt mavi renklerde çift tahrir uygulaması yapılmıştır. Renklendirme aşamasında çini pano ve seramik formlarda, kobalt mavisi, mor, turkuaz ve sarı renkleri kullanılmıştır.

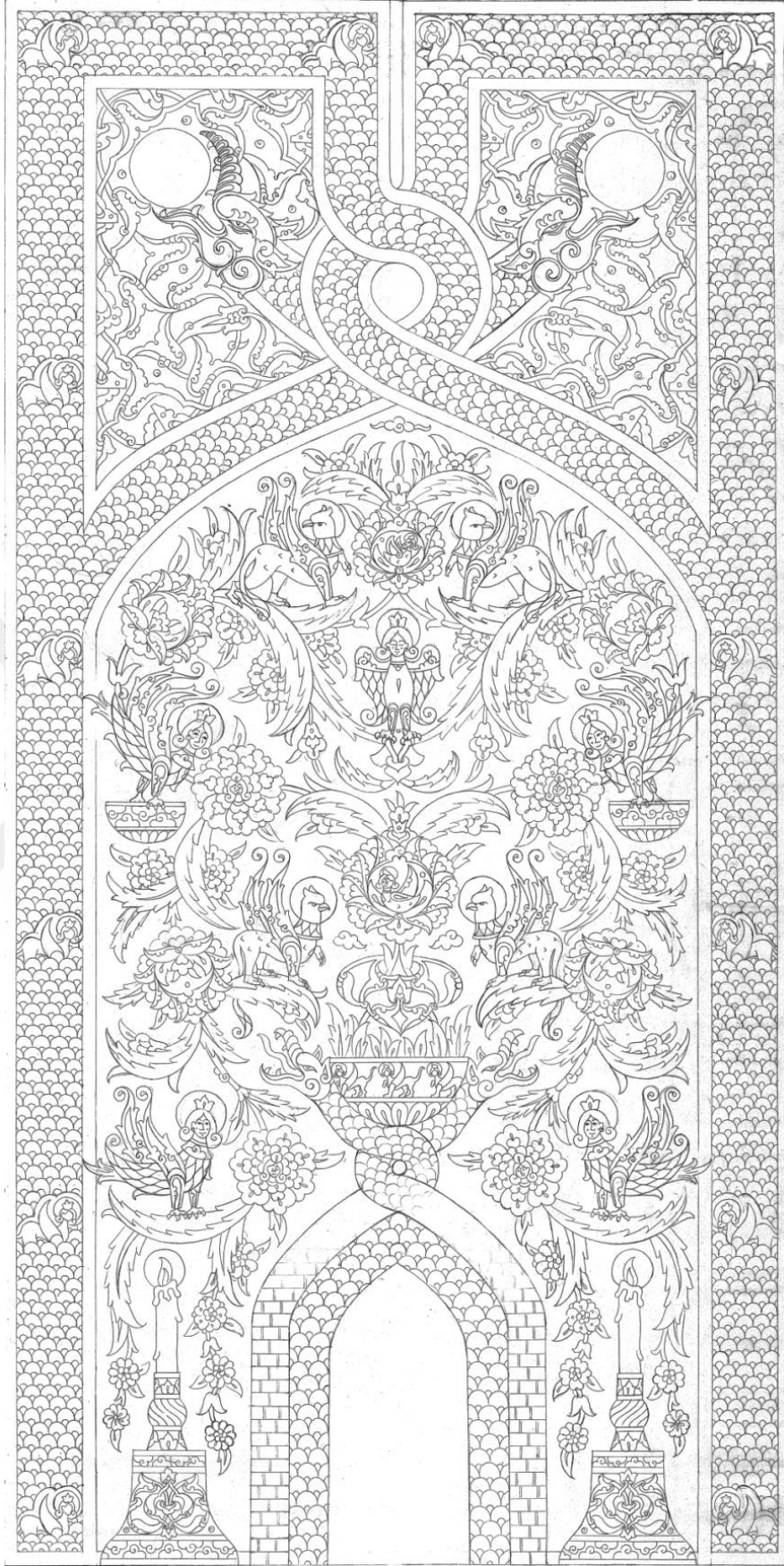
Yapım Aşaması: Öncelikle dikdörtgen alan içerisinde taç kapı formunun ve desen alanlarının nasıl yerleştirileceği hakkında eskizler ve ölçü çalışmaları yapılmıştır. Yapılan ölçü çalışmalarının sonucunda desenin 120x60 cm'lik bir alanda tasvir edilmesi kararlaştırılmıştır. Sonrasında seramik kâsenin, hayat ağacının ve fantastik figürlerin nerelerde ve nasıl tasvir edileceği hakkında eskizler yapılmıştır. Desen alanlarının kesinleşmesiyle çini üzerinde su jiletiyle kesim yapılması kararlaştırılmış ve kesim yapılacak alana ayna yerleştirilmesi düşünülmüştür. Aynalı alan, aynı zamanda kapıyı tanımlamaktadır. Kapının çerçevesini simetrik ejder formlarının oluşturduğu bir düğüm bulunmaktadır. Arkasından hayat ağacının hatalı üslubunda

tasvir edileceği belirlenmiştir. Seramik kâse ise yarım bir form olarak aynalı girişin üzerine yerleştirilmiştir. Kâse formunun üzerindeki kuşakta ise sfenksler siluet olarak tasvir edilmiştir. Böylece hayat ağacı da kâse formunun içinden yükselmiştir. Ardından hayat ağacı içerisinde fantastik figürlerin konumları belirlenmiştir. Kompozisyon bütünlüğüne eşlik edecek şekilde simetrik siren ve grifon figürleri desen içerisinde yerleştirilmiştir. Selçuklu mimarisinde karşımıza çıkan şamdan formları da giriş kapısının iki yanına simetrik bir şekilde konumlandırılmıştır. Düğüm formunun oluşturduğu bordür alanlarının içerisinde ejder pulları bezenmiş ve seramik kâseye eşlik edecek siluet sfenksler tasvir edilmiştir. Böylece köşebent alanlarında bordüre ve düğüme uyum sağlayacak simetrik ejderler yerleştirilmiştir. Simetrik ejderler düğümün arkasından çıkıp köşebentte dâhil olmuştur. Ejderlerin etrafı rumilerle bezenmiştir. Son olarak ejderlerin ağızlarına seramik kabalar yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece desenin çizim aşamasının son hali gerçekleşmiştir (Resim 5.3).

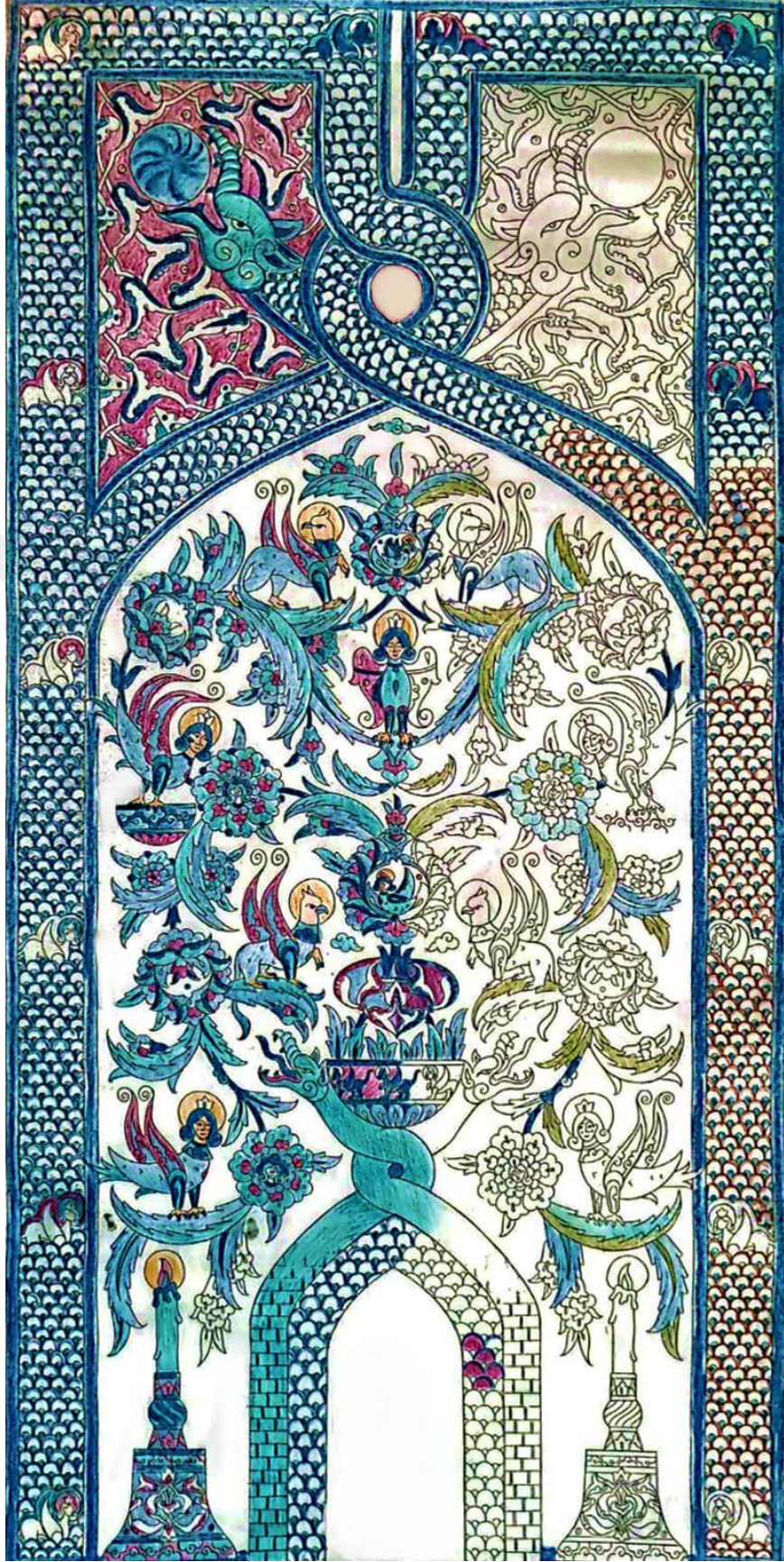
Çizim aşaması bittikten sonra desenin fotokopileri çekilip üzerinde kuru boyalarla renk denemeleri yapılmıştır. Yapılan renk denemeleri sonucunda pano tasarımına en uygun renkler kompozisyonda kullanılmak üzere belirlenmiştir (Resim 5.4). Desen çini karolar ve seramik formlar üzerine geçirilmeden önce farklı markalardaki karolar, boyalar ve sırlarla fırında renk denemeleri yapılmıştır. Böylece hangi marka çini karonun, boyanın ve sırrın en iyi sonuç verdiği kararlaştırılmıştır. Bu aşamadan sonra orijinal desen, iğneyle delinip kömür tozu yardımıyla zımparalanmış ve çini karolar üzerine geçirilmiştir. Desen çini karolar üzerine geçirildikten sonra desenin tahrir çalışması yapılmıştır. Panonun tahrir işlemi bitince desen seçilen sır altı boyalarla boyanmıştır. Ardından seramik formların üretimine geçilmiştir. Kâse ve kabara formları desen üzerinde çapları 11 cm ve 4 cm olarak gözükmektedir. Ancak formların bisküvi pişirimi sonrasında küçüleceği bilindiğinden dolayı formlar, %10 büyütülerek üretilmiştir.

Kâsenin ve kabaların çapları önce aydınır eskiz üzerine çizilmiş sonrasında ise alanlar kontrplaklara aktarılıp kesilmiştir. Kontrplaklar form sayısına göre iki adet kesilip bir küre formu oluşturacak şekilde iç içe geçirilmiştir. Sonrasında kontrplak küreler üzerine alçı dökülüp kalıbı alınmıştır (Resim 5.5 ve Resim 5.6). Alınan kalıplar içerisine çamur sıvanıp formların üretimi gerçekleştirilmiştir (Resim 5.7).

Kabara formları alçıdan çıkarıldıktan sonra bir süre bekletilmiştir (Resim 5.8) ve deri sertliğine ulaşınca üzerinde çizgisel kazıma çalışması yapılmıştır (Resim 5.9). Ardından kabaraaların içi oyulup kurumaya bırakılmıştır. Kâse formu da alçı kalıptan çıkarıldıktan sonra içi oyulup ikiye bölünmüştür (Resim 5.10). Seramik formlar fırınlanmadan önce bir hafta kurumaya bırakılmıştır. Sonrasında kuruyan seramik formlar zımparalanmıştır ve bisküvi pişimi için 1010 C°'de fırınlanmıştır. Fırınlanan formlar tekrardan zımparalanarak pürüzsüzleştirilip sırlama aşamasına geçilmiştir. Kâse formu üzerindeki sfenks figürleri ve bezemeler siyah tahrir çekilip (Resim 5.11) ardından sır altı boyalarla boyanmıştır (Resim 5.12). Çini karoların ve seramik formların dekor aşaması tamamen bittikten sonra fırınlama aşamasına geçilmiştir (Resim 5.13). Önce çini karoların fırınlaması yapılmıştır. Sonrasında çini karolar şeffaf sırla sırlanmıştır (Resim 5.14). Ardından sırlanan karolar fırın raflarına dizilmiştir (Resim 5.15) ve karolar 910 C°'de fırınlanmıştır (Resim 5.16). Sonrasında ise fırınlama sırası seramik formlara geçmiştir. Kâse formu şeffaf sırla ve kabara formları ise kobalt mavi sırla sırlanmıştır (Resim 5.17). Sırlanan seramik formlar 1040 C°'de fırınlanmıştır ve hazır olunca fırından çıkarılmıştır (Resim 5.18). Böylece çini karoların ve seramik formların tasarım süreci tamamlanmıştır. Son hallerine ulaşan çini karolar ve seramik formlar, 120x60 cm'lik md f üzerine soğuk silikonla monte edilmiştir. Ardından soğuk silikonla kapı alanında bulunan boşluğa ayna formu yapıştırılmıştır. Böylece eser son haline ulaşmıştır (Resim 5.19).

Resim 5.3: Desenin Eskiz Kâğıdı Üzerindeki Tamamlanmış Hali.

Resim 5.4: Renk Eskizi.

Resim 5.5: Kabara Formu İçin Hazırlanan Alçı Kalıp.

Resim 5.6: Kâse Formu İçin Hazırlanan Alçı Kalıp.

Resim 5.7: Kabara Formu İçin amurun Alçı Kalıba Basılması.

Resim 5.8: Alçı Kalıptan ıkarılmış Kabara Formu.

Resim 5.9: Kabara Formu Üzerinde Çizgisel Kazıma Çalışması.

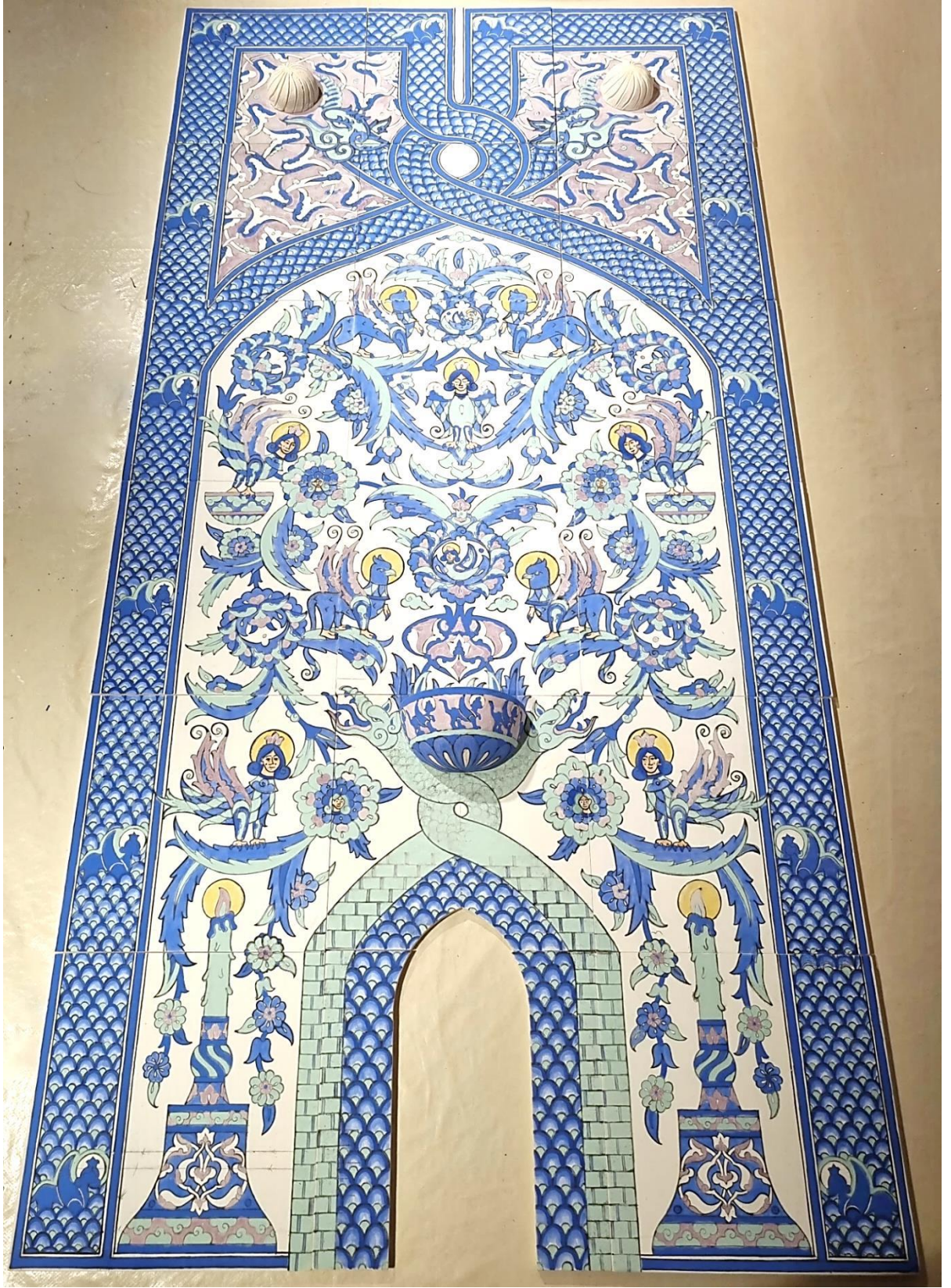
Resim 5.10: Yarım Kâse Formu.

Resim 5.11: Kâse Üzerinde Tahrir Çalışması.

Resim 5.12: Boyanmış Kâse Formu.

Resim 5.13: Çini Panonun ve Seramik Formlarının Fırınlanmadan Önceki Görüntüsü.

Resim 5.14: Sırlanan Çini Karo.

Resim 5.15: Fırın Rafında Dizilmiş Sırlı Çini Karolar.

Resim 5.16: Pişirimi Tamamlanan Çini Karolar.

Resim 5.17: Sırlanmış Seramik Kâse ve Kabaralar.

Resim 5.18: Fırından Çıkmış Seramik Formlar.

Resim 5.19: Eser.

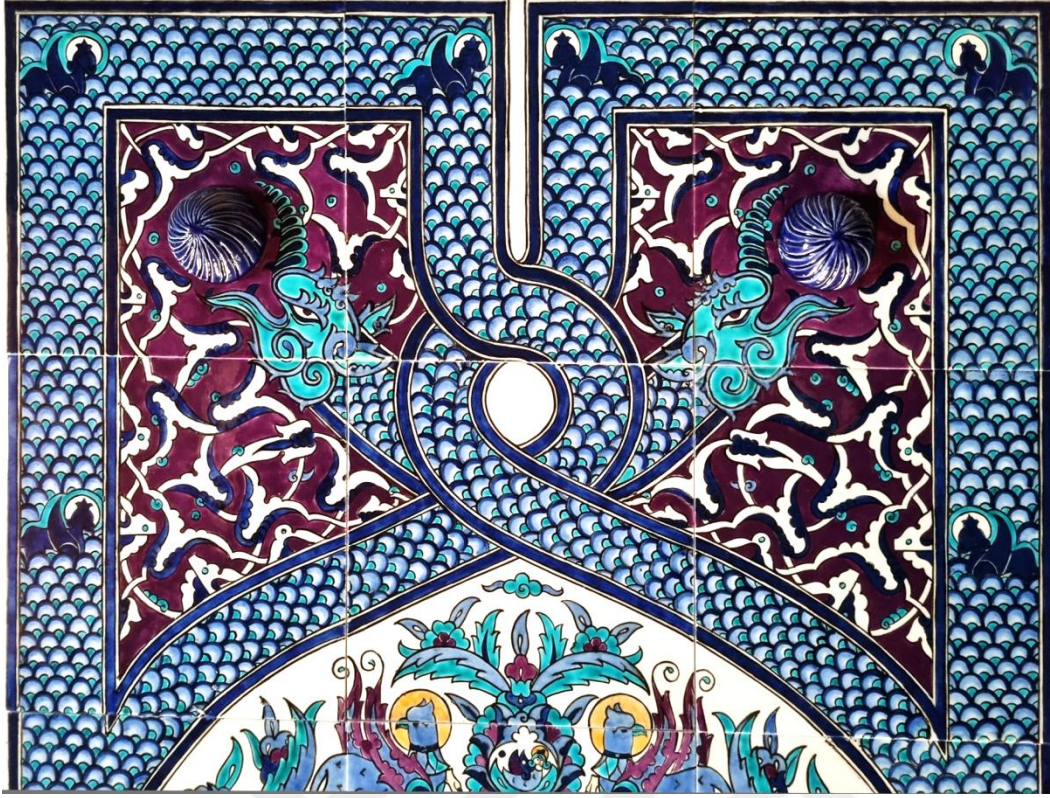
Resim 5.20: Eserden Detay.

Resim 5.21: Eserden Detay.

Resim 5.22: Eserden Detay.

Resim 5.23: Eserden Detay.

Resim 5.24: Eserden Detay.

Resim 5.25: Eserden Detay.

6. SONUÇ

İnsanların hastalıklardan, mücadelelerden ve düşmanlardan korunmak için ürettikleri, doğaüstü güçleriyle bilinen tılsımlı yaratıklara fantastik figürler denilmektedir. Bu figürler hem insanların hayal güçlerinin etkilerini hem de doğadaki hayvanların özelliklerini birlikte taşıyarak var olmuşlardır. Fantastik figürler fiziksel açıdan bir insanın başına ve hayvanın gövdesine veya farklı hayvanların başı ve uzuvlarından oluşan bileşik bir yapıya sahiptir. Fantastik figürlerin fiziksel yapıları arasında insan başlı ve aslan gövdeli, kartal başlı ve aslan gövdeli, kadın başlı ve kuş gövdeli, ejder gövdeli vb. örnekleri bilinmektedir. Fantastik hayvanların gelişim sürecinin avcı toplumların inanç ve yaşam sistemlerinin etkisiyle başladığı düşünülmektedir. Avcı toplumların inanç ve yaşam sistemlerinin birleşimiyle hayvan üslubunun ve fantastik figürlerin gelişimi başlamıştır. Ancak bu bağlamda figürlerin gelişimi incelendiğinde, M.Ö. 7 Yüzyıl'da Orta Asya etkisiyle klasikleşmiş bir yapıya ulaştığı görülmektedir. Özellikle Hun atalarının karanlık güçlerle olan mücadelelerinin ve göçebeliliğin etkileri fantastik figürlere yansımıştır. Bu devirde hayvan üslubu, iki fantastik figürün veya iki hayvanın mücadelesi olarak tasvir edilmiştir. Mücadele sahnelerinde taraflardan biri insanın sonsuz enerjisini yansıtırken diğer taraf ise karanlık güçleri anlatmaktadır. Mücadelenin sonucunda kazanan taraf, yırtıcı kuşlarla ve memelilerle veya fantastik figürlerle tasvir edilirken kaybeden tarafta ise keçi, koyun vb. hayvanlar bulunmaktadır. Genel olarak Hun Çağı ve sonrasında, Şamanizm, Gök, Atalar, totemizmin vb. İslamiyet öncesi inanışların etkileri fantastik figürler üzerinde gözlemlenmektedir. Selçuklu Dönemi incelendiğinde ise fantastik figürlerin, Orta Asya, Anadolu ve İran-Sasani kültürlerinin etkileşimiyle geliştiği görülmektedir. Özellikle İslamiyet'in Selçuklu topraklarına girişi ve Tek Tanrı inanışın etkileri, eski dönemlere ait avcılık ve mücadele anlayışında bazı değişikliklerin oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle Selçuklu Dönemi'nde görülen fantastik figürlerin bazı özellikleri değişirken bazıları ise geçmişten gelen yapılarını taşımaya devam etmektedir. Öte yandan Selçuklu coğrafyasında gözlemlenen doğa

ve göçebe yaşam şekli, fantastik figürler üzerinde etkilerini göstermeye devam etmiştir. Selçuklu Dönemi'ndeki fantastik figürlerin etkileşim süreci ilk olarak Büyük Selçuklu'da sonrasında ise Anadolu Selçuklu'da görülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki fantastik figürlerde, Horosan-İran üzerinden gelen Oğuzlar'ın etkilerinin bulunduğu da gözlenmiştir. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Dönemi'nin Büyük Selçuklu ekolünün devamı olarak bahsedilmektedir. 11- 13. Yüzyıl Büyük ve Anadolu Selçuklu Dönemi'nde fantastik figürlerin farklı sanat dallarında sıkça tasvir edildiği görülmektedir. Fantastik figürler, çeşitli sanat dallarında tek bir figür olarak veya farklı ikonografilere dahil olarak birçok kompozisyonun parçası olmuştur. Bu kompozisyonlarda sfenks, grifon, siren (harpi) ve ejder figürleri karşımıza çıkan fantastik figürlerdir. Özellikle çini ve seramik sanatı ele alındığında bugün, birçok ünlü müze ve özel koleksiyonda bu figürlerin tasvir edildiği eserlere ulaşılabilmektedir. Büyük ve Anadolu Selçuklu Dönemi çini ve seramik eserleri merkeze alındığında ise fantastik figürlerin tek tek ve gruplanarak ele alınması büyük bir önem taşımaktadır. Fantastik yaratıklar, tek figür tasvirlerinden ikonografik sahneler ve figürin örneklerine giden bir yol haritası içerisinde kronolojik sıra ile ele alınmıştır. Araştırma süreci içerisinde çini ve seramik eserlerdeki fantastik figür tasvirleri diğer sanat dallarındaki örneklerle de pekiştirilmiştir.

Aslan vücutlu, insan başlı ve kartal kanatlı sfenks figürü, hükümdarı ve sarayı korumakla ilişkilendirilen bir fantastik yaratıktır. Bu bekçi figürün portresi incelendiğinde Orta Asya tiplemesine sahip olduğu görülmektedir. Figürün tasvir edildiği örnekler Büyük ve Anadolu Selçuklu Dönemi'ndeki çini ve seramik eserlerde görülebildiği gibi farklı sanat dalları üzerinde de uygulamaları mevcuttur. Çini ve seramik eserler arasında tek sfenks figürleri resmedildiği gibi ikonografik sahnelerde rastlanılan sfenksler ve figürinler olmak üzere farklı kompozisyonlar ve formlar üzerinde tasvir edilmiştir. Tek sfenks figürünün tasvir edildiği eserler, Anadolu Selçuklu'ya ait çinilerin ve Büyük Selçuklu'ya ait seramik formların üzerinde resmedilmiştir. Anlam bakımından tek sfenks figürü, tılsımlı özelliği haricinde hükümdarın sembolü olarak da bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde tek sfenks figürü, Kubad Abad Sarayı çinilerinde sır altı ve lüster tekniğinde, II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait bir çinide ise minai tekniği ve yıldız uygulaması ile tasvir edildiği görülmüştür. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde minai

teknığının sadece II. Kılıç Arslan Köşkü çinilerinde kullanılmış olması dikkat çekicidir. Bu nedenle II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait çini üzerindeki tek sfenks figürü, stilizasyon bakımından Büyük Selçuklu Dönemi minai seramiklerinde görülen sfenks örneklerine benzemektedir (Katalog 1 ve 11). Kubad Abad Sarayı'nda tek sfenks figürü sekiz köşeli yıldız çinilerin üzerinde, ön ayaklarından birini göğsüne çeker veya adım atar bir pozisyonda tasvir edilmiştir. Benzer pozlar Kubad Abad Sarayı'na ait dört ayaklı hayvan (aslan, kurt, vb.) ve grifon tasvirlerinde de görülebilmektedir.

Sfenksler, kompozisyon şemaları bakımından benzerlikler gösterse de bazen figür stilizasyonlarında farklılıklar göstermektedir. Büyük Saray'a ait lüster çininin kompozisyon şeması, sır altı tekniğindeki eserle benzerlikler gösterse de bazı farklılıklar da bulunmaktadır (Katalog 5 ve 6). Lüster çinide sfenksin etrafında beyaz bir alan bırakılarak figür zeminden ayrılmıştır. Bunun yanı sıra iki Depo çinisi üzerinde sfenkslerin başlarının profilden tasvir edildiği ve figürlerin stilizasyon bakımından daha primitif olduğu görülmektedir (Katalog 7 ve 8). Depo çinilerine ait bu örneklerden birinde sfenksin kanadının uzayıp ucunun bir kuş başı ile sonlanması ve kompozisyonun kuyruğu ejder başlı sfenks figürünü anımsatması yönünden sıra dışıdır (Katalog 8). Anadolu Selçuklu'da tek sfenks figürü aynı zamanda mimaride taş kabartma üzerinde de tasvir edilmiştir. Ani ören yeri kazısında bulunan taş kabartmada sfenks figürü görülmektedir.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde ise tek sfenks figürünün yer aldığı çeşitli seramik formlar bulunmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik kâse ve tabak formlarında sır altı, lakabi ve turkuaz sır altına siyah bezeme tekniklerinde tek sfenks figürüne rastlanılmıştır. Seçili eserler arasındaki sfenks figürlerinde dikkat çekici stilizasyon farklılıkları görülmektedir. Freer Sanat Müzesi'nde bulunan lakabi tabakta sfenksin kanatsız tasvir edilmesi açısından ilginç bir örnektir (Katalog 3). Eserler arasından V&A Müzesi'nde bulunan turkuaz sır altına siyah bezeme tekniklerinde uygulanmış tabakta, sfenksin profilden çizilmiş başı ve Selçuklu Dönemi'nin saç toplama geleneklerine dikkat çeken stilizasyon özellikleri tasarım çeşitliliği açısından nadirdir (Katalog 4). Tek sfenks figürü, bazı kompozisyonlarda ise diğer hayvan figürleri veya fantastik yaratıklarla beraber de görülebilmektedir. Örnek olarak Anadolu Selçuklu Kubad Abad Sarayı'ndaki bir çini üzerinde kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri bulunmaktadır (Katalog 9). Zıt prensipleri işaret eden bu

kompozisyonda sfenks aydınlığın, ejder ise karanlığın sembolüdür. Bir diğer örnek olarak Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün David Koleksiyonu'nda bulunan bir seramik figüründe kuyruğu ve kanatları ejder başlı sfenks görülmektedir (Katalog 20). Bir diğer benzer örnek David Koleksiyonu'nda bulunan bronz figüründe kanatları ve kuyruğu ejder başlı bir sfenks bilinmektedir. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün David Koleksiyonu'nda bulunan minai tekniğindeki bir kâse üzerinde kuyruğu ejder başlı sfenks tasviri bulunmaktadır. Kâsedeki figür, kuyruğu ejder başlı sfenks olarak isimlendirilse de bazı araştırmalarda figürün gövdesi kentavros, kuyruğu aslan veya panter olarak değerlendirilmiştir (Katalog 10). Tek figür tasvirinin dışında Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bir seramik matarada sfenks geçidinin tasvir edildiği görülmektedir (Katalog 11).

Simetrik sfenks çiftlerinin yer aldığı seramik eserler de bu dönemde bulunmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün Metropolitan Müzesi'nde bulunan bir kâsede simetrik sfenks ve kuş çifti, hayat ağacı ile beraber tasvir edildiği görülmektedir (Katalog 12). Sfenks aynı zamanda hayat ağacının koruyucusu olarak da bilinmektedir. Anadolu Selçuklu'ya ait bugün Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde bulunan bir mermer kabartmada da kuyruğu ejder başlı simetrik sfenks çiftleri görülmektedir. Diğer bir simetrik sfenks tasviri olarak Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait Metropolitan Müzesi'nde bulunan bronz kabartmalı bir ayna vardır.

Sfenkslerin özellikle Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik eserler üzerinde çeşitli ikonografik sahnelerde yer alması araştırmanın derinleşmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Seramik eserler üzerinde sfenkslerin yer aldığı dört ikonografik gruba rastlanılmıştır. İlk olarak hükümdar ve taht sahnesinde karşılaşılan sfenkslerden bahsedilmiştir. Büyük Selçuklu Dönemi seramik eserlerinde karşılaştığımız bu ikonografilerde sfenks, hükümdarı ve saraylıları koruyan, bekçilik yapan figürdür. Bugün, British ve Metropolitan Müzesi'nde bulunan minai tekniğindeki seramik formlarda bu ikonografi görülmektedir (Katalog 13 ve 14). Bir diğer ikonografi ise avcı ve süvari sahnelerinde görülen sfenkslerdir. Bu ikonografide sfenksler, ava uğur getiren ve avcılarını koruyan bir sembolizme sahiptir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan minai tekniğindeki iki seramik formda bu ikonografiye ait sahneler tasvir edilmiştir (Katalog 15 ve 16).

Orman temalı av sahnesindeki sfenksler ise bilinen bir diğer ikonografidir. Sahnelerde sfenks, av bahçesine ve ava uğur getiren, hayat ağacını koruyan özellikleri ile bilinmektedir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan ajur tekniğindeki bir sürahide, sfenks ve siren çiftlerinin orman temalı av sahnesinde beraber tasvir edilmeleri dikkat çekicidir (Katalog 17). Sfenks figürünün görüldüğü diğer bir ikonografi ise saray eğlenceleri ve müzisyen sahnelerinde karşılaşılan sfenkslerdir. Bu sahnelerde sfenks, saraylıları ve eğlenceyi korumaktadır. Örnek olarak Freer Sanat Galerisi'nde bulunan minai tekniğindeki bir seramik kâse ve hokka bulunmaktadır (Katalog 18 ve 19). İkonografik sahnelerdeki sfenksler haricinde Büyük Selçuklu Dönemi'nde üç boyutlu sfenks figürinleri de dikkat çekmektedir. David Koleksiyonu'nda bulunan kuyruğu ve kanatları ejder başlı seramik (Katalog 20) ve bronz sfenks figürini örnek gösterilmektedir.

Konu kapsamında incelenen bir diğer fantastik figür grifondur. Grifon, aslan bedenine, kartalın başına ve kanatlarına sahip bir fantastik figürdür. Grifonlar uğur getirici özellikleri ve uzun yaşamı sembolize etmeleri ile bilinmektedir. Grifon, Selçuklu Dönemi'ne ait çinilerde ve seramiklerde görüldüğü gibi ipek dokuma, alçı oyma, taş kabartma vb. eserler üzerinde de tasvir edilmiştir. Anadolu ve Büyük Selçuklu Dönemi'nde grifonlar çoğunlukla tek bir figür olarak tasvir edilmiş olsalar da Büyük Selçuklu'da ikonografik sahnelerde grifonların resmedildiği nadir örnekler de bulunmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'nde tek grifon figürü seramik kâseler üzerinde rastlanılmıştır. Cleveland Sanat Müzesi'ndeki şeffaf sır altına slip bezeme ile kâse üzerine uygulanmış iri, kanatsız grifon tasviri (Katalog 21) ve Metropolitan Müzesi'nde bulunan sır altı tekniğindeki kâsede tasvir edilmiş grifon (Katalog 22) örnek gösterilmektedir. Bunun yanı sıra V&A Müzesi'nde bulunan ipek dokuma ve Al- Sabah Koleksiyonu'ndaki alçı oyma levha üzerinde de grifon figürü tasvir edilmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi Kubad Abad Sarayı çinilerinde de tek grifon figürünün resmedildiği bilinmektedir. Kız Kalesi'ne ait turkuaz sır altına siyah bezeme tekniğindeki grifon tasvirli çini günümüze kırık bir parça olarak ulaşırken (Katalog 23) Küçük Saray'a ait sır altı tekniğindeki sekiz köşeli yıldız çini üzerinde ön ayağını göğsüne çekmiş bir grifon görülmektedir (Katalog 24). Bu noktada Kubad Abad Sarayı çinilerindeki sfenkslerin ve dört ayaklı hayvanların da aynı pozu vermesi figürlerin hareket halinde tasvir edilmesi ile ilişkilidir. Kubad Abad Sarayı'na ait bir Depo çinisinde ise grifonun hem primitif stilizasyonu hem de

figürün başını ve gagasını yukarıya doğru kaldırmış bir şekilde tasvir edilmesi bu örneği farklı kılmaktadır (Katalog 25). Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait taş kabartmalarda da grifon tasvirleri görülmektedir. Örnek olarak Anadolu Selçuklu'ya ait bugün TIEM'de bulunan bir taş kabartma üzerinde de tek grifon tasvirine rastlanılmıştır. Tek grifon tasvirleri dışında Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bazı seramik formlar üzerinde grifonların ikonografik sahneler de eşlik ettiği görülmektedir. Brooklyn Müzesi'nde bulunan minai tekniğinde bir tabağın merkezinde bağdaş kurmuş bir hükümdar, onu korumak için çevreleyen sfenksler ve grifon resmedilmiştir (Katalog 26). Hükümdar ve taht sahnesinin resmedildiği British Müzesi'nde bulunan bir kâse de simetrik grifon çifti görülmektedir (Katalog 27). Diğer bir ilginç örnek olarak Metropolitan Müzesi'nde bulunan bir lüster bordür karosu üzerinde sfenks, grifon ve insan figürünün yer aldığı bir kompozisyon bulunmaktadır (Katalog 28).

Selçuklu Dönemi'nde sıkça görülen bir diğer fantastik figür de sirendir. Sirenler aynı zamanda Selçuklu'da harpi ismi ile de tanınmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde sirenler stilizasyon bakımından kuş bedenli ve kadın başlı tasvirleri ile bilinmektedir. Bu figürlerin portre özellikleri ise genellikle Orta Asya tiplemesine sahiptir. Sembolik anlamda sirenler incelendiğinde ise bu figürün çeşitli tılsımlı anlamları bulunmaktadır. Sirenler, insanlara yardım eden, cennetin koruyucusu olan, ölen kişilerin ruhlarına yolculuklarında eşlik eden veya astrolojik sembolizmi de kapsayan bir figür olarak bilinmektedir. Selçuklu Dönemi'nde çeşitli sembolik anlamlara sahip sirenler tek figür tasviri olarak görülebildiği gibi ikonografik kompozisyonlarda yer almasıyla dikkat çekmektedir. Büyük Selçuklu Dönemi'nde tek siren tasvirleri bugün Pensilvanya Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi'nde, Los Angeles Sanat Müzesi'nde ve V&A Müzesi'nde lüster, British Müzesi'nde lakabi ve Metropolitan Müzesi'nde sırt altı tekniğindeki seramik kâse formlarında karşımıza çıkmıştır (Katalog 29, 30, 31, 32 ve 33). Bu örnekler arasında sirenlerin genellikle başı cepheden, gövdesi ise profilden tasvir edilmesi dışında Metropolitan Müzesi'ndeki ve Los Angeles Sanat Müzesi'ndeki eserlerde sirenlerin başlarının profilden ve figürün kuyruğunun kâse içerisinde kıvrılarak tasvir edilmesi ilginç stilizasyon detaylarıdır (Katalog 31 ve 32). Ayrıca bu iki kâsedeki siren figürünün kanatlarından biri açık biri kapalı tasvir edilmiştir. Pensilvanya Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi'nde bulunan lüster kâsedeki

siren figürünün de başı profilden tasvir edilmiş ve kanatlarından birinin açık diğerrinin kapalı olduğu görölmektedir (Katalog 33).

Tek siren tasviri, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Kubad Abad Saray'ına ait sekiz köşeli yıldız çinilerde (Katalog 34, 35 ve 36) ve Keykubadiye Sarayı'na ait bir çini parçasında karşımıza çıkmıştır (Katalog 37). Kubad Abad Sarayı'na ait çinilerdeki tek siren figürleri, çoğunlukla gövdesi profilden ve başları cepheden tasvir edilmiş olsalar da stilizasyon bakımından farklı detaylara sahip örnekleri de bulunmaktadır. Küçük Saray çinisi üzerinde karşılaşılan sirenin Büyük Saray'da karşılaşılan figürlere göre kanatlarının çizgisel resmedilmesi ilgi çekici bir detaydır (Katalog 35). Anadolu Selçuklu'da II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait bugün TIEM'de bulunan bir mimari kabartmada tek siren figürüne rastlanmaktadır. Bir diğerr örnek olarak Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde bulunan taş kabartmada ise tek siren figürünün başı profilden resmedilmiştir. Büyük ve Küçük Saray çinileri arasında sirenlerin bu kompozisyon şeması haricinde nadir ve farklı tasvir örnekleri de görölmektedir. Bu eserlerde sirenlerin hem şişkin gövdeleri, kanatları ve bacakları cepheden görölecek şekilde resmedilmiştir. Ayrıca siren gövdelerinin stilizasyon özellikleri bakımından Kubad Abad Saray'ı çinilerinde görölen çift başlı kartal tasvirlerini hatırlattığı düşünölmektedir (Katalog 38). Küçük Saray'daki örnekte sirenin geriye doğru açılmış izlenimi veren kanatlarının bulunması sıra dışı bir tasvir detaydır (Katalog 39). Öte yandan tek siren tasvirleri bazen farklı hayvanlarla beraber de görölmektedir. Büyük Saray'a ait bir çini üzerinde siren, simetrik balık figürleriyle beraber tasvir edilip tılsımlı özelliğı, hem burçlar kuşağıyla hem de bereketle beraber bir anlatım oluşturmaktadır (Katalog 40). Çini üzerinde rastlanılmasa da bir diğerr dikkat çekici eser olarak Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'ndeki kanatları ejder başlı siren taş kabartmaları bilinmektedir. Bu kompozisyonda sirenler, ölen kişilerin ruhlarını koruyarak öteki dünyaya eşlik eden aracılar olarak konumlandırılmıştır. Büyük Selçuklu Dönemi'nde sirenin simetrik çiftler halinde tasvir edildiğı bir örnek görölmektedir. Harvard Sanat Müzesi'nde bulunan minai tekniğı bir seramik kâsedede simetrik siren çiftleri tasvir edilmiştir (Katalog 42). Simetrik siren çiftlerinin bulunduğu kompozisyonlar Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait Keir Koleksiyonu'nda bulunan gümüş kaptta ve Metropolitan Müzesi'nde bulunan pirinç ibrikte de görölmektedir.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde sirenler ikonografik kompozisyonlarda da yer almaktadır. Harvard Sanat Müzesi'nde bulunan iki süvarinin karşılaşmasının yer aldığı kâsede sirenler, süvarileri koruyan figürler olarak konumlandırılmıştır (Katalog 43). Metropolitan Müzesi koleksiyonundaki nadide bir eserde sirenler, kadın figürlerinden birinin kaftan bezemelerinde görülmüştür (Katalog 44).

Büyük Selçuklu Dönemi'nde sirenlerin uygulandığı formlar arasında seramik figürinler de bulunmaktadır. Bu döneme ait siren figürinlerinin diğer fantastik hayvan figürinlerine göre çok daha sayıda ve çeşitli örnekleri ile karşılaşmıştır. Tarih Devlet Müzesi'nde, Bonhams Koleksiyonu'nunda, Metropolitan Müzesi'nde, Brooklyn Müzesi'nde, Christie's Müzayedesi'nde ve Tareq Rajab Müzesi'nde siren figürinleri yer almaktadır (Katalog 45, 46, 47, 48, 49, 50).

Ejder, sivri dişlere ve kulaklara sahip, uzun bir gövdesi olan Selçuklu Dönemi'nde sıkça karşımıza çıkan bir diğer fantastik figürdür. Ejder figürü, bazen kanatlı bazen kanatsız tasvir edilen ve ağzından alevler çıkarabilen bir yaratık olması ile bilinmektedir. Selçuklu Dönemi'nde ejderlerin, ahengin, kainatın, yer altının, suyun, karanlığın vb. birçok sembolik anlamı bulunmaktadır. Ejderin sembolik çeşitliliğinin fazla olmasının nedeni birçok farklı ikonografik sahnede bu figürün gözlemlenmesinden dolayıdır. Ejderler, Selçuklu Dönemi'ne ait çini ve seramik eserlerde görüldüğü gibi farklı sanat dallarında da tasvirleri bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait çinilerde ejder, sınırlı sayıda karşımıza çıkmış olsa da Büyük Selçuklu seramiklerindeki örneklerine daha çok rastlanmıştır. Ayrıca Anadolu Selçuklu Dönemi'nde ejder tasvirleri, mimari eserler üzerindeki kabartmalarda daha çok ve farklı ikonografilerde karşımıza çıkmıştır.

Ejderlerin yer aldığı ikonografik çeşitlilikten dolayı bu figür, bulunduğu kompozisyonlara göre gruplanıp tek tek ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi Kubad Abad Sarayı'na ait kırık çini parçalarında sadece iki ejder başının bulunduğu tasvirler bulunmaktadır (Katalog 51). Benzer bir örnek olarak Karatay Medresesi'ndeki taş kabartma parçalarında görülen iki ejder başı tasviri bilinmektedir. Aynı zamanda Kubad Abad Küçük Saray'a ait bir çini parçası üzerinde tasvir edilmiş karşılıklı kesişen ejder çiftleri de görülmektedir (Katalog 52). Tek ejder tasvirine örnek olarak bir mermer kabartma eseri Konya İnce Minareli

Medrese Müzesi'nde bulunmaktadır. Eserde ejder figürünün kuyruğu başka bir ejder başıyla sonlanmış ve bu baş kendi gövdesini ısırıştır. Tek ejder tasvirinin bulunduğu bir diğer örnek, simetrik ejderlerin yer aldığı Kayseri Sultan Hanı taş kabartmasıdır.

Gezegenlerle birlikte verilen ejderler de bir diğer ikonografik grup olarak bilinmektedir. Ahengi temsil eden düğümlü simetrik ejder çiftlerinden biri ayı diğeri ise güneşi sembolize etmektedir. Düğümlü ejderler aynı zamanda güneş ve ay tutulmalarını yapan sahte gezegen Cevzahir'in de sembolü olarak bilinmektedir. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait bugün Metropolitan Müzesi'nde bulunan iki lüster kâsede bu ikonografi ile karşılaşmıştır (Katalog 53 ve 54). Ayrıca kompozisyonda ejderlerin ağızlarının ortasında evreni temsil eden dairevi kürelerin yer alması dikkat çekici bir detaydır. Bugün TIEM'de bulunan Cizre Ulu Cami'nin kapı tokmağı da gezegenlerle birlikte verilen ejder tasvirlerine örnek gösterilmektedir. Gezegenlerin ardından burçlarla birlikte verilen ejderler de bilinen bir diğer ikonografidir. Düğümlü simetrik ejder çiftleri aynı zamanda İkizler ve Yay burcunu temsil etmektedir. Metropolitan Müzesi'nde bulunan düğümlü ejder çiftli iki lüster kâse, gezegen grubuna dahil olduğu gibi aynı zamanda burçlar kuşağına da işaret etmektedir. Cizre Taş Köprüsü üzerindeki taş kabartmada ejder ve burçlar kuşağının bulunduğu bir ikonografi yer almaktadır.

Bir diğer ikonografik grup olarak arslan veya sfenks kanat veya kuyruk uçlarında verilen ejderler bulunmaktadır. Bu kompozisyonlar, iyilik-kötülük ve aydınlık-karanlık gibi zıt kuvvetleri sembolize etmektedir. Kompozisyondaki kötülük, karanlık ve düşman sembolizmi ejder ile bağdaştırılmaktadır. Sfenks bölümünde bahsi geçen Kubad Abad Küçük Saray'daki kuyruğu ejder başlı sfenks tasvirli çini bu ikonografiye işaret etmektedir. Büyük Selçuklu'ya ait bugün David Koleksiyonun'da bulunan kanatları ve kuyruğu ejderle sonlanan seramik figürin de bu durumla ilişkilidir. Farklı sanat dallarından bir örnek olarak David Koleksiyonunda bulunan kanatları ve kuyruğu ejder başlı bronz sfenks figürini de bilinmektedir. Sfenks-ejder dışında Anadolu Selçuklu mimari kabartmalarında siren-ejder kompozisyonların tasvir edildiği örnekler de bulunmaktadır. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi'ndeki kanatları ejder başlı taş kabartma sirenler bu tasvire örnek gösterilmiştir.

Mücadele sahnesindeki ejder tasvirleri bir diğer ikonografik grup olarak bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi II. Kılıç Arslan Köşkü'ne ait bugün Freer Sanat Galerisi'nde bulunan minai tekniğindeki bir çinide Şâhname'den bir sahne olan Behramgür'ün ejderle mücadelesi resmedilmiştir (Katalog 55). Bu sahne ikonografik açıdan Hristiyanlıkta Aziz George'un ejder öldürme sahnesiyle benzerlik göstermektedir. Bir mimari kabartma örneği olarak bugün TIEM'de bulunan alçı üzerinde mücadele sahnesindeki bir ejder figürü gözlemlenmektedir. Selçuklu Dönemi'ndeki çini ve seramik örneklerinde görülmesi de mimari eserler üzerinde ejderlerin dahil olduğu daha farklı ikonografiler de mevcuttur. On iki hayvanlı Türk-Çin takviminde ejder yılı, boğa başları ile birlikte verilen ejderler ve ejder başlı su olukları da bilinmektedir. Ayrıca on iki hayvanlı Türk-Çin takviminde ejder yılı bereketli bir yıl olarak kabul edilmektedir. Örnek olarak Sivas Gök Medrese portalindeki taş kabartma bilinmektedir. Boğa başları ile birlikte verilen ejder tasvirlerinde ise boğa hakimiyeti, ejder ise düşmanı temsil etmektedir. Bu duruma örnek olarak Ani Kalesi'nde bulunan ejder-boğa taş kabartmaları bulunmaktadır. Ejder başlı su oluklarında ise ejderin suyun kudretini sembolize ettiği düşünülmektedir. Divriği Ulu Cami ve Arapzade Cami'ndeki ejder başlı su olukları bilinmektedir.

Sfenks, grifon, siren ve ejder tasvirleri, Selçuklu Dönemi'nde başta çini ve seramik eserler olmak üzere farklı sanat dallarındaki kompozisyonlarda sıkça uygulanmıştır. Özellikle çini ve seramik eserlerde bulunan bu figürler, bazen tek bazen de ikonografik sahnelere eşlik ederken resmedilmiştir. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik formlarda ve Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait çinilerde fantastik figürler çeşitli örnekler eşliğinde görülmektedir. Çini ve seramik formlar üzerinde tasvir edilmiş fantastik figürlerden oluşan eserler bugün, yurt içi ve yurt dışındaki birçok müze ve koleksiyonda yer alması konunun önemine dikkat çekmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait fantastik figürlerin bulunduğu çini eserler bugün, Karatay Medresesi Müzesi'nde, Kayseri Müzesi'nde ve Freer Sanat Galleri'sinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Büyük Selçuklu Dönemine ait fantastik figürlerin tasvir edildiği seramik formlar ise Freer Sanat Galerisi, Metropolitan Müzesi, V&A Müzesi, Brooklyn Müzesi vb. dünya çapında bilinen birçok müzenin koleksiyonunda yer almaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait sekiz köşeli yıldız, on iki köşeli yıldız

ve altıgen çinide, çini parçalarında fantastik figürlere rastlanılmaktadır. Büyük Selçuklu Dönemi'ne ait seramik formlar arasında kâse, tabak, maşrapa, hokka, sürahi vb. eserler yer almaktadır. Ayrıca Büyük Selçuklu Dönemi'nde üretilmiş seramik sfenks ve siren figürinleri, fantastik figürlerin üç boyutlu tasvirlerinin görülebilmesi açısından dikkat çekicidir. Teknik olarak Anadolu Selçuklu Dönemi çinilerinde çoğunlukla sır altı uygulanmış olsa da minai, lüster, turkuaz sır altına siyah bezeme ve yıldız uygulamaları da görülmektedir. Büyük Selçuklu seramiklerinde ise çoğunlukla minai tekniği uygulanmış olsa da lüster, ajur, sır altı, lakabi ve turkuaz sır altına siyah bezeme vb. teknikler de kullanılmıştır. Çiniler ve seramikler üzerinde farklı tekniklerle üretilmiş fantastik figürler, stilizasyon, kompozisyon ve sembolizm açısından zengin bir tasarım repertuarına sahiptir.

Zengin bir sembolizm ve kompozisyon yapısına sahip sfenks, grifon, siren ve ejder figürleri hakkında araştırmalar, seçili eserlerden oluşan katalog çalışması ve katalog değerlendirmesinin ardından fantastik figürlerinin merkeze alındığı bir eser çalışması yapılmıştır. Günümüze uygun bir çini pano ve panoya applike edilmiş seramik formlarda, fantastik figürler özgün bir desen çalışması ile bir araya getirilmiştir. Sfenks, grifon, siren ve ejder figürlerinden, Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapı detaylarından, hayat ağacından ve şamdanlardan oluşan bir desen çalışması yapılmıştır. Fantastik figürler, kompozisyonda tılsımlı anlamlarını yansıtabilecekleri bir tasarımda resmedilmiştir. Uygulama öncesinde farklı firmalara ait çini bisküviler ve sır altı boyalar denenmiştir. Bu noktada yapılan renk denemeleri sonucunda aynı firmaya ait çini bisküvilerinin ve sır altı boyalarının kullanılması teknik anlamda daha başarılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Sır altı tekniğindeki çini karo üzerine tahrir ve boyama uygulamaları yapılırken aynı markaya ait ürün kullanımına dikkat edilmiştir. Seramik formlar ise alçı kalıplar içerisinde şekillendirilmiştir. Seramik kâse formu alçı kalıptan çıkarıldıktan sonra ikiye bölünmüştür. Yarım kâse formu üzerine tahrir ve sır altı boyama uygulaması yapılmıştır. Kabara formları ise alçı kalıptan çıkarıldıktan sonra kazıma tekniği ile şekillendirilmiştir. Ardından hazırlanan çiniler ve seramikler sırlanıp fırınlanmıştır. Üretim süreci sonrasında fırından çıkarılan çiniler ve ayna formu MDF üzerine yapıştırılmış, seramiklerde çiniler üzerine applike edilmiştir. Böylece özgün tasarım süreci tamamlanmış ve eser metni sonuçlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alsan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R. (2001). Kubad Abad Selçuklu Doğa ve Masal Yaratıkları Aslandan Sfenkse, *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 23, 32-43.
- Arık, R. ve Arık, O. (2008). *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Atıl, E. (1973). *Ceramics from the World of Islam*, Washington: Smithsonian Institution.
- Avşar, M. ve Avşar, L. (2015). Ortaçağ İslam Seramiğinde Biblo Oyuncaklar, *Kalemişi*, 5, 15-19.
- Aslanapa, O. (1989). Anadolu'da Keramik Sanatı, *Erdem*, 15, 871 – 876.
- Aslanapa, O. (2019). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Avşar, L. (2012). Kubadabad Çinilerindeki Harpi-Siren Figürünün İzini Sürerken, *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-21.
- Aykıt, D. (2013). Müslümanların ve Hristiyanların Ortak Ziyaretgahlarından Biri Olarak Aya Yorgi (Saint George) Manastırı, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 119-134.
- Baş, A. (2019). Keykubadiye Sarayı Figürlü Çinileri (2014-2017), *Sanat Tarihi Dergisi*, 27, 387-405.
- Canby, S. (2022). *Saray ve Kozmos Selçukluların Muhteşem Çağı*, çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çoraklı, B. (2020). Anadolu Selçuklu Sanatında Ab-ı Hayat Sembolizmi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ART-E Sanat Dergisi*, 25, 189-210.
- Çoraklı, B. (2022). Sfenks Figürünün Selçuklu Çini Ve Seramiğindeki İkonografik Yolculuğu, *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*, 27, 213-232.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahtarları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Konya: Kökmen Yayınları.
- Duman, H. (2018). Antik Dönem Medeniyet Ve İnançlarında Ejderha ve Tanrı İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 58, 286-291.

- Durukan, A. (1994). *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Durukan, A. (2007). *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası II (1993-2005)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Dönmez, S. (2018). *Eski Mezopotamya Topluluklarında Yılanlar, Ejderhalar Ve Tanrılar*, İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.
- Erdal, O. (2017). *Selçuklu Sisli Biblo Geleneğinin Sanatsal Tasarım Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasarım Ana Bilim Dalı, Konya.
- Erdem, S. (1994). Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 72-80.
- Erdem, M. (2011). *Kubad- Abad Saray Çinilerindeki Hayvan Motiflerinin İkonografisi, Simgesel Anlamı ve Günümüz Seramiğinde Yorumlar*, (Yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fehervari, G. (2000). *Ceramics of the Islamic World*, Londra: I.B.Tauris.
- Grube, J. E. (1994). *Cobalt and Lustre*, Londra: The Nour Foundation and Oxford University Press.
- Gündoğdu, H. (1983). Afyon'da Yeni Bulunmuş Bir Mezartaşı Hakkında, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 12, 61-94.
- Kınık, M. (1998). Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Figür, *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, 116, 213-218.
- Mülayim, S. (1999). *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme Ve İkonografi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Oktay, J. (2006) *Türk Sanatında Grifon Tasviri*, (Yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Önder, M. (1967). Kubad-Abad Sarayı Harpi ve Simurg'ları, *Türk Etnografya Dergisi*, 10, 5-17.
- Öney, G. (1967a). İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri, *Anatolia*, 11, 121-138.
- Öney, G. (1967b). Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, *Belleten*, 122, 143-167.
- Öney, G., (1968). Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2, 144.
- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri, *Belleten*, 130, 173-216.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öney, G. (2005). Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve Gelişen Figür Üslubu, *Sanat Tarihi Dergisi*, 13, 61-82.
- Öney, G. ve Çobanlı, Z. (2007). *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öney, G. (2008). Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın, *Sanat Tarihi Dergisi*, 17, 55 -75.
- Peker, A. U. (1998). Ortaçağ Anadolu Mimarisinde Anlam, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 85, 29-38.
- Saydam, Y. (2019). *Batı Resim Sanatında Sfenks Betimi*, (Yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şensılay, E. (2006). *Türk İkonografisinde Ejderha Figürü ve Seramik Yorumları*, (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vural, F. (2018). *Selçuklu Seramiklerinde Müzik Ateşte Büyüyen Devletin Ateşte Açan Çiçekleri*, Konya: Köken Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1971). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Watson, O., (2006). *Ceramics From Islamic Lands, Kuwait National Museum The Al-Sabah Collection*. Londra: Thames and Hudson Ltd.
- Wilkinson, K. (2011). *Semboller ve İşaretler*, çev. Seda Toksoy, İstanbul: Alfa Yayınları.

İNTERNET KAYNAKÇASI

- Deveci, A., (2017). İran ve Osmanlı Minyatüründeki Savaş ve Mücadele Sahnelerine Mukayeseli Bir Bakış, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 48, 311-329. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/compare-the-scenes-of-battle-and-war-in-the-persian-and-ottoman-miniatures.pdf>, Erişim Tarihi: 26.11.2022.
- Ettinghausen, R. (1936). Evidence for the Identification of Kashan Pottery. *Ars Islamica*, 3, 44-75. <https://www.jstor.org/stable/25167003>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Ettinghausen, R. (1971). The Flowering of Seljuq Art, *Metropolitan Museum Journal*, 3, 113-131. https://www.metmuseum.org/art/metpublications/the_flowering_of_seljuq_art_the_metropolitan_museum_journal_v_3_1970, Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Grube, J. E. (1966). *The World of Islam Architecture, Ceramics, Paintings, Rugs, Metalwork, Carvings*, Londra: Paul Hamlyn Limited. <https://archive.org/details/worldofislam00grub?view=theater>, Erişim Tarihi: 25.04.2021.

Lane, A. (1947). *Early Islamic Pottery*, Londra: Faber & Faber.
<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.279977/page/n153/mode/2up>,
Erişim Tarihi: 25.04.2021.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretim ve lise eğitimini İstanbul’da tamamladı. 2015 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Eski Çini Onarımları Ana Sanat Dalı’nda okumaya başladı. Üniversite eğitiminin yanı sıra 2017 yılında İran İslam Sanatları Okulu’ndan (ISOA) burs kazanarak İslam sanatı ve felsefesi üzerine eğitim aldı. 2018 yılında Erasmus değişim öğrencisi olarak İtalya’da Accademia Belle Arti di Bologna’da Dekorasyon ve Çevre Sanatı bölümünde eğitim gördü. 2020 yılında lisansını tamamlayıp ardından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversite’nde aynı bölümde yüksek lisansına başladı. 2022 yılında Beijing Language and Culture University’den bir yıllık Konfüçyüs Bursu kazandı ve Çince dili üzerine araştırmalara dâhil oldu. Şu an eğitimine ve çalışmalarına İstanbul’da devam etmektedir.

